

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
MAGİSTRATURA MƏRKƏZİ

Əlyazması haqqında

Məmmədov Orxan Məhəmməd

“Sığorta portfelı və onun etibarlıq dərəcəsinin artırılması yolları”

Mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASİYASI

İxtisasın şifrəsi və adı:

060403 “Maliyyə”

İxtisaslaşma:

“Sığorta işinin təşkili”

Elmi rəhbər:

i.e.d., prof. Bağirov D.A

Magistr proqramının rəhbəri:

i.e.n., prof. Kərimov A.M

Kafedra müdiri:

i.e.d. prof. Ə.Ə.Ələkbərov

BAKİ – 2017

MÜNDƏRİCAT

Giriş.....	3
FƏSİL I. SİĞORTA PORTFELİNİN MƏZMUNU VƏ FORMALAŞMASININ NƏZƏRİ-METODOLOJİ ƏSASLARI.....	8
1.1. Sığorta portfelin mahiyyəti, yaranması və sığorta fəaliyyətinin nəzəri əsasları ..	8
1.2. Sığorta bazarının fəaliyyət mexanizmi, sığorta xidmətlərinin sığorta portfelinin formalaşmasında rolu və əhəmiyyəti.....	18
FƏSİL II. AZƏRBAYCANDA SİĞORTA SİSTEMİNİN YARANMASI VƏ İNKİŞAF XÜSUSİYYƏTLƏRİ, SİĞORTA PORTFELİNİN MİLLİ SİĞORTA SİSTEMİNDƏ YERİ.....	27
2.1. Ölkəmizdə sığorta sisteminin yaranması istiqamətində sığorta portfelinin milli sığorta bazarında rolu	27
2.2. Azərbaycanda sığorta işinin təşkilinin əsasları , inkişaf xüsusiyyətləri və sığorta portfelinin bu istiqamətdə əhəmiyyəti.....	36
FƏSİL III. SİĞORTA PORTFELİNİN ETİBARLIĞI VƏ ONUN SİĞORTA ŞİRKƏTLƏRİNİN MALİYYƏ SABİTLİYİNDƏ ROLU	51
3.1. Sığorta şirkətlərində maliyyə sabitliyinin təmin edilməsində sığorta portfelinin rolu.....	51
3.2. Sığorta portfelinin dayanıqlığının təmin edilməsi, optimallaşdırılması və etibarlıq dərəcəsinin artırılması yolları	65
Nəticə və təklif.....	74
Ədəbiyyat siyahısı.....	76
Summary.....	78
PE3IOME	79
Referat.....	80

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı. Müasir dövrdə sığorta bir iqtisadi kateqoriya olmaqla ictimai geniş təkrar istehsal sisteminin ən mühüm elementi hesab edilərək, cəmiyyətdə yaşam fəaliyyətinin önəmli faktoruna çevrilmişdir. Dünya tarixində hələ çox qədim zamanlardan sığortaya bənzər fəaliyyətlərin mövcud olması zərurəti formalaşmışdır. İnsanları o dövrdə müxtəlif ticarət mərkəzlərində öz mülklərinin qorunması və eyni zamanda baş verə biləcək hər hansı bədbəxt hadisələrin qarşısını almaq məqsədi ilə bunlardan sığortalanmaq ehtiyacı duymuşdur. Sığortanın ilkin versiyaları kimi dəniz ticarətinin inkişaf etdiyi Aralıq dənizi sahili ölkələrində sahibkarların öz gəmilərini bu limanlara təhlükəsiz çatdırmaq məqsədi xüsusi olaraq fəaliyyət göstərən şəxslər bunların müqabilində, müəyyən məbləğ formasında özlərinə haqq götürürdülər. Bu özü də müasir dövrdə sığorta anlayışının mahiyyətinə əsaslanan bir proses olub, dəymiş zərərlərin kompensasiya edilməsi ilə əlaqədar əmlak maraqlarının qorunmasına xidmət edirdi. Zaman keçdikcə bütün bu münasibətlər artıq bir elm formasında cəmləşərək sığorta adı altında birləşdi. Sığorta bir iqtisadi fəaliyyət sahəsi kimi dünyanın müxtəlif dövlətlərində tətbiq edilməyə başlandı. Sığorta münasibətlərinin inkişaf etməsi ilə sığorta işi üzrə müxtəlif anlayışları yarandı ki, bunlar sığortalanın məmununu və fəaliyyət mexanizminin daha da geniş formada şərh edilməsinə şərait yaratdı. Belə ki, iqtisadi kateqoriya kimi sığortanın maliyyə kateqoriyası ilə qarşılıqlı şəkildə əlaqədə olaraq pul vəsaitlərinin bölüşdürülməsi prosesində iştirak edərək, sığorta fondlarının formalaşdırılmasında mühüm rol oynayır. Sığortanın formalaşaraq müstəqil elm sahəsi kimi fəaliyyət göstərməsi ilə özündə əhatə etdiyi bir sıra anlayışlar müasir dövrdə insanların həyat fəaliyyətinin tərkib hissəsinə çevrilərək onların gündəlik həyatının daha təhlükəsiz olmasında mühüm rol oynayır. Bunun təmsalında biz sığorta portfelinin və onun əhəmiyyətlik dərəcəsinin artırılması istiqamətində tədbirlərə istinad edərək qeyd etməliyik ki, sığorta portfelinə ümumilikdə sığorta təşkilatlarının fəaliyyətinin ümumi həcmi

xarakterizə edən bir anlayış kimi çıxış edir. Sığorta portfelini eyni zamanda sığorta şirkətinin fəaliyyətini xarakterizə edən bir göstərici kimi yanaşmaq olar. Buna görə də sığorta təşkilatları, sığorta fəaliyyətinin həyata keçirilməsi zamanı sığorta portfelinin daimi nəzarəti etməli və müəyyən zaman periodları ilə öz portfellerinin ümumi vəziyyətini analiz etməlidirlər. Sığorta portfelinin mövcud vəziyyətinin sığorta fəaliyyətində rolu və sığorta bazarından sığorta təşkilatlarından bu istiqamətdə, səmərəliliyinin daha da artırılmasına, eləcə də sığorta portfelində dayanıqlığın təmin edilməsi və ölkəmizdə sığorta portfelinin formalaşdırılmasında sığorta fəaliyyətinin əhəmiyyətini nəzərə alaraq qeyd edə bilərik ki, tədqiqat işi olduqca aktual hesab edilir.

Tədqiqatın öyrənilmə səviyyəsi. Tədqiqat işinin təhlili zamanı müəyyən edilmişdir ki, ümumilikdə ölkəmizdə son illərdə sığorta məsələlərinə aid çox məhdud sayda iş yazılmışdır. Bu istiqamətdə bazar iqtisadiyyatına keçid şəraitində D.D. Xempton, V.Maklayri., A.A.Arhipova, FV.Konşini, Y.S.Buqaev, M.V.Romanova, S.S.Çeroxeviç, V.V.Şaxov, , Y.A.Spletuxov kimi alimlər öz elmi işlərində ümumilikdə sığorta işinin təşkili ilə bağlı məsələləri işıqlandırmışlar. Azərbaycan iqtisadçılarından isə D.A.Bağırov, N.N.Xudiyev, A.M.Kərimov, Ş.Ş.Bədəlov, B.A.Xankişiyev və başqalarını göstərmək olar.

Tədqiqatın məqsədi və qarşıya qoyulan vəzifələr. Tədqiqat işinin məqsədini sığorta portfelinin formalaşmasının nəzəri-metodoloji əsasları və onun səmərəlilik dərəcəsinin, dayanıqlığının artırılması və təkmilləşdirilməsi istiqamətində müxtəlif təkliflərin verilməsi təşkil edir. Qeyd etdiyimiz bu məqsədlərə müvafiq olaraq müəyyən vəzifələrin həyata keçirilməsi çox mühüm əhəmiyyət kəsb edir ki, bunlar aşağıdakılardan ibarətdir :

- Sığorta portfelinin formalaşmasının sığorta fəaliyyətinə aydınlıq gətirmək ;
- Sığorta bazarının formalaşdırılması prosesində sığorta fəaliyyətinin tənzimlənməsi istiqamətində tədbirlərin həyata keçirilməsi və sığorta bazarında sığorta portfelinin rolunun daha da təkmilləşdirilməsi ;
- Azərbaycan Respublikasında sığorta sisteminin formalaşması və inkişaf xüsusiyyətlərinin təhlil edilməsi ;

- Milli sığorta sistemində sığorta portfelinin tənzimlənməsinin əsas parametrlərinin təyin edilməsi ;
- Sığorta təşkilatlarından sığorta portfelinin və dayanıqlığının təmin olunması istiqamətində qabaqcıl tədbirlərin həyata keçirilməsi ;
- Sığorta portfelinin etibarlılıq dərəcəsinin artırılması istiqamətində müxtəlif sığorta təşkilatları tərəfindən mütəmadi olaraq analiz və təhlillərin aparılması ;

Tədqiqatın obyektı və predmeti. Tədqiqat işinin obyektini sığorta portfelinin etibarlılıq dərəcəsinin artırılması istiqamətində fəaliyyət göstərən müxtəlif sığorta təşkilatları və eləcə də milli sığorta bazarı, predmetini isə , sığorta fəaliyyəti və sığorta portfelinin sığorta sistemində rolunun öyrənilməsi təşkil edir.

Tədqiqatın nəzəri-metodoloji əsası. Dissertasiya işinin nəzəri-metodoloji əsasını tədqiqat işində həlli mühüm əhəmiyyət kəsb edərək qarşıya qoyulan məsələlər ilə əlaqədar müxtəlif iqtisadçıların, alimlərin söylədiyi fikirlər, sığorta sahəsinə aid qəbul edilən Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərman və sərəncamlar, qanunlar, digər normativ hüquqi aktlar təşkil edir. . Dissertasiya işinin tədqiq edilməsi zamanı ümumiləşdirmə, statistik təhlil, müqayisə , analiz və bir sıra metodlardan istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın informasiya mənbəyi. Mövzuya uyğun olaraq müxtəlif ədəbiyyatlardan (rus, ingilis türk) , sığorta portfelinin formalaşması ilə əlaqədar mühazirə mətnlərindən və eləcə də müxtəlif sığorta təşkilatlarının bu istiqamətdə fəaliyyətinə aid müxtəlif məlumatlardan , internet saytlarından və digər vəsaitlərdən istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Dissertasiya işində olan bir çox məsələləri araşdırılmış və təhlil edilən məsələlərlə əlaqədar bir çox müxtəlif fikirlər öz əksini tapmışdır ki, bunların Elmi yenilik kimi qəbul etmək məqsədə uyğun hesab edirlərdi. Bunlar aşağıdakılardan ibarətdir :

- Sığorta təşkilatlarında sığorta portfelinin dayanıqlığının təmin edilməsi istiqamətində bir sıra müxtəlif fikirlər səsləndirilmişdir ;

- Sığorta portfelinin mövcud vəziyyətinin, milli sığorta bazarının fəaliyyət mexanizminə təsir dərəcəsi təhlil edilmiş və təkmilləşdirilməsi istiqamətində müəyyən məsələlər öz əksini tapmışdır ;
- Azərbaycan Respublikasında sığorta işinin inkişaf istiqamət növləri üzrə təyin edilən və icra edilən proseslərdə sığorta portfelini əhəmiyyətlik dərəcəsi müəyyənləşdirilmişdir ;
- Sığorta fəaliyyəti ilə əlaqədar qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi və bazar münasibətlərinə uyğun formadan qanunvericilikdə olan boşluqların aradan qaldırması istiqamətində müəyyən təkliflər irəli sürülmüşdür ;

Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti. Tədqiqat işinin praktiki əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, tədqiqat işində əks olunan məsələlər sığorta təşkilatlarında sığorta portfelini daha dayanıqlı əsaslarla formalaşdırılmasına və həmin təşkilatlarda sığorta fəaliyyətinin daha səmərəli formada həyata keçirilməsində mühüm rol oynaya bilər.

Dissertasiyanın quruluşu və həcmi. Dissertasiya işi giriş, 3 fəsil, 6 paragraf, nəticə və təklif, ədəbiyyat siyahısı, istinad edilən mənbələrdən ibarətdir. Tədqiqat işinin quruluşu aşağıdakı kimidir :

“Sığorta portfelinin məzmunu və formalaşmasının nəzəri-metodoloji əsasları” adlı I fəsildə, ümumilikdə, sığortanın yaranması və tarixi dövr ərzində sığorta fəaliyyətinin nəzəri əsasları təhlil edilmiş, sığorta portfelinin məzmunu, mahiyyəti formalaşma xüsusiyyətləri araşdırılmış və ümumilikdə sığorta bazarının fəaliyyət mexanizminə istinad edilərək bu istiqamətdə sığorta portfelinin rolu müəyyən edilmişdir.

“Azərbaycanda sığorta sisteminin yaranması və inkişaf xüsusiyyətləri, sığorta portfelinin milli sığorta sistemində yeri”adlı II fəsildə isə Azərbaycanda sığorta sisteminin formalaşması və sığorta sahəsində qəbul edilən qanunların və bu istiqamətdə qanunvericiliyin sığorta fəaliyyətində, nə dərəcədə əhəmiyyətli rol

sığorta işinin inkişaf xüsusiyyətləri və bütün bu məsələlərdə öz sığorta portfelinin yeri və rolu təhlil edilmişdir.

“Sığorta portfelinin etibarlığı və onun sığorta şirkətlərinin maliyyə sabitliyində rolu”adlı III fəsildə isə müxtəlif sığorta təşkilatlarının maliyyə sabitliyinin təmin edilməsində, eləcə də sığorta portfelinin səmərəlik dərəcəsini artırılması və optimallaşdırması istiqamətində icra edilməli olan tədbirlər öz əksini tapmışdır.

FƏSİL I. SİĞORTA PORTFELİNİN MƏZMUNU VƏ FORMALAŞMASININ NƏZƏRİ-METODOLOJİ ƏSASLARI

1.1. Sığorta portfelinin mahiyyəti, yaranması və sığorta fəaliyyətinin nəzəri- əsasları

Bəşər tarixi yaranandan insanlar müxtəlif təbii fəlakətlərlə üzləşmiş eləcə də baş verən bir sıra hadisələr səbəbi ilə onlara dəyən ziyanın aradan qaldırılması ilə əlaqədar yollar düşünmüşlər. Yalnız təbii fəlakətlər deyil, eləcə də müxtəlif hadisələr nəticəsində insanların əziyyət hesabına yaradaraq qurduğu əmlak məhv olduğu zaman onlar bunu yenidən başlamaq məcburiyyətində qalırdılar. Ümumilikdə, zərərdən müdafiə olunmaq məqsədi ilə sığorta anlayışı yaranaraq ta qədim zamanlardan bu günə qədər inkişaf yolu keçmişdir. Bu anlayışın yaranması çox qədim bir dövrə təsadüf edir və hələ tarixdə 4000 min il bundan öncə sığortaya bənzər fəaliyyət ilk dəfə olaraq Babillərdə müşayiət edilmişdir. O dövrdə dünyanın əsas ticarət mərkəzlərindən biri sayılan Babildə sərmayədarlar karvanlarının qarət edilməsi halında tacirlərə verdikləri borcları bunun müqabilində silərək, onları geri qaytaran zaman baş verə biləcək hər hansı bir qarət, soyğunçuluq halında öz üzərlərinə götürdükləri bu riskə görə borcun üzərində müəyyən faiz miqdarında əlavə olaraq pul alırdılar.

Sığorta fəaliyyəti və bununla əlaqədar sığorta münasibətləri dənizçiliyin və ticarətin inkişaf etdiyi dövrdə daha da genişlənmişdir. Bu ticarətlə məşğul olan müxtəlif xalqları arasında bəzi nümayəndələr gəmilərin limanlara çatdırılması zamanı onların qarət olunması və ümumilikdə yükün məhv olma ehtimalını və riskini öz üzərlərinə götürərək gəmini sahilə çatdırıb geri qayıdarkən onlara ümumilikdə məbləğindən müəyyən faiz haqq kimi tuturdular. Buna riskin qiyməti və ya sığorta mükafatı adını vermişdilər. Xüsusilə də o dövrdə Aralıq dənizində dəniz ticarətinin inkişaf etdiyini nəzərə alsaq, məhz sığorta fəaliyyətinin ilk

formalarının da Aralıq dənizi ölkələrində daha dəqiq desək İtaliyada, xüsusilə inkişaf etdiyini vurğulamaq lazımdır.

İspaniyada sığorta fəaliyyəti zamanı tacirlərin gəmilərində daşınan müxtəlif silahla ərzaq və digər təchizatlarının təhlükəsiz zərər dəymədən müəyyən edilən nöqtəyə çatdırılması nəticəsində xüsusi olaraq təyin edilmiş, hakimiyyət nümayəndələri əlavə sığorta haqqı məbləği təyin edirdilər. Bu zaman onlar həmçinin yüklərin daşınması zamanı baş verə biləcək hər hansı bir riskə görə də kompensasiya ödəyəcəkləri ilə əlaqədar risk və öhdəliyi öz üzərlərinə götürürdülər.

Orta əsrlərdə sığortanın yaranmasına və sığorta fəaliyyətinə nəzər salsaq, qeyd edə bilərik ki, bu dövrdə sığorta işinin inkişaf etməsində ən əhəmiyyətli amil Avropada, yanğın birlikləri adlı sığorta cəmiyyətlərin formalaşması ilə əlaqədar olmuşdur. Bu dövrdə İngiltərədə adalara müntəzəm olaraq səfər edən tacirlər üçün sığorta haqqı tarif dərəcəsi təyin edilmişdir ki, bu da məhz İngiltərə parlamenti tərəfindən sığorta qanunvericiliyinin inkişaf etməsi və sığorta işinə dair müxtəlif qanunvericilik aktlarının yaradılması ilə və həmçinin dəniz sığorta müqavilələri ilə əlaqədar komissiyanın formalaşması ilə nəticələndi. Tarixdə ilk dəfə olaraq, yanğından sığorta şirkəti də 1680-ci ildə İngiltərədə yaradılmışdır.¹

Orta əsrlərdə sığorta fəaliyyətinin yaranması və inkişafına nəzər salsaq qeyd edə bilərik ki, Rusiyada da sığortanın formalaşması və inkişafı ilk bünövrəsi kimi yanğından müdafiə olunmaq ilə əlaqədar baş vermişdir. O dövrdə Rusiyada əksər tikililərin ağacdən tikilməsi və belə olduqda isə hər hansı bir hadisə nəticəsində yanğının baş vermə ehtimalının yüksək olmasını diqqət mərkəzində saxlayaraq I Nikolay yanğından sığorta cəmiyyətinin yaradılması ilə əlaqədar fərman imzalamışdır. Bu cəmiyyətin sığorta fəaliyyəti ilə əlaqədar öz vəzifələrini uğurla icra etməsi nəticədə Rusiya həyat sığortası ilə əlaqədar şirkətlərin formalaşmasına gətirib çıxarır. Bu isə bu tarixi dövr ərzində sığorta fəaliyyətindən, müxtəlif sığorta növlərinin fərdiləşməsi mənasına gəlir. Buna nəzər salaraq qeyd edə bilərik ki, XVIII əsrin əvvəllərində artıq həyat sığortası və dəniz sığortası, yanğından sığorta

¹Əhmədov Nazim "Maliyyənin əsasları" Bakı, 2016, səh 44

kimi sığorta növləri mövcud idi. Bu dövrdən sonra isə uzunmüddətli bir inkişaf yolu keçmiş, sığorta münasibətləri daha da inkişaf edərək dünyanın müxtəlif ölkələrində sığorta şirkətlərinin yaranması ilə nəticələndi.

Sığorta fəaliyyəti və bununla əlaqədar müxtəlif anlayışların mahiyyətini izah edərkən biz sığorta portfeli, sığorta aktı, sığorta riski, sığortaçı, sığortalını və.s diqqət yetirməliyik. Bu anlayışlara istinad edərək sığorta və eləcə də sığorta portfelinin mahiyyətini, həmçinin sığorta portfelinin formalaşdırılması və nəzəri əsaslarına nəzər yetirək. Ümumilikdə qeyd edə bilərik ki, sığorta sığortalının əmlakı və bununla əlaqədar münasibətləri ifadə edir. Sığorta anlayışı öz növbəsində maliyyə kateqoriyasının tərkib hissəsi olmaqla, dəymiş zərərləri kompensasiya edilməsi ilə əlaqəli olub, maddi itkilərin təminatçısı kimi çıxış edir. Sığorta fəaliyyətində, maddi itkilərin aradan qaldırılması, əsasən, pul formasında yerinə yetirdiyi üçün bu zaman maliyyə maliyyə sığorta münasibətlərinin bu münasibətlərin qarşılıqlı əlaqəsi formalaşır. Belə olduqda isə sığorta pul vəsaitlərinin bölüşdürülməsi və dövriyyəsində mühüm rol oynayaraq baş verən bədbəxt hadisələr zamanı itkilərin ödənilməsi üçün nəzərdə tutulan sığorta fondlarının yaradılmasına gətirib çıxarır. Bu fondlarının yaradılmasının əsas səbəbi də məhz baş verən fəvqəladə dağıntıların aradan qaldırılması ilə əlaqədardır. Müxtəlif ədəbiyyatlarda ehtiyat fondu olaraq da adlandırılan sığorta fondları ümumilikdə, 2 formada : sığorta ehtiyatlarının məcmusu kimi və həmçinin də maliyyə vəsaitlərinin məcmusu kimi çıxış edir. Sığorta istehsal prosesinin tərkib hissəsi kimi ümumdaxili məhsulun fasiləsiz formada təkrar istehsalının təmin edilməsində mühüm rol oynayır. İqtisadi kateqoriya kimi çıxış edən sığorta, məqsədli pul fondlarının formalaşmasında, eləcə də pul vəsaitlərindən istifadə prosesində yenidən bölgü kimi münasibətlərində və digər bir sıra məsələlərdə zəruri əhəmiyyət kəsb edir.

Sığorta portfeli- Bu anlayışa müxtəlif ədəbiyyatlarda sığorta çantası olaraq da rast gələ bilərik. Belə ki, sığorta portfeli müxtəlif sığorta təşkilatlarının fəaliyyətini ümumi şəkildə xarakterizə edərək sığorta fəaliyyəti ilə məşğul olan təşkilatların ümumilikdə qəbul etdiyi sığorta məbləğlərinin məcmusunu ifadə edir.

Sığorta portfeli, həmçinin müxtəlif sığorta şirkətlərinin keyfiyyət və kəmiyyət göstəricilərinə əsasən, ümumilikdə sığortalanmış obyektlərin miqdarı üzrə, sığorta məbləğlərinin ölçüsünə görə müəyyənləşdirilir. Müxtəlif ədəbiyyatlarda və xarici təcrübədə sığorta portfeli anlayışı əvəzinə “qazanılmış sığorta müqafatının həcmi” termini istifadə edilir. Bu anlayış sığorta şirkətlərinin fəaliyyətinin ümumi həcmi müəyyən edərək, həyata keçirilən sığorta sövdələşmələri ilə xarakterizə olunur.²

Sığorta kateqoriyasını maliyyənin tərkib hissəsinin olduğunu qeyd edərkən, biz bununla yanaşı, sığorta portfeli və maliyyə portfeli arasında qarşılıqlı əlaqəyə də nəzər yetirməliyik. Bunun əsasını maliyyə portfelinin yaradılması prosesi ümumilikdə, investor yatırım edilən qiymətli kağızların seçilməsi və bununla əlaqədar fəaliyyət zamanı qərarların qəbul edilməsi təşkil edir. Maliyyə portfeli formalaşarkən o özündə bir sıra əməliyyatların əks etdirir ki, bunlar aşağıdakılardan ibarətdir

- Qiymətli kağızlar bazarının analizi ;
- Investisiya siyasətinin müəyyənləşdirilməsi ;
- Qiymətli kağızlar portfelinin effektivliyinin və riskin qiymətləndirilməsi ;

Ümumilikdə, sığorta portfeli formalaşdırarkən bir sıra maddələrinin diqqətdə saxlanması çox mühüm əhəmiyyət kəsb edir ki, bunlar aşağıdakılardan ibarətdir ;

- ✓ Stabil gəlirin əldə edilməsi istiqamətində həyata keçirilən fəaliyyət ;
- ✓ Sığorta portfeli formalaşan zaman investisiyaların təhlükəsizliyinin müəyyən edilməsi ;
- ✓ Yatırımların likvidliyinin təmin edilməsi ;

Sığorta portfelinin formalaşmasına nəzər salsaq əvvəlcə qeyd etmək lazımdır ki, sığorta portfelinin nəzəriyyəsi özündə müxtəlif sayda aspektləri birləşdirir. Bu aspektlər isə sığorta portfelinin formalaşması istiqamətində düzgün

²Reza Nəzəri “Maliyyə risklərinin qiymətləndirilməsində optimallaşdırma üsulları”, i.q.üz.f.ə.do.el.də.al.üç.tə.ed.dis. Bakı, 2012, səh 22

idarəetmə taktikaların seçilməsi ilə əlaqədardır. Bu taktikalar hər şeydən öncə yaranan risklər və sığorta bazarının mövcud sığorta risklərini nəzərə alaraq, proqnozlaşdırılması ilə əlaqədar anderrayter qabiliyyəti ilə təyin edilir. Anderrayter ümumilikdə, riski qiymətləndirir, onun təsnifatını həyata keçirərək, sığorta portfelinin formalaşmasında, eləcə də iri sığorta təşkilatlarında müəyyən edilmiş strategiya və proqnozlara uyğun şəkildə sığorta bazarının makroiqtisadi tərəddüdlərdən asılığının təyini edilməsində çox mühüm rol oynayır. Anderrayter eyni zamanda, müxtəlif sığorta əməliyyatlarının qəbul edilməsi şərtlərini müəyyən edən subyekti kimi çıxış edir. Belə olduqda isəsığorta təşkilatı tərəfindən sığorta üzrə riskin müxtəlif növlərinin qəbul edilməsi öhdəliyi olan şəxs kimi çıxış edərək, sığorta portfelinin formalaşmasına cavabdeh olur. Bu sözün hərfi mənasını da nəzər salsaq görürük ki, anderrayter mənası risk altına qol çəkmək deməkdir.³

Anderrayterin sığorta portfelinin formalaşmasında və müəyyən vəzifələri yaranır ki, bunlar aşağıdakılardan ibarətdir :

1. Sığortalamaqla əlaqəli hər hansı bir obyekt qəbul edən zaman riskləri təsnif etməli ;
2. Riskin sığorta səviyyəsinin müəyyənləşdirilməsi ;
3. Sığorta müqaviləsi üzrə şərtlərin sığortalıya düzgün formada izah edilməsi ;
4. Tarif dərəcələrinin müəyyənləşdirilməsi ;
5. Təkrarsığorta və sığorta portfelinin hazırlanması ;

Bütün bunlarla yanaşı, anderrayter sığorta portfelinin formalaşdırılması, eləcə də sığorta risklərinin qiymətləndirilməsi sahəsində biliklərə və maddi itkilərin kompensasiya edilməsi və tənzimlənməsi təcrübəsinə də sahib olmalıdır.

Sığorta portfelinin müxtəlif növləri və modelləri vardır. Bu növlər və modellər sığorta bazarlarından da geniş yayılmış sığorta çantası modellərindən hesab edilərək xüsusi ilə sığortaçının sığorta risklərinin növləri üzrə formalaşaraq sığorta portfelinin maliyyə sabitliyinin müəyyən edilməsində mühüm rol oynayır.

³ <http://banker.az/anderrayter-kimdir-ve-onun-vezifeleri/>

Bu modellərdən geniş yayılmış sığorta çantasının konseptual modelini misal göstərə bilərik. Konseptual modelin mahiyyəti ondan ibarətdir ki, burada sığorta bazarının bütün iştirakçıları iştirak edir. Belə olduqda isə konseptual modelini əsas mərkəzində olan sığortaçı sığorta bazarında bütün iştirakçılar arasında ki əlaqələrin qurulmasında çox mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Konseptual modeldə sığorta bazarının əsas iştirakçıları olan sığortaçılar, sığortalılar və ümumilikdə sığorta vasitəçiləri kimi təmsil olunan sığorta agentləri, sığorta brokerləri çıxış edə bilirlər.⁴

Sığorta portfelinin konseptual modelinin tərkibinə daxil olan elementlər isə aşağıdakılardan ibarətdir :

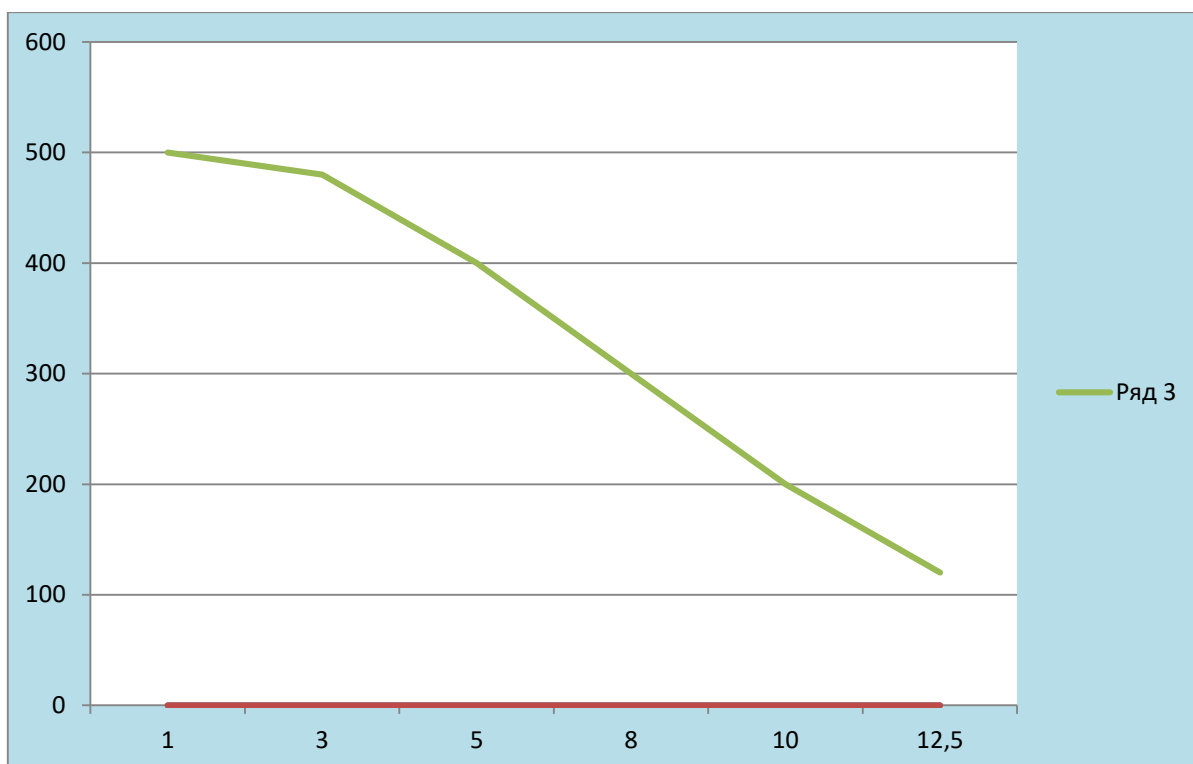
- Sığorta obyektləri ;
- Sığorta hadisəsi ;
- Sığorta ödənişləri və tarifləri ;

Bu sadaladığımız elementlər eyni zamandan sığorta müqaviləsinin bağlanmasından mühüm elementləri kimi çıxış edərək, sığorta portfelinin formalaşdırılmasında konseptual modelinin əsas tərkib hissələri hesab edirlər. Haqqında bəhs etdiyimiz sığorta çantasının formalaşmasında mühüm rol oynayan andarrayter əgər bu istiqamətdə zaman amilini və eləcə də risklərin düzgün seçilməsini müəyyən edə bilməsə, o zaman onun diversifikasiya olunmuş sığorta portfelini yaratmalı və riskləri öz istədiyi səviyyədə formalaşdırmalıdır. Lakin əksinə, əgər o bazarın inkişaf dinamikasından çox yaxşı bələddirsə və orada baş verən dəyişiklikləri öncədən görürsə , sığorta portfelinin formalaşması istiqamətində bütün bu amilləri nəzərə alaraq bu istiqamətdə kifayət qədər bilik və bacarıqlara sahib olarsa, ona idarəetmənin adekvat üsulunun müstəqil şəkildə seçməlidir. İdarəetmə metodunun tətbiq edilməsi ümumilikdə sığorta portfelinin formalaşdırılmasında böyük xərclər tələb edir və bu metodun tətbiq edilməsi zamanı müxtəlif universal spesifik risklər çantasından istifadə edilir. Bu zaman isə hər bir riskin özünəməxsus xüsusiyyətləri olur. Buna istinad edərək qeyd edə

⁴В.В.Ковалева Финансы М, 2003, 165

bilərik sığorta portfelinin formalaşmasında mühüm rol oynayan universal riskləri çantasından riyazi modeli aşağıdakı formada ifadə edilir.

Sxem 1.1. Universal risklər çantasından riyazi modeli ⁵

Sığorta çantasının riyazi modelinə əsasən qeyd edə bilərik ki, burada investisiya şirkətlərinin və əsasən eynicinsli riskləri, yaxud da həyat sığortası üzrə eynicinsli riskləri ifadə olunur. Bu risk kateqoriyasının həmçinin də özünəməxsus xüsusiyyətləri vardır və buna müvafiq olaraq risklər portfelinin strukturunda əmlak, şəxsi digər növ risklərdən istifadə edilir. Belə ki, universal risklər portfeli ümumilikdə sığorta təşkilatlarından sığorta portfelinin 60%-ni təşkil edir. Risk kateqoriyalarının sığorta şirkətlərinin ümumi risk portfeli üzrə təsnifləşdirilməsi isə bu formada həyata keçirilir :

- əmlak sığorta riskləri 35%
- şəxsi sığorta riskləri 25%
- bədbəxt hadisələrə qarşı sığorta riskləri isə 5% təşkil edir

⁵Prof Xudiyev N.N “Sığorta çantasından mühazirələr” Bakı, 2016 mövzu 3, səh 7

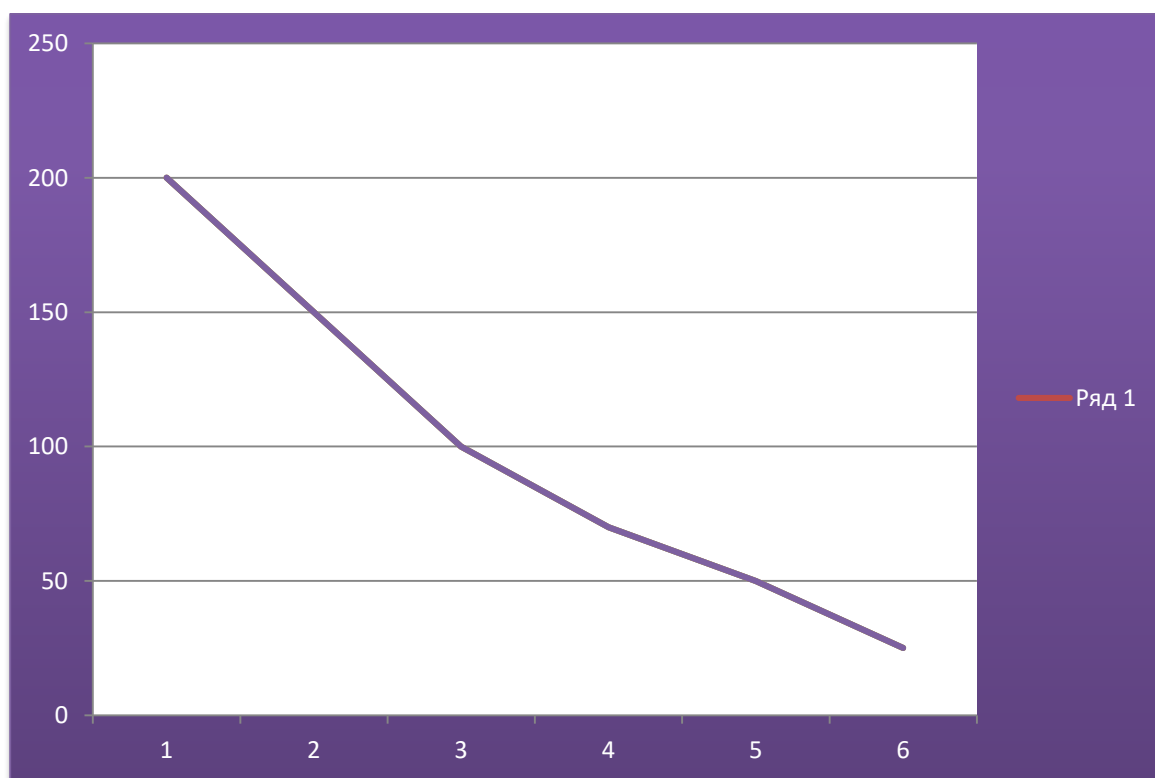
Universal risk portfelinin əsas xüsusiyyəti isə aşağı dərəcəli risklərin və aşağı həcmdə gəlirlərin və yüksək maliyyə sabitliyinin olmasından ibarətdir və buna görə də bu portfelin maliyyə sabitliyinin təmin olunması istiqamətində müvafiq maliyyə elementlərindən, həmçinin tarif siyasətindən, sığorta, təkrar sığortaçıların payı üzrə digər elementlərdən istifadə edilir.

Digər portfeli spesifik risklər çantasıdır ki, bu portfelin əsasını spesifik risklərin idarə olunması və yüksək gəlir əldə etmək istiqaməti təşkil edir. Spesifik risklər çantası ümumi sığorta portfelinin 40%-dək olan hissəsini əhatə edir və eyni zamanda, bu portfelinin tərkib hissəsinə daxil olan risk növləri aşağıdakılardan ibarətdir :

- ✓ Yüklərin sığortası 6%-dək ;
- ✓ Nəqliyyat vasitələrinin sahibləri 20 % -ə dək ;
- ✓ Dəniz sığortası üzrə 8 % -dək ;

Spesifik risklər portfelinin riyazi modelinə və onun digər xüsusiyyətlərinə nəzər salaq :

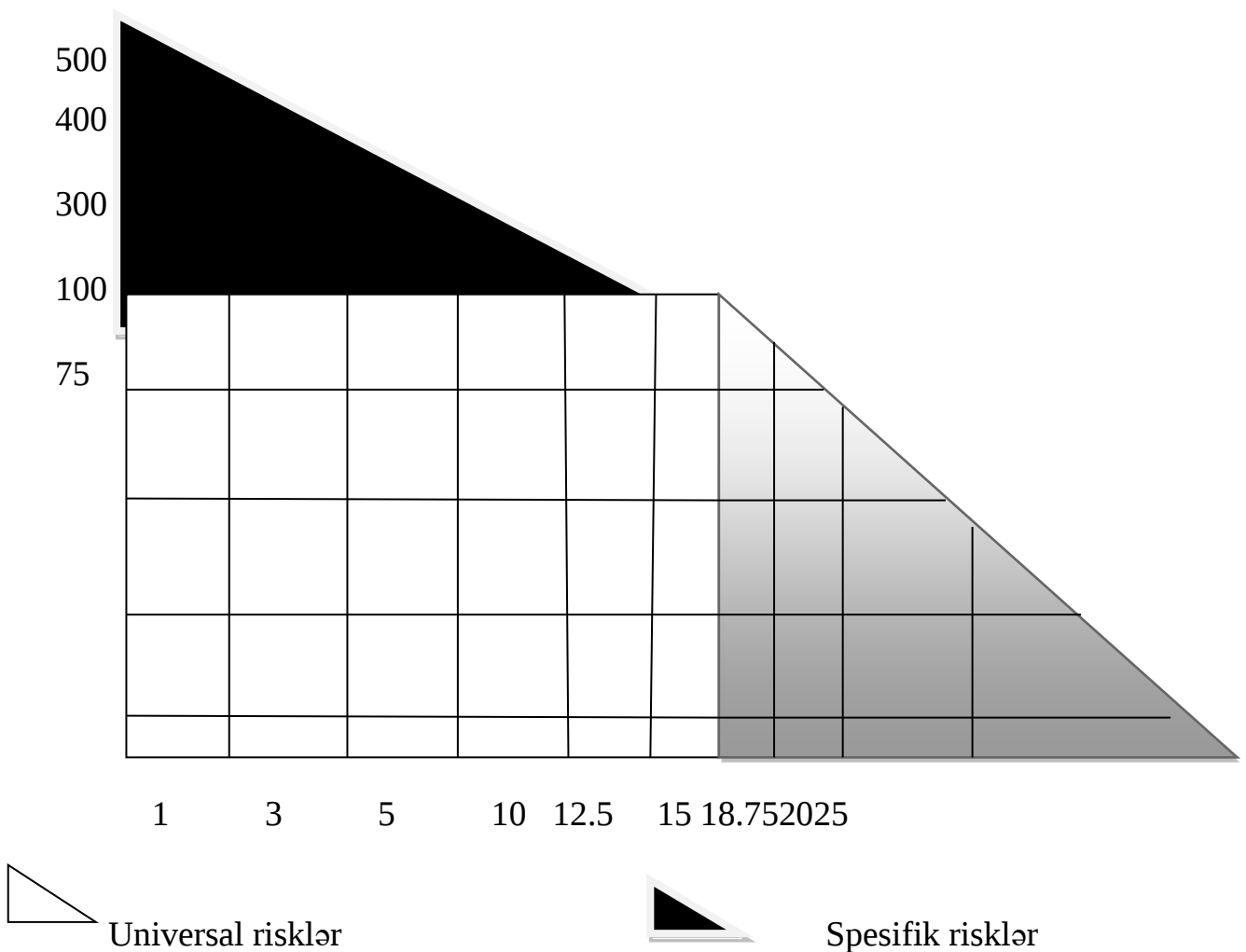
Sxem 1.2. Spesifik risklər çantasının riyazi modeli

Bu sonuncu qrup risklər çantası isə kombinə edilmiş risk portfeli hesab edilir. Bu risk portfeli əvvəlki portfellərdən fərqli olaraq onların bütün elementlərini özündə birləşdirərək, maliyyə sabitliyinin orta dərəcəli gəlirlik səviyyəsi, eyni zamanda, riskin orta dərəcəli səviyyəsini özündə birləşdirir. Spesifik risklər portfelində olduğu kimi burada da kosmik risklər 6%-ədək, dəniz sığortası diskleri 8%-dək, avtonəqliyyat vasitələri sahiblərinin sığortası isə 20 % edək təşkil edir. Bu portfeli əsasən əmlak sığortası müqavilələrinə uyğun formada sığortaçının məsuliyyətini özündə əks etdirir. Bu zaman isə portfelə əmlakın yanması və yaxud, əmlakda oğurluq nəticəsində dəymiş zərərlərin kompensasiya edilməsi istiqamətində məsələlərə aid edilir.

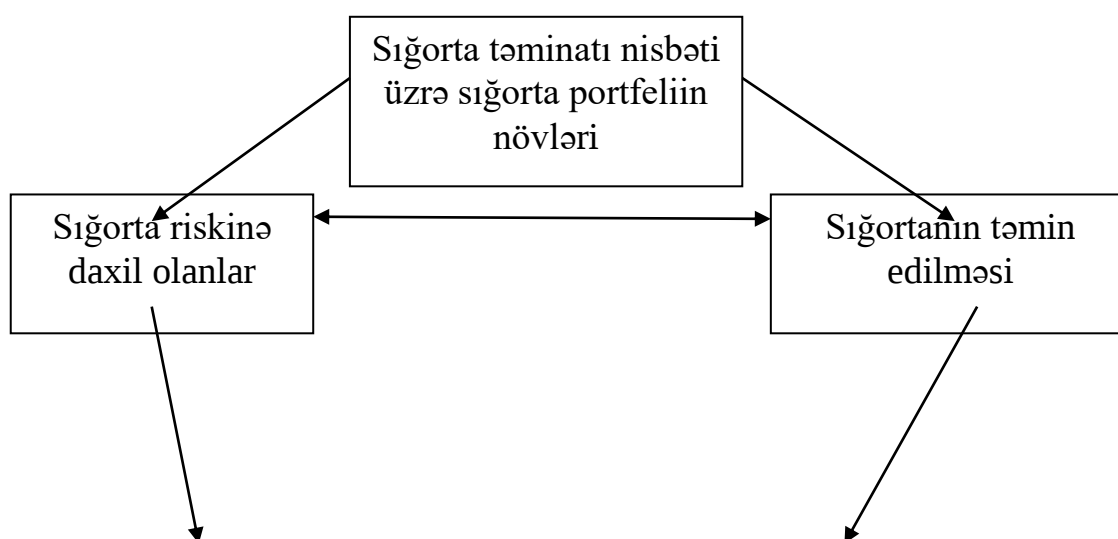
Kombinəlanmış risklərin riyazi modeli isə aşağıdakı formada təsvir edilir

Sxem 1.3. Kombinəlanmış risklər çantasının riyazi modeli.

Risqlərin təsnifatlaşdırılmasını nəzərə alaraq, sığortaya qəbul edilmiş risklər və sığorta təminatı üzrə sığorta çantasını müxtəlif növlərə ayrılır. Bu zaman isə balanslaşdırılmış və balanslaşdırılmış sığorta portfeli timsalında sığortaçının öhdəliklərinin təminatı üzrə sığorta çantasının müxtəlif növlərindən istifadə edilir.. Bu növlər, ümumilikdə mənfi və müsbət xüsusiyyətlərinin hərtərəfli öyrənilməsi, və bunlara təsir edən amillərin təhlil edilməsi çox mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Sxem 1.4. Sığorta təminatı üzrə sığorta portfelinin növləri

Balanslaşdırılmış sığorta portfeli		Balanslaşdırılmamış sığorta portfeli	
Effektiv sığorta portfeli	Aşağı gəlir	Yüksək gəlirlilik	Effektiv olmayan sp
Ödəmənin 90%-ə qədər hissəsi	Aşağı likvidlik	Likvidliyin yüksək həddi	70%-ə qədər ödənmə
Yüksək maliyyə dayanıqlığı			Aşağı maliyyə dayanıqlığı
Diversifikasiya olunmuş			Diversifikasiya olunmayan sp
Məhdudlaşdırılmış tip			Aqressiv tip
Təkrar sığortanın 45%-dən böyük qismi			Təkrarsığorta etmənin 45%-dən kiçik hissəsi
Tamamlanmamış tariflər			Artırılmış tariflər
Portfelin növləri :klassik və kombinasiya edilmiş			Portfelin xüsusişdirilmiş növü
Orta və uzunmüddətli sığorta razılaşmaları üstünlük təşkil edir			Qısamüddətli sığorta anlaşmaları üstünlük təşkil edir

1.2. Sığorta bazarının fəaliyyət mexanizmi, sığorta xidmətlərinin sığorta portfelinin formalaşmasında rolu və əhəmiyyəti

Sığorta bazarının fəaliyyət mexanizminə nəzər salsaq, ilk öncə onu qeyd etmək lazımdır ki, müasir dövrdə sığorta bazarının xarakterik xüsusiyyətlərinin öyrənilməsinə ciddi tələbat formalaşmışdır. Sığorta bazarı, sığorta münasibətlərindən yaranaraq təklifləri formalaşdığı və müxtəlif növ sığorta xidmətlərinin, əmtəələrin alqı-satqısının həyata keçirildiyi bir məkandır.⁶

Sığorta bazarının inkişaf etməsi, birbaşa olaraq sığorta münasibətlərinin inkişafı və ümumilikdə baş verən bədbəxt hadisələr nəticəsində maddi itkilərin ödənilməsi ilə əlaqədar zərərçəkənlərə pul yardımlarının göstərinə əsasən formalaşır. Bu zaman sığorta bazarı ümumilikdə cəmiyyətin, əhalinin sığorta müdafiəsinin təmin olunması istiqamətlənərək sığorta münasibətlərinin və sığorta təşkilatlarının məcmusu kimi çıxış edir. Sığorta bazarı anlayışına başqa cür sığortaçı və sığortalı arasında yaranan münasibətlərin təmin olunma obyektini kimi də yanaşa bilərik. Elə buna görə də müxtəlif ədəbiyyatlarda sığorta bazarının formalaşmasının mühüm şərti kimi məhz sığortaçıların bazarda kifayət qədər çox olması qeyd edilir. Bu zaman diqqət yetirməli olan əsas məsələlərdən biri sığorta bazarının fəaliyyət mexanizmində sığortaçı sığortalının rolunun nədən ibarət olmasıdır. Bunlara nəzər yetirək.

Sığortaçı sığortalı ilə sığorta münasibətlərinin formalaşması şəraitində sığorta haqqını ödəyən hüquqi və ya fiziki şəxslərdir. Sığortaçı başqa sözlə, sığorta təşkilatı, sığorta müəssisəsi də demək olar, hansı ki, onlar sığorta fondu yaradaraq ümumilikdə sığorta münasibətləri ilə əlaqədar vəsaitlərin bölüşdürülməsinə yerinə yetirirlər. Sığortaçı sığorta şərtlərini hazırlayaraq müştərilərinə təqdim edir və buna əsasən də sığortalı ilə sığortaçı arasından müəyyən edilmiş sığorta xidməti üzrə

⁶Bəyalı Ataşov "Maliyyə Bazarları" səh169

münasibət formalaşır. Bu zaman sığortaçı sığortalıya müəyyən edilmiş müddəti ərzində sığorta müqaviləsinə əsasən təyin edilən sığorta xidməti üzrə hər hansı bir zərəri dəyməsi şərti ilə sığorta məbləğinin ödənişini həyata keçirən və öz üzərinə düşən öhdəliyi yerinə yetirməyə dair məsuliyyət daşıyır. Müxtəlif ədəbiyyatlarda sığortaçı anlayışı yerinə sığorta edən və ya buna oxşar digər anlayışlardan da istifadə edilir.⁷

Sığortalı və yaxud sığorta edilən hər hansı bir sığorta hadisəsi baş verən zaman sığortaçıdan sığorta məbləğinin tələb etmək hüququna malik olan şəxsdir. Belə ki, sığorta bazarından sığortaçı və sığortalı arasında olan müəyyən olunmuş sığorta növü üzrə münasibət formalaşarkən sığortalanan birmənalı olaraq sığorta fonduna müəyyən sığorta haqları köçürərək sığorta münasibətinin tərkib hissəsi olur. Belə olduqda isə hər hansı bir hadisə nəticəsində maddi itkilərinin bərpa olunması, ona düşən sığorta haqqını almaq hüququ formalaşır. Bu hüquqi sığortalının sığorta müqaviləsinə əsasən hansı sığorta növündən istifadə etməsi ilə müəyyənləşir. Sığorta münasibətləri 2 tərəfin qarşılıqlı münasibətinə əsasən formalaşan sığorta müqaviləsi ilə rəsmiləşdirilir və sığorta ilə əlaqədar bütün məsələlər sığorta müqaviləsinin şərtləri ilə 2 tərəf arasında aydınlaşdırılır. Buna görə də biz sığorta müqaviləsi dediyimiz zaman sığortaçı ilə sığortalı arasında bağlanan saziş kimi də bunu başa düşə bilərik. Bu sazişin bağlanması ilə hər 2 tərəf üçün müəyyən öhdəliklər formalaşır. Bu öhdəliyə əsasən, sığortaçı hər hansı bir sığorta hadisəsinin baş verməsi zamanı sığortalı, yaxud müəyyən edilmiş sığorta məbləğini ödəməyi öz öhdəsinə götürür. Lakin bununla yanaşı qeyd etmək lazımdır ki, bu öhdəlik sadəcə olaraq, sığorta məbləğinin ödənilməsindən ibarət deyil. Sığortaçı bu zaman öz üzərinə müəyyən riskləri də götürmüş olur. Sığorta müqaviləsi bağlanarkən sığortalının da müəyyən vəzifələri formalaşır. Bu vəzifələri aşağıdakılardan ibarətdir

- Sığorta hadisəsi baş verən zaman sığortaçıya bu haqda məlumat vermək ;

⁷Hənifzadə Lətif "Azərbaycan Respublikasında sığorta firmalarının səmərəlilik problemləri" iq.üz.fə.el.do.də.al.üç.tə.ed.dis, Bakı, 2013 səh, 23, 25

- Sığorta müddəti ərzində yaşayış yerinin dəyişməsi zamanı sığortaçıya məlumat vermək ;
- Sığorta riskinin artması zamanı sığortaçını bu barədə məlumatlandırmaq ;
- Zərərin qarşısının alınması istiqamətində lazımi tədbirlərin həyata keçirilməsi

Sığorta bazarının fəaliyyət mexanizmindən bəhs edərkən, həm də qeyd etmək lazımdır ki, ümumilikdə sığorta bazarı mürəkkəb bir sistemə malikdir. Sistem isə özündə qarşılıqlı şəkildə fəaliyyət göstərən müxtəlif elementlərinin qrup şəklində fəaliyyətini birləşdirir. Sığorta bazarı daxili və xarici qüvvələrin vahid şəkildə fəaliyyət göstərdiyi bir sistem kimi çıxış edir. Daxili sistemə sığorta münasibətlərində mühüm əhəmiyyət kəsb edən dəyişənləri aid edə bilərik ki, bunlara müxtəlif sığorta məhsullarını, sığorta tariflərini, sığortaçının sığorta fəaliyyəti istiqamətində öz şəxsi infrastrukturuna aid etmək olar. Daxili sistemdə sığortaçının bu istiqamətdə sığorta bazarının fəaliyyəti mexanizmində istifadə etdiyi dəyişənlər də aid edilir ki, bunlara da ümumilikdə sığorta bazarında maliyyə, kadr ehtiyatlarına, maddi ehtiyatlardan misal göstərə bilərik. Belə ki, sığorta təşkilatında istər kadr ehtiyatı cəhətdən təcrübəli sığortaçı heyətinin mövcud olması zamanı, istərsə də bu təşkilatın sığortası fondunun ödəniş qabiliyyətli olması və maliyyə ehtiyatlarına etibar etməsi həmin təşkilatın sığorta bazarında fəaliyyət istiqaməti nöqtəyi nəzərindən çox mühüm əhəmiyyət kəsb edəcək sığorta bazarında uğurlu fəaliyyət göstərməsi üçün stimül yaradır. Bu sığorta təşkilatları tərəfindən həyata keçirilən sığorta kampaniyalarının bazar sisteminin əsasını təşkil edən elementlərlə qarşılıqlı əlaqəsi nəticədə onlar bazarda stabil və inkişaf yönümlü fəaliyyət göstərirlər.

Sığorta bazarının mürəkkəb sistem formasında təmsil edilərkən ona təsir edən xarici mühit isə ümumilikdə daxili sistemin özündə əks etdirərək bütün qüvvələrin qarşılıqlı şəkildə fəaliyyət göstərməsi ilə nəticələnir. Xarici mühit öz növbəsində bir sıra elementləri əks etdirir ki, bunlara bazar tələbatı, rəqabəti, misal göstərə bilərik. Bütün bu sadaladığımız daxili və xarici qüvvələri ümumilikdə sığorta

bazarının orbitini formalaşdırır ki , bura daxil olan elementləri sxem şəklində sxem şəklində təsvir edək :

Müxtəlif sığorta xidmətlərinə ümumilikdə istər sığorta bazarının fəaliyyət mexanizmində istərsə də sığorta portfelinin formalaşmasında roluna diqqət yetirərkən ilk öncə sığorta çantasının formalaşması prosesinə nəzər salaq. Sığorta portfelinin formalaşmasında əsas məqsəd gəlir və risk səviyyələri arasında nisbətə qorunması vasitəsilə ümumilikdə müxtəlif portfel nəzəriyyələri üzrə sığorta çantasının diversifikasiyalaşdırılması vasitəsilə mümkün hesab edirik. Bu zaman sığorta portfelini formalaşarkən, düzgün maliyyə alətlərindən istifadə etmək zəruri əhəmiyyət kəsb edir.

Sxem 1.5. Sığorta bazarının orbiti

Belə ki, müasir dövrdə istər sığorta bazarında olan müxtəlif sığorta məhsullarının stimullaşdırılması, eyni zamanda, sığorta üçün investisiya qoyuluşlarının bazar segmentində xüsusi çəkisinin yüksəldilməsi və ümumi sığorta portfelinin formalaşdırılması istiqaməti sığortaçının maliyyə potensialının və maliyyə sabitliyinin təmin edilməsi, müxtəlif sığorta çantalarının formalaşdırılması istiqamətində əhəmiyyətli rol oynayıb. Buna müvafiq olaraq da qeyd etməliyik ki, ümumilikdə sığortaçının sığorta portfelini yaradılanda müəyyən bir sıra məsələlər üzrə qərar qəbul etməli olur, hansı ki, bu məsələ artıq sığorta çantasının formalaşdırılması nöqtəyi nəzərində mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Haqqında bəhs etdiyimiz bu qərarları aşağıdakılar aiddir :

- Riskin səviyyəsinə uyğun formada sığorta portfelinin seçilməsi – bu zaman aşağıdakı riskinin müxtəlif səviyyələrini nəzərdə saxlanılır :
 1. sığorta portfelinin aqressiv tipi- riskin yüksək səviyyəsi ;
 2. sığorta portfelinin mülayim tipi- yüksək olmayan risk səviyyəsi ;
 3. sığorta portfelinin konservativ tipi – riskin aşağı səviyyəsi ;
- Sığorta portfelində risk və gəlir səviyyəsinin qiymətləndirilməsi və bu istiqamətdə çantanın xüsusi çəkisinin təyin edilməsi ilə əlaqədar qərarların qəbul edilməsi zamanı aşağıdakı üsullardan istifadə edilir :
 1. Kombinəlanmış üsul – bu üsul özündə ixtisaslaşmış və ənənəvi sığorta məhsullarının bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqəli şəkildə tətbiqini nəzərdə tutur ;
 2. Klassik üsul – bu üsulun mahiyyəti ondan ibarətdir ki, burada ənənəvi sığorta məhsullarının müxtəlif çeşidlərinə istinad edirik ;
 3. İxtisaslaşmış xüsusi – Bu üsul müəyyən qrup və yeni sığorta məhsulları çeşidinin tətbiqi nəzərdə tutulur.

Sığorta portfelinin formalaşdırılması ilə əlaqədar nəzəriyyələrə əsasən, sığortaçı portfeli yaradarkən , aşağıda sadalayacağımız məsələlərə də diqqət yetirməlidir.

- sığorta portfelinin müxtəlif sığorta növləri istiqamətində gəlirliyin təyin edilməsi və buna uyğun formada sığorta çantasının keyfiyyətinin strukturunun

müəyyən edilməsi, həcmnin və strukturunun təkmilləşdirilməsi istiqamətində tədbirlərin həyata yerinə yetirilməz.

- Sığorta portfelinin riskin səviyyəsinə uyğun olaraq tərkibinin müəyyən edilməsi ;
- Sığortaçının sığorta xidmətlərini portfelin hansı tipinin müəyyən edilməsi və müəyyən edilmiş sığorta portfeli üzrə risk və gəlir eləcə də xərc nisbətlərinin təyin edilməsi ;

Müasir sığorta portfelinin başlıca parametrləri isə aşağıdakılardan ibarətdir ;

- Çantanın dinamiklikliyi ;
- Çantanın həcmi ;
- Çantanın strukturu ;
- Çantanın həmcinsliyi ;

Ümumilikdə qeyd edə bilərik ki, sığorta portfelinin formalaşdırılarkən onun düzgün formada idarə olunması və effektivliyinin təmin olunması hər bir sığorta təşkilatının qarşısında dayanan mühüm vəzifələrdən hesab edilir. Buna görə də sığorta çantasının idarəedilməsi zamanı müəyyən məsələlər daima diqqət mərkəzində saxlanmalıdır. Sığorta portfelinin idarə edilməsi istiqamətində müxtəlif metod və texnoloji imkanları məcmusu aşağıdakı sadalayacağımız amillərdən asılı olaraq dəyişir :

- ❖ Maksimum gəlir səviyyəsinə nail olunması ;
- ❖ Sığorta portfeli üzrə maliyyə sabitliyinin təmin edilməsi
- ❖ Nizamnamə kapitalının qorunub saxlanması istiqamətində lazımi tədbirlərin görülməsi
- ❖ Riskinin minimumlaşdırılmasını təmin edilməsi ;

Sadaladığımız bu metodların məcmusu sığorta portfelinin idarə edilməsinin daha effektiv formada təşkilinə şərait yaradır. Məhz buna görə də sığorta təşkilatlarının sığorta portfelinə 3-5 ildə bir dəfə nəzər yetirməlidirlər.

Müxtəlif sığorta xidmətləri üzrə sığorta çantasının formalaşdırılması sığorta şirkətlərində maliyyə sabitliyinin təmin edilməsi istiqamətində çox əhəmiyyətli rol oynayır. Əvvəlcə ideal sığorta portfelinin modelinə nəzər salaq.

İdeal sığorta portfelinin riyazi modelindən bəhs edərkən, həm də qeyd etməliyik ki, sığorta portfeli özündə icbari və könüllü sığortanın elementlərini birləşdirir. Belə olduqda isə ideal sığorta portfeli təkrarsığorta elementlərinə də sahib olur. Bununla yanaşı, icbari sığorta növləri paketi özündə müxtəlif sığorta portfellərini aid edərək daha sabit və təminatlı hesab edilir. Buna müvafiq olaraq qeyd edə bilərik ki, aşağı risk səviyyəsinə malik olan müqavilələrin qısamüddətli olması da onların sabit gəlirə malik olması xüsusiyyətləri portfellərini daha da cəlbedici edir və belə olduqda bu onları sığorta bazarında rəqabətə dözümlülük edir. Məhz müasir dövrdə sığorta bazarında yüksək rəqabətli bu sığorta portfelinin mövcudluğu müddətinin azalması zərurətini doğurur, belə olduqda isə sığorta portfelinin fəaliyyət müddəti nə qədər çox olarsa, sığorta çantasının dəyərini daha çox müxtəlif tərəddüdlərə və buna müvafiq olaraq makroiqtisadi göstəricilərin dəyişməsinə o qədər çox məruz qalacaq. Formalaşmış sığorta portfellərinin xüsusiyyətlərin dəyişməsində ilk səbəb isə bazar konyunkturasının dəyişməsi deyil, əksinə, sığorta portfelinin gərginliyinin düşməsi və ya artması hesab edilir. Bununla yanaşı, sığortanın icbari və könüllü qaydada yerinə yetirmə xüsusiyyətlərinə də nəzər sala bilərik.

İcbari sığorta qanunvericiliyinə uyğun formada, ümumilikdə baş verə biləcək hər hansı bir təbii fəlakət, bədbəxt hadisə və insanların səhhətində yarana bilən təhlükələr ilə əlaqədar ona dəyən zərərlərin təminatçısı kimi çıxış edərək müxtəlif sahələr üzrə çalışan insanların sağlamlığının və təhlükəsizliyin təmin olunması məqsədi ilə icbari qaydada sığortalanmasını əhatə edir. Buna müvafiq olaraq icbari sığortanın şərtləri, qaydaları, sığorta məbləğinin müəyyən edilməsi və digər məsələlər icbari sığortanı tənzimləyən qanunla müəyyən edilir. İcbari sığortaya başqa cür qanunun qüvvəsi vasitəsilə yerinə yetirilən sığorta növü də deyə bilərik. İcbari sığorta, həmçinin özündə bir sıra məsələləri əhatə edir ki, bunlar aşağıdakılardan ibarətdir :

- Vətəndaşlar icbari tibbi sığortası, gömrük orqanlarının vəzifəli şəxslərinin dövlət vergi xidməti əməkdaşlarının icbari dövlət şəxsi sığortası , hərbi qulluqçuların icbari dövlət şəxsi sığortası ;

- Vətəndaşların əmlakının icbari sığortası ;

Könüllü sığorta isə həm də icbari sığortadan fərqli olub sığortaçı ilə sığortalı arasında müstəqil şəkildə bağlanan sığorta müqaviləsinin şərtləri ilə müəyyən edilən sığortanın növüdür. Könüllü sığortanın şərtləri sığortaçı sığorta müqaviləsinə əsasən, sığortaçı tərəfindən müstəqil şəkildə təyin edilir. Könüllü sığortanın bir sıra özünəməxsus xüsusiyyətləri vardır ki, bunlara aşağıdakılar aid edilir :⁸

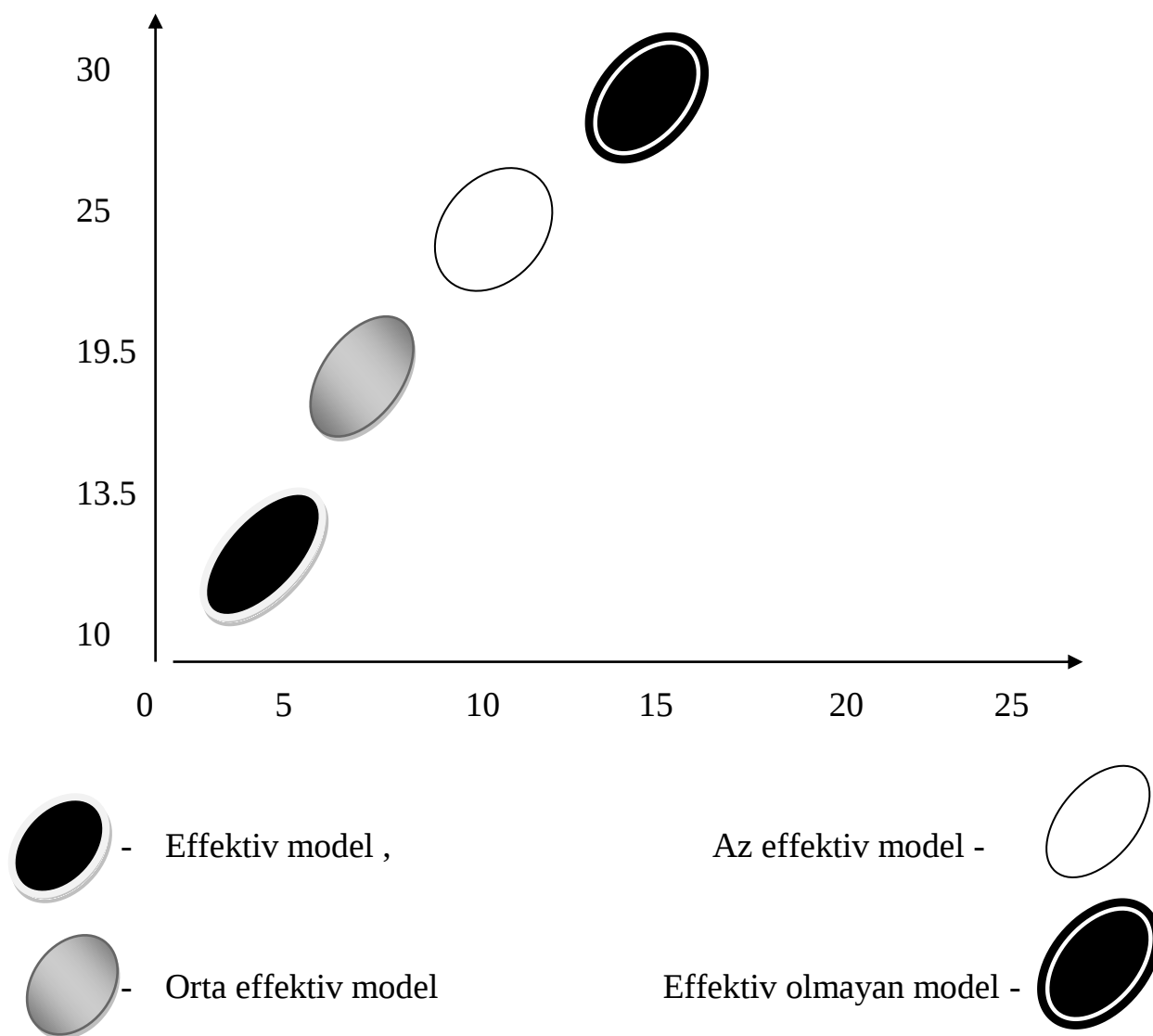
- ✓ Könüllü sığorta sığorta müddəti vasitəsi ilə məhdudlaşır. Bu o deməkdir ki, könüllü sığorta bağlandıqı sığorta müqaviləsinə əsasən, müəyyən bir zaman intervalı çərçivəsində hər hansı bir sığorta hadisəsinin baş verməsi zamanı sığorta ödənişinin həyata keçirilməsini nəzərdə tutur ;
- ✓ Könüllü sığorta müqavilə bağlanan zaman sığorta ödənişləri bir dəfəyə və ya müəyyən bir periodlarla yerinə yetirilə bilər. Sığorta məbləğinin ödənilməməsi şəraitində isə ümumilikdə sığorta müqaviləsi qüvvədən düşmüş sayılır ;

Sığorta portfelində nəzər yetirdiyimiz bu elementlərdən əlavə, ümumi şəkildə qeyd etmək olar ki, ideal sığorta portfeli özündə sığortanın müxtəlif növlərini də buna uyğun şəkildə böyük sayda sığorta müqavilələrinin birləşdirir. Başqa sözlə deyə bilərik ki, ideal sığorta çantası məsuliyyət, şəxsi sığortanın bütün xüsusiyyətlərini tam şəkildə əhatə edir. Ideal sığorta portfelinin formalaşdırılması sahəsində sığorta operatorlarının qarşısına qoyduğu əsas məqsəd olsa da, ancaq realıqda nisbətən daha çevik bir modelə ehtiyac yaranır ki, bu zaman real model özünü göstərir. Bu model özündə aktiv və passiv sığorta portfelinin xüsusiyyətlərini birləşdirir. Klassik model isə öz növbəsində, sığorta portfelinin effektiv və orta effektiv modellərinin əhatə edir ki, bunlara da konservativ klassik sığorta çantası modellərinə aid etmək olar. Konservativ portfeli adətən kiçik və sabit gəlirə malik olur, həmçinin aşağıda mülayim riski xüsusiyyətlərini özündə daşıyır. Klassik sığorta portfeli eyni zamanda orta effektiv model hesab edilir. Aktiv sığorta portfeli isə az effektiv və qeyri effektiv çantaları özündə birləşdirərək

⁸Гармаш Д.А “Страховое дело”,2004

yüksək və aqressiv dərəcəli riskə malik olur. Ümumilikdə, real sığorta portfeli modelinin riyazi quruluşunu aşağıdakı formada göstərə bilərik.

Sxem 1.6 Sığorta portfeli modelinin riyazi quruluşu ⁹

⁹Xudiyev N.N “Sığorta çantasından mühazirələr” m 3, səh 13

FƏSİL II. AZƏRBAYCANDA SIĞORTA SİSTEMİNİN YARANMASI VƏ İNKİŞAF XÜSUSİYYƏTLƏRİ, SIĞORTA PORTFELİNİN MİLLİ SIĞORTA SİSTEMİNDƏ YERİ

2.1. Ölkəmizdə sığorta sisteminin yaranması istiqamətində sığorta portfelinin milli sığorta bazarında rolu

Azərbaycanda sığorta haqqı sisteminin formalaşmasından bəhs edərkən ilk növbədə qeyd etməliyik ki, sığorta fəaliyyəti, Sovet sosialist inqilabından əvvəlki dövrdə ölkəmizdə yaranmağa başlamışdır. Milli sığorta sisteminin formalaşması Azərbaycanın müstəqilliyini əldə etməsi dövrü ilə üst-üstə düşməyinə baxmayaraq, ümumilikdə sığorta 19-cu əsrdən etibarən, xüsusilə, ölkəmizin neft sənayesi üzrə xarici investisiya qoyuluşlarının cəlb edilməsi ilə daha da aktuallaşdı. Bu dövrdə sənayenin canlanması ilə müşahidə edilən sığorta fəaliyyəti, ölkəmizdə xüsusilə ilk neft və gəmiçilik şirkətlərinin yaranması və buna müvafiq olaraq əmlakın və eləcə də daşınan yüklərin baş verə biləcək hər hansı bir təbii fəlakət hadisələrə qorumaq zərurətindən irəli gələrək yarandı. Buna müvafiq olaraq qeyd edə bilərik ki, hələ 1913-cü ildə ümumilikdə, çar imperiyası tərkibinə daxil olan ölkələrdən sığorta təşkilatlarında əmlakın sığortalanması üstünlük təşkil edirdi və sığorta portfelinin 63%-i səhmdar sığorta cəmiyyətlərinin payına düşürdü. Neft sənayesinin inkişafı ilə əlaqədar o dövrdə daha çox yanğından sığortalanması, eləcə də dəniz gəmilərinin sığortası üzrə sığorta növləri fəaliyyət göstərirdi. Buna müvafiq olaraq, ölkəmizdə xarici sığorta şirkətlərinin filialları və onların nümayəndəlikləri və daşınan yüklərin sığortalanması ilə məşğul idi.

Bakı şəhərində 1910-cu illəri ərzində 20-yə yaxın sığorta şirkəti fəaliyyət göstərir. Bu dövrdən sığortanın növləri üzrə həyat sığortası ölkəmizdə digər sığorta xidmətləri ilə müqayisədə zəif inkişaf etmişdir. İnkişaf edən sığorta xidmətlərindən isə adətən əhəlinin varlı təbəqəsi daha çox istifadə edirdi. Ümumilikdə, ölkəmizdə sığorta sisteminin formalaşmasının tarixi mərhələləri əsasən, 3 yerə bölünür. Bunlar aşağıdakılardır

1. Oktyabr inqilabından əvvəlki dövrdə sığorta fəaliyyəti ;

2. İnqilabdan sonrakı dövr ;
3. 1990-cı illərdən sonranı əhatə edən müasir dövr

Birinci mərhələdə qeyd etdiyimiz kimi, daha çox ölkəyə xarici ölkələrin sığorta şirkətlərinin neft sənayesi ilə əlaqədar axın etməsini özündə əks etdirir. Digər mərhələləri isə müvafiq olaraq inqilabdan sonrakı dövrü ölkədə sığorta xidmətinin SSRİ Baş Dövlət Sığorta İdarəsinin təbəçiliyində olan bir mərhələni əhatə edir. Bu dövrdə eyni zamanda, ölkədə müxtəlif şəhər və rayon Dövlət Sığorta İdarələri müxtəlif sığorta xidmətlərini yerinə yetirirlər və buna müvafiq olaraq inqilabdan sonrakı dövrdə dövlət sığortasından müxtəlif növləri könüllü sığorta da baş verə biləcək hər hansı bir bədbəxt hadisələrdən kompensasiya olunmaq üçün həyat sığortası hüquqları verilmişdir.

Xüsusən Azərbaycan Demokratik Respublikasının yaradılmasından sonra ölkəmizin müstəqilliyini əldə etməsi, öz növbəsində bir sıra iqtisadi çətinlikləri gətirdi. Lakin buna baxmayaraq, bu dövrdə Azərbaycandan sığorta işinin bərpası və müstəqil bir respublika kimi inkişaf etdirilməsi istiqamətində bir sıra layihələr nəzərdə tutulsa, sonradan yenidən sovet hakimiyyətinin qurulması ilə ölkədə bir sıra sahələrdə köklü dəyişikliklər baş verdi və buna müvafiq olaraq, sənayenin bir çox sahələri müəyyənləşdirildi, həmçinin dövlət istiqrazları ləğv edildi və Azərbaycan Demokratik Respublikası dövründə müstəqil bir dövlət kimi icra edilən bütün layihələr dayandırıldı. Bu dövrdə yerli büdcədən maliyyələşən dövlət müəssisələri və ümumilikdə ictimai təşkilatları əmlak sarıdan bütünlüklə dövlətin müxtəlif strukturları əmlak sığortası üzrə sığortalandılar.

Lakin qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan Demokratik Respublikasının süqutundan sonra Azərbaycanda yenidən sovet hakimiyyəti qurulması ilə sığorta işi tamamilə iflic vəziyyətinə düşdü. Sovet hakimiyyəti dövründə sığorta işinin canlanma mərhələsi yalnız 1923-cü ildən etibarən baş verdi.

Ölkəmizdə sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra ümumilikdə bu istiqamətdə köklü dəyişikliklər baş verdi. Belə ki, demək olar ki, bütün sənaye sahələri milliləşdirildi, dövlət istiqrazlarını ləğv edildi və eləcə də ölkədəki kommersiya bankları bağlandı. Azərbaycan Demokratik Respublikası dövründə fəaliyyət

göstərən sığorta şirkətlərinin milliləşdirilməsinə təkan verildi. Sonrakı illərdə isə dövlət sığorta sisteminə xüsusilə icbari sığorta tətbiq edilməyə başlandı. İcbari sığortanın tətbiq edilməsi ilə xüsusilə də kənd ərazilərində mal qara və əkin sakələrində məcburi olaraq oklad sığortası üzrə tətbiq edildi. Bu qaydalar sovet hakimiyyəti dövründən 1940-cı ilə qədər dəyişməz olaraq qaldı. Xüsusilə də oklad sığortasının tətbiqi ilə əlaqəli məhz bu ildə qəbul edilən qanun vasitəsi ilə sığorta ödənişlərinin həyata keçirilməsinin yeni qaydaları təsdiq olundu. Belə olduqda isə ümumilikdə yerli büdcədən maliyyələşən dövlət müəssisələri və təşkilatlarının əmlakı həmçinin sığorta cəmiyyətlərinin əmlakları və digər ictimai təşkilatların mülklərin dövlət əmlakı üzrə məcburi sığortaya məruz qaldılar.

1931-ci ildən etibarən isə əmlakı məcburi və könüllü sığorta prosesi dövlətin mühüm əhəmiyyətli obyektləri və müəssisələri üçün ləğv edilminə səbəb oldu. Məcburi sığorta sistemi sadəcə olaraq, yerli hakimiyyət orqanları vasitəsilə maliyyə ilə təmin oluna bilməyən digər sənaye obyektləri üçün tətbiq edildi. Növbəti illər ərzində ölkədə iqtisadi şərait yaxşı olmasa da şəxsi sığorta sahəsində inkişaf və istiqamətdə fəaliyyətdə canlanma hiss olunmağa başlandı. Bu illər ərzində bədbəxt hadisələrdən sığortalanmaq və eləcə də bu sərnişinləri su və hava nəqliyyatının sığortalanması prosesləri inkişaf etməyə başlanıb. Xüsusilə şəxsi sığorta üçün ümumi sistemi üzrə tətbiq edilməyə başlandı. Bunlar müvafiq olaraq

1. müəyyən yaş dövrünə qədər yaşamaq ;
2. bədbəxt hadisə nəticəsində əlillik hallarının yaranması üzrə
3. ölüm hadisəsinə görə ;

Böyük Vətən müharibəsi respublikada sığorta sisteminin tənəzzülə uğramasına səbəb oldu. SSRİ-də 1941-ci ildə qəbul edilmiş sərəncamına əsasən, ümumilikdə sığorta orqanları hərbi əməliyyatlar nəticəsində dəymiş zərərləri ödəmək məsuliyyətindən tamamilə azad edildilər. Kollektiv sığorta sistemi forması isə növbəti ildən etibarən ləğv edildi və onun əvəzinə fərdi sığortanın müxtəlif növlərinin tətbiqinə başlanılıb. Bu növlərə aşağıdakılar aid edilir.

- qarışıq fərdi sığorta ;
- pensiyaların əlavə ödənilməsi ilə əlaqədar fərdi sığorta ;

Böyük Vətən müharibəsi illərində Sovet Respublikası nəzdində olan digər ölkələr kimi Azərbaycanda da sığorta sistemi nisbətən tənəzzülə uğradı. Lakin müharibədən sonrakı dövrdə yenidən sığorta sistemi inkişaf etməyə başladı.

Böyük Vətən müharibəsindən sonrakı dövrlərdə Sovet hakimiyyəti nəzdində olan ölkələrdə olduğu kimi, Azərbaycanda həyat sığortası üzrə fəaliyyəti genişlənir. Buna müvafiq olaraq qeyd edə bilərik ki, bu istiqamətdə əhalinin sosial sığorta sistemi üzrə müəyyən qruplar fəaliyyət göstərirdi. Xüsusilə də pul islahatından sonra bu istiqamətdə öz həyat sığortasının tətbiqi daha da artmış və onun yeni növləri formalaşmışdır. Şəxsi sığortanın bütün növləri üzrə yeni qaydaların təsdiq edilməsindən sonra əvvəllər müəyyən edilən sığorta haqlarının minimum məbləği və sığorta olunanların tibbi arayış olmadan və yoxlanışdan keçmədən sığortalanmaq kimi. prosesdə daha da genişlənməyə başlandı. Belə olduğu zaman isə məhz qarışıq həyat sığortasından daha sadələşmiş variantları tətbiq edildi. Xüsusilə də qarışıq həyat sığortası üzrə sığorta müqavilələri 5 il müddətinə bağlanmağı başlanmalıdır.

Növbəti illər ərzində icbari əmlak sığortasının tətbiqi üzrə müxtəlif dəyişikliklər baş verdi ki, bu dəyişikliklərlə dövlət yaşayış fondunun icbari sığortası və bununla yanaşı, bir sıra müəssisələrin könüllü sığorta prosesi ləğv edildi.

Ümumilikdə qeyd edə bilərik ki, planlı iqtisadiyyat dövründə dövlətin sığortaya ehtiyacı demək olar ki, olmamışdır, sadəcə olaraq vətəndaşlar öz həyatlarını və əmlaklarını sığorta etməyə daha çox üstünlük vermişlər. Lakin buna baxmayaraq, bu sığorta daha çox kütləvi hal qalmamış, xüsusilə də ki, sığorta bazarı üzrə sovet dövründə Azərbaycanda könüllü sığorta müqavilələrinin əmlak və həyat sığortası üzrə bağlanması ilə nəticələnmişdir.

Lakin bazar iqtisadiyyatına keçid şəraitində sığorta fəaliyyətinin əvvəlki dövrlərdəki kimi, tətbiq edilməsindən geniş ehtiyac yaranmışdır və bu isə sürətli bir formada sığorta fəaliyyətinin və sığorta bazarının inkişafına təkan vermişdir.

Azərbaycan müstəqillik əldə etdikdən sonra sığorta fəaliyyəti daha da inkişaf etmiş və milli sığorta bazarının formalaşmasında, ölkəmizin bu istiqamətdə

beynəlxalq aləmə integrasiyasında da mühüm rol oynamışdır. Xüsusilə də Azərbaycanca 1991-ci ildə Nazirlər Kabineti yanında Dövlət Sığorta Nəzarətinin yaradılması da Azərbaycanda sığorta xidmətlərinin inkişafı və ümumilikdə bu fəaliyyətin daha da genişləndirilməsi nöqteyi nəzərindən mühüm əhəmiyyət kəsb etdi. Bazar iqtisadiyyatına keçid şəraitində ölkəmizdə, istehsal münasibətlərinin inkişafı və ümumilikdə təsərrüfat subyektlərinin formalaşması nəzdində yeni xidmətlərin yaranması və inkişafı öz növbəsində sığorta bazarının da inkişafını stimullaşdırdı. Bütün bu proseslər ölkəmizdə əvvəlcə könüllü sığortanın müxtəlif növlərinin tətbiqinə şərait yaradaraq sığorta bazarının inkişafı və bu inkişafın tənzimlənməsi, həmçinin sığortaçının sığortalıların hüquqlarının müdafiəsi və bir çox məsələlərin inkişafından önəmli rol oynadı. Ümumilikdə, sığorta xidmətinin və ölkəmizdə sığorta sisteminin normal fəaliyyətinin təmin olunması hər şeydən əvvəl əhalinin sosial maddi vəziyyətindən də asılıdır. Bunun əsas səbəbi ondan ibarətdir ki, əgər əhali öz ehtiyaclarını tamamilə ödəyirsə, belə olan halda onlar hər hansı biri baş verə biləcək bədbəxt hadisələrdən müdafiə olunmaq məqsədi ilə sığorta xidmətlərinə müraciət edirlər. Müstəqilliyimizin ilk illərində sığorta bazarının zəif inkişafı və xüsusilə əhalinin sığorta sisteminə qarşı olan inamsızlığın, gündəlik problemlərin çoxluğu da bu istiqamətdə müştəri bazasının formalaşması və sığorta sisteminin inkişafına maneçilik törədirdi. Bütün bu proseslərlə yanaşı, bu istiqamətdə vahid qanunvericilik bazasının olmaması sığortanın bir sahə kimi inkişafına və mövcudluğuna insanlarda şübhə yaradırdı. Odur ki, Azərbaycan müstəqillik əldə etdikdən sonra sığorta sisteminin təşəkkülü və inkişafı nöqteyi nəzərdən bu istiqamətdə müxtəlif qanunlar qəbul edildi.

1993-cü ildə ölkəmizdə “Sığorta haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun qəbul edilməsi ilə bu istiqamətdə münasibətlərin tənzimlənməsinin hüquqi bazası yaradıldı. Bu qanun Azərbaycanda sığorta fəaliyyətinin istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsi və eləcə də ölkədəki sığorta təşkilatlarının yaradılması şərtlərini, həmçinin sığortaçı və sığortalı arasında münasibətlərin tənzimlənməsi, sığorta müqaviləsi üzrə qaydalara müəyyən edilməsi və sığorta

müqaviləsi üzrə tərəflərin öz üzərinə düşən öhdəlikləri yerinə yetirməsi üzrə məsələləri əhatə edirdi.

Azərbaycanda sığorta bazarının inkişafı və buna müvafiq olaraq sığorta təşkilatlarının nəzdində sığorta portfelinin payı neft sənayesi üzrə neft kontraktlarının bağlanması və buna müvafiq olaraq bir sıra xarici dövlətlərin Azərbaycanın xarici investisiya qoyuluşları artması və beynəlxalq aləmin bunu maraqlı olması ilə daha da artdı. Xüsusilə də “Əsrin müqaviləsi” neft kontraktının bağlanması ilə Azərbaycanın dünya ölkələri içərisində nüfuzu daha da artdığını və beynəlxalq iqtisadi aləmə inteqrasiyası sığorta sisteminin inkişafı və milli sığorta bazarı fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi istiqamətində mühüm rol oynadı. Bütün bu proseslərin əvəzində Azərbaycanın neft sənayesinə xarici ölkələrdə sərmayələr qoyulduqca, beynəlxalq sığorta şirkətlərinin nümayəndələri Azərbaycana gələrək burada fəaliyyət göstərməkdə maraqlı olduqlarını bəyan etdi. Bütün bu proseslər Azərbaycanda milli sığorta bazarının beynəlxalq sığorta şirkətləri ilə rəqabətə tab gətirmək məqsədi ilə xidmət səviyyəsini və sığorta xidmətləri üzrə öz fəaliyyətlərini daha da təkmilləşdirməyə vadar etdi ki, bu da sığorta sisteminin və milli sığorta bazarının inkişafına təkan yaratdı. Azərbaycanda sığorta fəaliyyəti və sığorta sistemi bu istiqamətdə 10-ayaxın qanunun qəbul edilməsi ilə daha da inkişaf etdi. Bu qanunlar aşağıdakılardan ibarətdir :

1. “Nəqliyyat sahiblərinin mülki məsuliyyətinin icbari sığortası haqqında” qanunu ;
2. “Sosial sığorta haqqında” qanun - Sosial sığorta haqqında qanunu xüsusilə də əhalinin sosial təminatının daha da yaxşılaşdırılması məqsədilə özündə bir sıra istiqamətləri əks etdirir ;
3. “Hərbi qulluqçuların dövlət icbari şəxsi sığortası haqqında” qanun - Azərbaycan Respublikasına xidmət edən hərbi qulluqçularının həyatına, sağlamlığına üzrə baş verə biləcək hər hansı bir hadisə zamanı onların müdafiəsi məsələlərini özündə əhatə edir ;

4. “ Məhkəmə və hüquq- mühafizə orqanları işçilərinin dövlət icbari şəxsi sığortası haqqında” qanun ;
5. “Tibbi sığorta haqqında qanun” ;
6. “Kənd təsərrüfatında sığortanın stimullaşdırılması haqqında” qanun ;
7. “Dövlət qulluqçularının icbari sığortası haqqında” qanun
8. “Yanğından icbari sığorta haqqında” qanun

Bu qanunlardan fərqli olaraq “Azərbaycanda Sığorta haqqında Qanun” ona edilmiş dəyişikliklərlə yenilənmiş formad özündə bir sıra hüquqları müəyyənləşdirmişdir ki, bunlar aşağıdakılardan ibarətdir ;

- Bu qanun vasitəsilə Maliyyə Nazirliyi tərəfindən sığorta sahəsində sığorta bazarında fəaliyyət göstərən sığortaçıların digər iştirakçılarının fəaliyyəti haqqında və onların maliyyə vəziyyəti ilə əlaqədar hesabatların əldə edilməsi
- Sığorta bazarında fəaliyyət göstərən mütəxəssislərinin sığorta fəaliyyətinin normativlərinin və qanunun tələblərinə əməl etmədikləri halda mövcud pozuntuların aradan qaldırılması məqsədi ilə hesabat vermələri və ya belə olmadıqda isə onların bu fəaliyyəti yerinə yetirmək üçün lisenziyalarının dayandırmağa və yaxud da ki, geri alınması ;
- Sığorta şirkətlərinin ödəmə qabiliyyəti olmaması halında, onların iflası ilə əlaqədar məsələlərin həll edilməsi məqsədilə məhkəməyə müraciət etmək

Sadaladığımız bu amillərə istinad edərək qeyd edə bilərik ki, məhz sığorta şirkətlərinin müflisləşməsi prosedurlara sığorta haqqında qanunun müvafiq maddələrində öz əksini tapar. Məhz müəyyən edilmiş maddələr də həm öz fəaliyyətini dayandıran şirkətin sığorta portfelinin şirkətlərə verilmiş normativləri müəyyən edilmişdir. Haqqında bəhs etdiyimiz şirkətlərin müflisləşmə vəziyyətindən çıxmaq üçün daima olaraq maliyyə vəziyyətinin tənzimlənməsi istiqamətində fəaliyyət şirkətlər də diqqət mərkəzində saxlanılmalı Buna müvafiq olaraq da maliyyə sabitliyinin tənzimlənməsinin istiqamətləri inkişaf etdirməlidir ki, bunlara nəzər salaq.

- Müflisləşmə vəziyyətinin qanunvericilik çərçivəsində normativ hüquqi formada tənzimlənməsi
- Sığorta şirkətlərində maliyyə sabitliyinin tənzimlənməsinin və böhran vəziyyətlərin aradan qaldırılmasına, milli sığorta bazarında inkişaf prosesinin təsiri

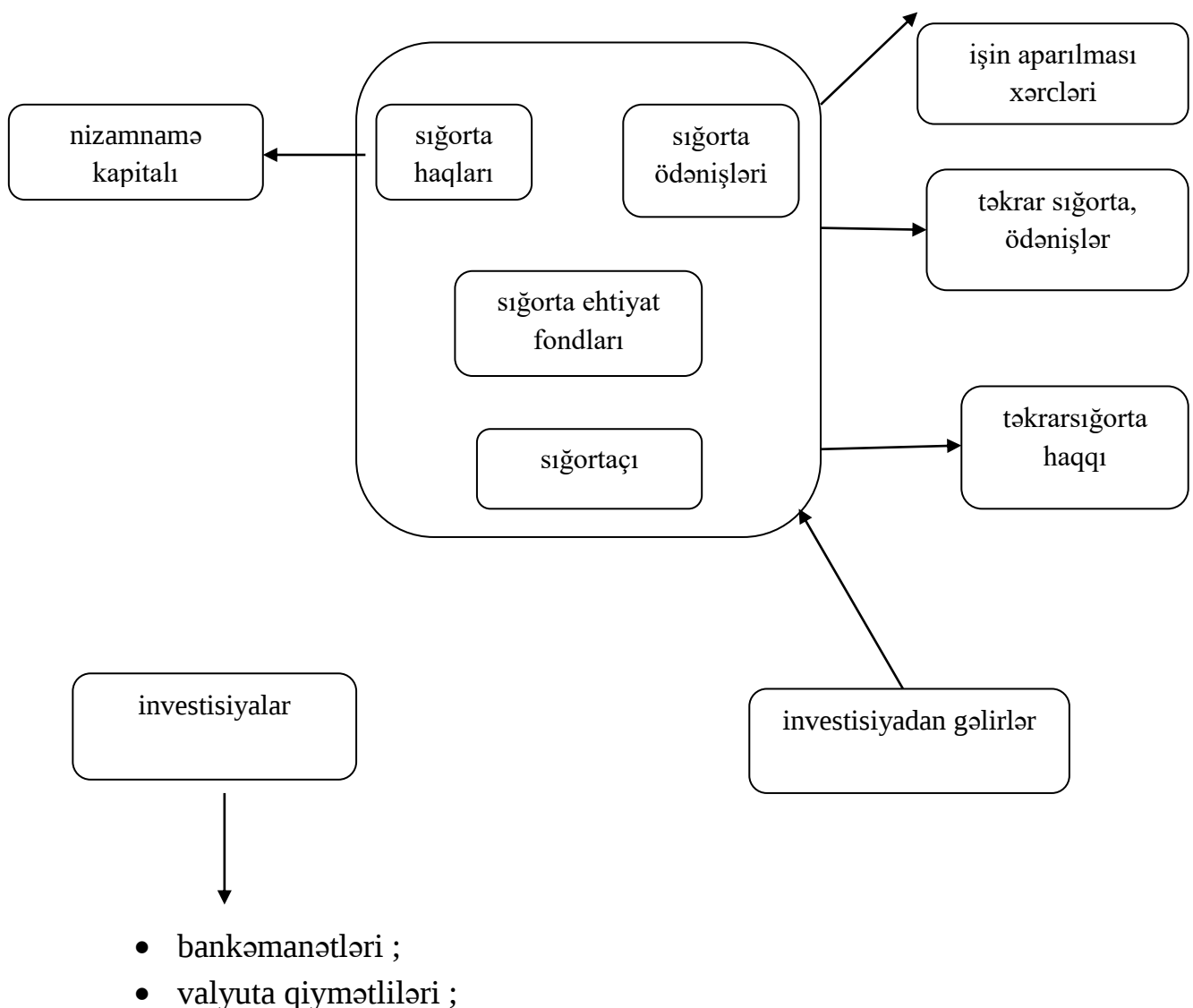
Azərbaycanda sığorta sisteminin normal fəaliyyət göstərməsi üçün ölkədəki sığorta şirkətlərinin maliyyə sabitliyinin təmin edilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Buna görə də bu istiqamətdə fəaliyyətin tənzimlənməsi məqsədilə bir sıra tədbirlər icra edilməlidir ki, bu tədbirlər aşağıdakılardan ibarətdir :

- ölkədə fəaliyyət göstərən sığorta şirkətlərinin nizamnamə kapitalının daimi olaraq artırılması istiqamətində stimullaşdırıcı tədbirlərin yerinə yetirilməsi - Bu istiqamətdə stimullaşdırıcı tədbirlər kimi, adətən, nizamnamə kapitalının artırılması istiqamətində müxtəlif vergi güzəştlərinin təyin tətbiq edilməsini misal göstərə bilərik.
- Azərbaycanda fəaliyyət göstərən sığorta şirkətlərində maliyyə sabitliyinin təmin olunması üçün sığorta şirkətlərinin ehtiyatlarından investisiya məqsədi ilə istifadəsi və nizamnamə kapitalının artırılması istiqamətində fəaliyyətin tənzimlənməsi. Bu istiqamətdə yerinə yetirilən tədbirlərə investisiyaları müxtəlif sahələrə istiqamətləndirmək istəyən pul vəsaitlərini kommersiya banklarında saxlanılmasını tələb etmək kimi məsələləri aid etmək olar.
- Sığorta şirkətlərinin zərərli fəaliyyət göstərməsi və müflisləşməsinin qarşısının alınması məqsədilə onların daima olaraq fəaliyyəti barədə statistikanı yerinə yetirilməsi və sığorta Şirkəti tərəfindən müştərilərə təqdim edilən hər hansı bir sığorta növü üzrə zərərlik əmsalının müəyyən edilərək şirkətin müflisləşməsinə ciddi təsiri ilə əlaqədar bu istiqamətdə sığorta fəaliyyətinin yerinə yetirilməsinin dayandırılması
- sığorta şirkətlərində sığorta olunanın ödəmə qabiliyyətinin saxlanması istiqamətində təkrarsığorta mexanizmi vasitəsi ilə tənzimləmədən istifadə edilir. Bu zaman təkrar sığortaçıları üzrə bu reytingi aşağı olan bu fəaliyyətlə

məşğul olan şəxslərə ötürülən risklər üzrə sığorta ehtiyatlarının formalaşması istiqamətində tənzimləyici tədbirlər yerinə yetirilə bilər.

Ölkəmizdə fəaliyyət göstərən sığorta şirkətlərinin tənəzzülü və müflisləşməsi ilə əlaqədar qanunvericiliyin çərçivəsində normativ aktların qəbul edilməsi bu istiqamətdə fəaliyyətin tənzimlənməsində mühüm rol oynayır. Xüsusilə də müflisləşən iri sığorta şirkətlərinin ləğv edilmə prosesinin icra edilmə qaydalarının müəyyən edilməsi və ya bunu uyğun formada könüllü və məcburi qaydaların tətbiq edilməsi, həmçinin sığorta təşkilatının maliyyə vəziyyətinin mövcud vəziyyəti və fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması ilə əlaqədar kompleks tədbirlər sisteminin həyata keçirilməsi, eləcə də müflisləşmə aktına məhkəmə vasitəsi ilə qəbulu kimi məsələlərin nəzərdə tutmalıdır.

Sxem 2.1. Sığorta şirkətlərinin fəaliyyət sxeminə nəzər salaq :

- səhmlər ;
- qiymətli kağızlar ;

Azərbaycanda fəaliyyət göstərən sığorta şirkətlərində maliyyə sabitliyinin təmin edilməsi, ümumilikdə sığorta sisteminin tənzimlənməsində mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu istiqamətdə tədiyyəlilik əmsalının sığorta şirkətlərindən təhlil edilməsi zəruri hesab edilir. Bu anlayış və bununla yanaşı, likvidlik maliyyə sabitliyi kimi anlayışlar müxtəlif ədəbiyyatlardan iqtisadçılar tərəfindən şərh edilərək onların sığorta sistemində rolu müəyyən edilmişdir. Belə ki, tədiyyə qabiliyyətini sığortaçının öz üzərinə götürdüyü öhdəlikləri yerinə yetirmək bacarığını və imkanlarını əks etdirir. Bu fəaliyyət zamanı tədiyyə qabiliyyətli əmsalı hesablanır ki, bu əmsalın hesablanması bir neçə metod vasitəsilə yerinə yetirilir. Bununla yanaşı qeyd etmək lazımdır ki sığorta təşkilatları üzrə maliyyə sabitliyi və tədiyyə qabiliyyəti dövlətin müxtəlif strukturları tərəfindən və nəzarət orqanları tərəfindən daima maraq mərkəzində olur. Bu nəzarətin metodologiyasına uyğun olaraq, sığorta şirkətləri üzrə nəzarətin müxtəlif vergi orqanları, kütləvi informasiya vasitələri, eləcə də yanımda idi tuturlar, istehlakçıların hüquqları ilə əlaqədar müdafiə təşkilatları yerinə yetirə bilərlər.

2.2. Azərbaycanda sığorta işinin təşkilinin əsasları , inkişaf xüsusiyyətləri və sığorta portfelinin bu istiqamətdə əhəmiyyəti

Müstəqillik əldə etdikdən sonra bazar iqtisadiyyatına keçid şəraitində ölkəmizdə sığorta xidmətlərinə olan maraq daha da artdı. Buna müvafiq olaraq müxtəlif sığorta şirkətləri yaranmağa və inkişaf etməyə başladı ki, ümumilikdə bütün bu proses ölkəmizdə sığorta işinin təşkilinə və inkişafına təkan verdi. Əvvəlki paragraflarımızda sığortanın məzmunundan bəhs edərkən qeyd etmişdik ki, sığorta fəaliyyəti və sığorta münasibətləri hər hansı bir bədbəxt hadisələrdən qorunmaq və müdafiə tələbatı ilə əlaqədar formalaşır. Sovet hakimiyyəti dövründə bu fəaliyyəti o qədər də geniş yayılmamışdır. Bunun başlıca səbəbi isə insanların yaşayış şəraitini , həyat səviyyəsinin yüksək olmaması ilə əlaqədar idi. Lakin

müstəqillik əldə etdikdən sonra insanların həyat səviyyəsinin yaxşılaşması və dövlətimizin insanların sosial müdafiəsinin gücləndirməsi istiqamətində müxtəlif tədbirlər yerinə yetirilməsi və bu istiqamətdə gördüyü işlər, sığorta fəaliyyətinin inkişaf etməsinə və ölkədə fəaliyyət göstərən sığorta şirkətlərinin sığorta portfelində də ciddi təsir göstərdi. Bu isə nəticə etibarilə sığorta münasibətlərinin inkişaf etməsi və sığorta bazarının yaranması ilə nəticələndi. Məhz sadaladığımız bu səbəblərə görə, ölkəmizdə sığorta fəaliyyətinin təşkil olunmasında, əhalinin gəlirləri zəruri əhəmiyyət kəsb edir. Çünki əhalinin əldə etdiyi gəlir, onun tələbatlarına ödəyərsə, o zaman sosial müdafiəyə ehtiyac duyaraq sığorta xidmətlərindən istifadə üçün müraciət edir. Sığorta bazarı anlayışı bir çox ədəbiyyatlarda müxtəlif formada şərh edilmişdir. Belə ki, sığorta bazarı müxtəlif xidmətlərin alqı-satqısının baş verdiyi bir məkan kimi formalaşan iqtisadi münasibətlərin tərkib hissəsi kimi çıxış edərək, tələb və təklif vasitəsi ilə bazarda təmsil olunur. başqa sözlə, sığortalı və sığortaçı arasında yaxud da sığorta şirkətləri ilə sığortalı arasında münasibətlərin reallaşdığı bir məkan kimi xarakterizə olur. Sığorta bazarının yaranması və inkişafının əsas səbəbi kimi sığortaya olan ictimai tələbatdır. Bu tələbat isə insanların müdafiə olunması istəyindən asılı olaraq formalaşmışdır. Müstəqillik əldə etdikdən sonra ölkəmizdə bu istiqamətdə bir sıra sığorta şirkətləri meydana gəldi. Bu sığorta təşkilatları, sığorta bazarında çıxış edərək, sığortalılara dəyən zərərin ödənilməsi məqsədi ilə yaradılmış sığorta fonduna müəyyən edilmiş sığorta məbləğini kompensasiya şəklində ödəyirlər.

Sığorta bazarının formalaşmasında əsas məqsədi ölkəmizdə sığorta işinin təşkili üzrə hüquqi bazanın formalaşdırılması və bu istiqamətdə fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsindən ibarətdir. Bu istiqamətdə sığorta bazarının strukturu və təşkili prinsiplərinə nəzər salmaq mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Sığorta bazarında təmsil olunan sərbəst sığortaçılar və sığorta təşkilatları, təklif etdikləri sığorta xidmətlərinə görə, daxili xarici və beynəlxalq sığorta bazarları formasında kateqoriyalara bölünür. Hər birinə ayrılıqda yanaşdıqda bazarda fəaliyyət göstərən sığortaçılar vasitəsi ilə müəyyən edilmiş xidmətlərə tələbatın ödənməsi ilə əlaqədar yerli bazarın daxili sığorta bazarı adlanır. Yerli sığorta bazarı hər bir region və

yerlərdən yaranan bazar hesab edilir. Xarici sığorta bazarı isə daxili sığorta bazarından fərqli olaraq, onun sərhədlərindən kənarda fəaliyyət göstərən müxtəlif sığorta təşkilatlarının tərtib etdikləri və göstərdikləri fəaliyyəti özündə əks etdirir. Beynəlxalq sığorta bazarı isə adından da göründüyü kimi, beynəlxalq arenada müxtəlif sığorta kompaniyalarının fəaliyyəti ilə əlaqəlidir.

Sığorta bazarının təşkili prinsipləri dedikdə sığorta münasibətlərinin təşkilinin xüsusi bir forması kimi xidmətlərin alqı-satqı prosesi başa düşülür. Bu zaman milli sığorta bazarında çıxış edən sərbəst sığortaçıların və sığorta təşkilatlarının, kommersiya maraqları baş vermiş hər hansı bir hadisə nəticəsində zərərin ödənilməsi məqsədilə sığorta fondunun yaradılması əsasında müəyyən edilir. Müasir dövrdə ölkəmizdə sığorta şirkətlərinin səmərəli formada fəaliyyət göstərməsinin əsas şərti kimi də məhz sığorta fondundan istifadə ilə əlaqəlidir. Sığortalı sığortaçı arasında yaranan sığorta münasibətlərinin reallaşdığı sığorta bazarında tərəflər vasitəsilə təklif edilən sığorta xidmətləri, sığorta müqaviləsi vasitəsilə reallaşır. Sığorta bazarın subyektləri kimi çıxış edən bu tərəflərə sığorta müqaviləsinin şərtləri çərçivəsində sığorta xidmətinin alqı-satqısının yerinə yetirir. Bu sığorta müqaviləsi çərçivəsində isə bu sığortanın könüllü və icbari olması və eyni zamanda, ümumilikdə bütün qaydaları müəyyənləşdirilir. Sığortaçı müqaviləsi baş vermiş sığorta hadisəsi zamanı sığortaçı-sığortalı arasında sığorta haqqının ödənilməsi ilə əlaqədar təminatı və qaydaları özündə əks etdirir. Lakin bununla yanaşı qeyd etmək lazımdır ki, sığorta müqaviləsi, sadəcə olaraq ödənişin ödənilməsi qaydalarını özündə əks etdirmir. Sığorta müqaviləsi ilə sığortaçı ödənişi verilməsindən əlavə bir sıra riskləri öz üzərinə götürür.

İcbari sığorta daha çox dövlətin mənafeələrinin müdafiəsi məqsədi ilə baş vermiş müxtəlif hadisələrlə əlaqədar zərərin ödənilməsi və əhaliyə pul yardımının göstərilməsini özündə əks etdirir. Ölkəmizdə milli sığorta bazarında sığortanın rəsmiləşdirilməsi icbari və könüllü formada yerinə yetirilir.

Könüllü sığortala sığorta bazarında sığorta onun öz arzusu ilə reallaşan birdəfəlik və yaxud dövrü haqların ödənilməsi vasitəsi ilə rəsmiləşdirilən sığorta növüdür.

İcbari sığorta zamanı dövlətin sosial müdafiəsi, baş vermiş hər hansı bir təbii fəlakət və yaxud da ətraf mühitə dəymiş zərər eləcə də hər hansı bir sahə üzrə çalışan işçilərin fərdi qazı və müxtəlif formalarda baş verən hadisələr zamanı tətbiq edilə bilər. Bununla yanaşı, icbari sığortanın tətbiq olunması ümumilikdə obyektlərinin dəyərinin hesablanması və baş vermiş hadisənin sığorta hadisəsi sayılması, eləcə də sığorta ödənişindən imtina və müxtəlif səbəblərlə əlaqəli icbari sığortanın bütün qaydaları məhz icbari sığorta haqqında qanunla tənzimlənir. Bununla yanaşı, icbari sığortanın ölkəmizdə inkişafının əsas istiqamətlərinə nəzər salaq.

1. dövlət tərəfindən icbari sığortanın tətbiq edilməsi ilə əlaqədar tədbirlərin görülməsi və bu istiqamətdə nəzarətin gücləndirilməsi ;
2. böyük qəzalar nəticəsində zərər görmüş obyektlərin və eləcə də vətəndaş lazımı icbari sığorta üzrə sığortalanması ;

İcbari və könüllü sığorta yanaşı, Azərbaycanda sığorta işinin təşkili və bu istiqamətdə hüquqi bazanın formalaşdırılması ilə əlaqədar müxtəlif illərdə fərqli sığorta növləri üzrə qanunlar qəbul edilmişdir. Ümumilikdə, həyat və qeyri-həyat sığortası kimi sığortanın 2 əsas sahəsinə nəzər salaq. Həyat sığortası çərçivəsində sığorta bazarından subyektləri tərəfindən sığorta münasibətləri formalaşan zaman sığorta olunan şəxs yaşadığı müddətdə və eləcə də onun sağlamlığına dəyən hər hansı bir zərər müqabilində baş vermiş sığorta hadisəsi zamanı sığorta məbləğinin ödənilməsini özündə əks etdirir. Sığortalı əgər sağdırsa, bu zaman onun indi ödədiyi məbləğlər sığortaçı yaxud sığorta təşkilatı tərəfindən geri qaytarılır.

Ümumilikdə qeyd edə bilərik ki, sığorta bazarında sığortalılara təqdim edilən müxtəlif sığorta növlərinin funksiyaları aşağıdakılardan ibarətdir :

- ✓ sığortanın yığım və pul vəsaiti fondlarının yaradılması funksiyası – Bu funksiyanın məzmunu ondan ibarətdir ki, burada ixtisaslaşdırılmış sığorta fondu üzrə şirkətlərin sığorta bazarında sığorta rəsmiləşdirilməsi zamanı sığorta etdikləri risklər üzrə müəyyən məsuliyyət daşıyırlar. Onların daşdığı məsuliyyəti üzrə ümumilikdə sığorta olunanların öhdəlikləri və buna müvafiq olaraq sığorta məbləğlərinin pul vəsaitləri fondu hesabına

yaradırlar. Bu zaman yığım fondunun yaradılması həm könüllü, həm məcburi sığorta növləri üzrə həyata keçirilir və xüsusilə də ödəniş verilməsini zəmanətliliyini özündə əks etdirir. Kommersiya bankları tərəfindən əhalinin vəsaitlərinin cəlb edilərək, onlarda əmanətçilərin toplaşması kimi sığorta fondunun da yaradılması məhz sığorta əmanəti xüsusiyyətini özündə əks etdirir. Başqa sözlə, qeyd edə bilərik ki, sığorta olunan əmin olur ki, hər hansı bir hadisənin baş verməsi nəticəsində onun sığorta müqaviləsi üzrə müəyyən edilən maddi təminatı sığortalaya çatacaq. Əmlak sığortası zamanı isə, əmlaka dəymiş zərəri yalnız pul formasında deyil, eləcə də material formasında kompensasiya etmək mümkündür. Sığortanın yığım funksiyası zamanı isə, sərbəst pul vəsaitlərinin toplanması vasitəsilə ümumilikdə bir sıra problemlərin həll olunmasını daha aktual hesab edilir. Xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, müasir dövrdə bazar iqtisadiyyatı inkişaf etdikcə, ümumilikdə bank sektoru, sığorta üzrə sığorta şirkətlərinə daha çox pul vəsaitləri toplanır və belə olduqda isə sığortanın yığım funksiyası daha zəruri əhəmiyyət kəsb edir. Sığorta şirkətləri tərəfindən uzunmüddətli həyat sığortasının tətbiq edilməsi, əhalinin daha çox sığortalanmasına və xüsusilə də pul vəsaitlərinin sığorta şirkətlərində cəmləşməsinə səbəb olur. Bu istiqamətdə fəaliyyətin tətbiqi zamanı qeyd edə bilərik ki, ölkəmizdə müasir dövrdə həyat sığortasına nisbətən digər sığorta növləri ilə müqayisədə daha az inkişaf etmişdir. Lakin ölkəmizdəki əlverişli iqtisadi mühit və bir sıra xüsusiyyətləri nəzərə alınaraq bu istiqamətdə sığortanın inkişafı məqsədəuyğun hesab edilir.

- ✓ sığortalının şəxsi maddi təminatı və zərərin ödənilməsi funksiyası - baş vermiş zərərin müqabilində ödəniş almaq hüququna sadəcə olaraq, sığorta fondunun formalaşmasında iştirak etmiş fiziki və ya hüquqi şəxslər malikdir. Bunun başlıca səbəbi ondan ibarətdir ki, sığorta fondunun yaradılmasında, onun fiziki və hüquqi şəxslər iştirak edərək, onlar sığorta müqaviləsi üzrə sığorta haqları ödəyirlər. Buna müvafiq olaraq sığortanın funksiyası xüsusi ilə fiziki və hüquqi şəxslərlə bağlanan müqavilələr

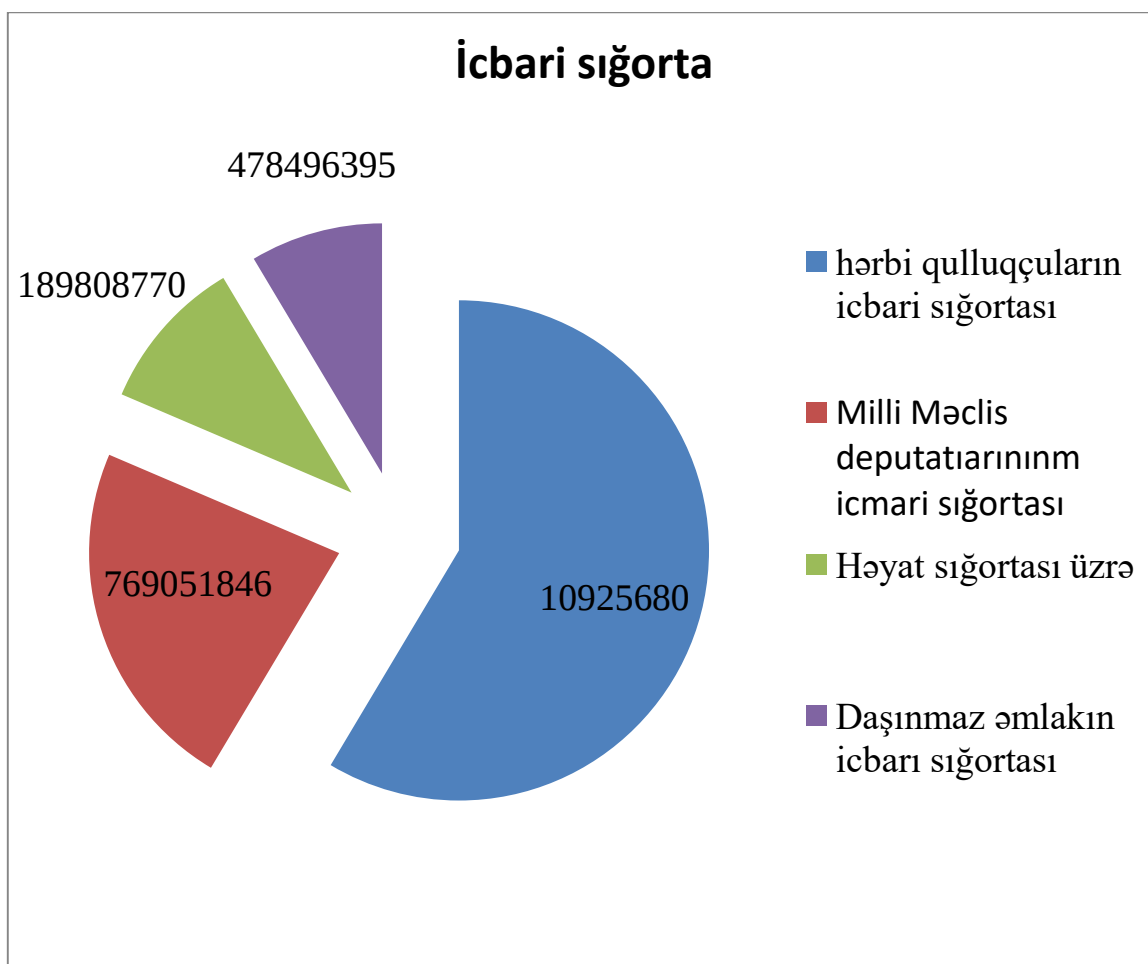
vasitəsilə icra edilir ki, bu zaman da ödənişlərinin verilmə qaydasının məhz bu müqavilələrdə öz əksini tapan razılaşdırılmış şərtləri ilə sığorta təşkilatları tərəfindən yerinə yetirilir. Sığorta fəaliyyəti ilə əlaqədar qanunvericilikdə də sığorta ödənişinin tərəflər arasında verilməsi zamanı baş verə biləcək problemlərin aradan qaldırılması ilə əlaqədar bir sıra maddələr öz əksini tapmışdır.

- ✓ Bu hadisənin baş verməsi ilə əlaqədar xəbərdarlığın və zərərin qarşısının alınması – bu funksiyanı baş verə biləcək hər hansı bədbəxt hadisənin nəticələrinin azaldılması və qarşısının alınması məqsədilə həyata keçirilən tədbirlər sistemini özündə əks etdirir. Bu funksiyanın icra edilməsi məqsədi ilə sığortaçının xüsusi pul fondu müəyyən ayırmalar formalaşdırıb. Buna müvafiq olaraq, sığortaçının baş vermiş hadisələr haqqında xəbərdarlığı və eləcə də zərərin qarşısının alınması istiqamətində həyata keçirdiyi tədbirlər, mühafizəedici tədbirlər adlanır. Baş vermiş hər hansı hadisə vasitəsilə zərərin səviyyəsini müəyyən minimumlaşdırılması ilə əlaqədar sığorta şirkətləri sığorta müqavilələrinin bir sıra şərtləri daxil edirlər. Bu şərtlərə nəzər salaq :

1. sığortalı hər hansı bir bədbəxt hadisə baş verdiyi zaman zərərin azaldılması üçün tədbirlər görülməlidir ;
2. yanğın hadisəsi baş verən zaman sığortalı yanğınsöndürmə orqanlardan məlumat verməlidir ;
3. ümumilikdə, itmiş əşyanın və ya hər hansı bir oğurluq hadisəsinin baş verməsi zamanla sığortalı polis orqanlarını məlumatlandırmalıdır ;
4. sığortalının sığorta bazarında rəsmiləşdirdiyi sığorta növü üzrə sığortaçının razılığı olmadan heç bir öhdəliyi öz üzərinə götürməli, əlavə ödəniş təklifi etməlidir. ;
5. sığortanın zərərinin aradan qaldırılması məqsədi ilə sığortalanmış obyekt bədbəxt hadisə zamanı daha az zərər görməsi üçün dərhal müvafiq sığorta şirkətindən xəbər verməlidir.

Azərbaycanda sığortanın inkişafında, sığorta işinin təkmilləşdirilməsi, bazar prinsipləri əsasında qurulmuşdur. Bu istiqamətdə fəaliyyəti əlaqədar Nazirlər Kabineti yanında Dövlət Sığorta Nəzarəti yaradılmış və sığorta bazarının inkişafını, eləcə də sığortaçı ilə sığortalılar arasında münasibətlərin qaydalar çərçivəsində müəyyənləşdirilməsi məqsədilə normativ hüquqi bazanın yaradılması və bir sıra məsələlərdə, yaradılan bu təşkilatı əhəmiyyətli rolu olmuşdur. Müasir dövrdə ölkəmizdə sığorta sistemi davamlı formada inkişaf edir. və sığorta bazarında peşəkar iştirakçıların sayı artır. Bu fəaliyyətin təkmilləşdirilməsi və bu sahədə rəqabətin yaranması və nisbətən zəif olan sığorta şirkətlərinin sığorta bazanı tərk etməsinə və yaxud da daha iri şirkətlərin tərkibinə qatılması səbəb olmuşdur. Bununla yanaşı, dövlət tərəfindən sığorta şirkətlərinə qoyulan tələblər və onların öz fəaliyyətində nizamnamə kapitalının davamlı olaraq artırılmış, milli sığorta bazarında sığortatəşkilatlarının bu istiqamətdə mövqelərini bir daha düşünməyə vadar etmişdir. Sadaladığımız bu amillər çərçivəsində müasir dövrdə sığorta bazarının ən əsas inkişaf göstəricilərindən biri məcmu kapital hesab edilir. Bunun əsas səbəbi ondan ibarətdir ki, sığorta şirkətinin kapitalı çox olduğu zaman həmin təşkilatın müştəriləri inamını qazanır və onun ödəmə qabiliyyəti daha yüksək olur. Bununla yanaşı, bu sığorta təşkilatı bazara daha keyfiyyətli məhsullar və xidmətlər təklif etməyə qadir hesab edilir. Nəticə etibarilə kapitalın çox olması sığorta təşkilatının müxtəlif xidmətlərlə əlaqədar daha çox gəlir əldə etməyə şərait yaradır.

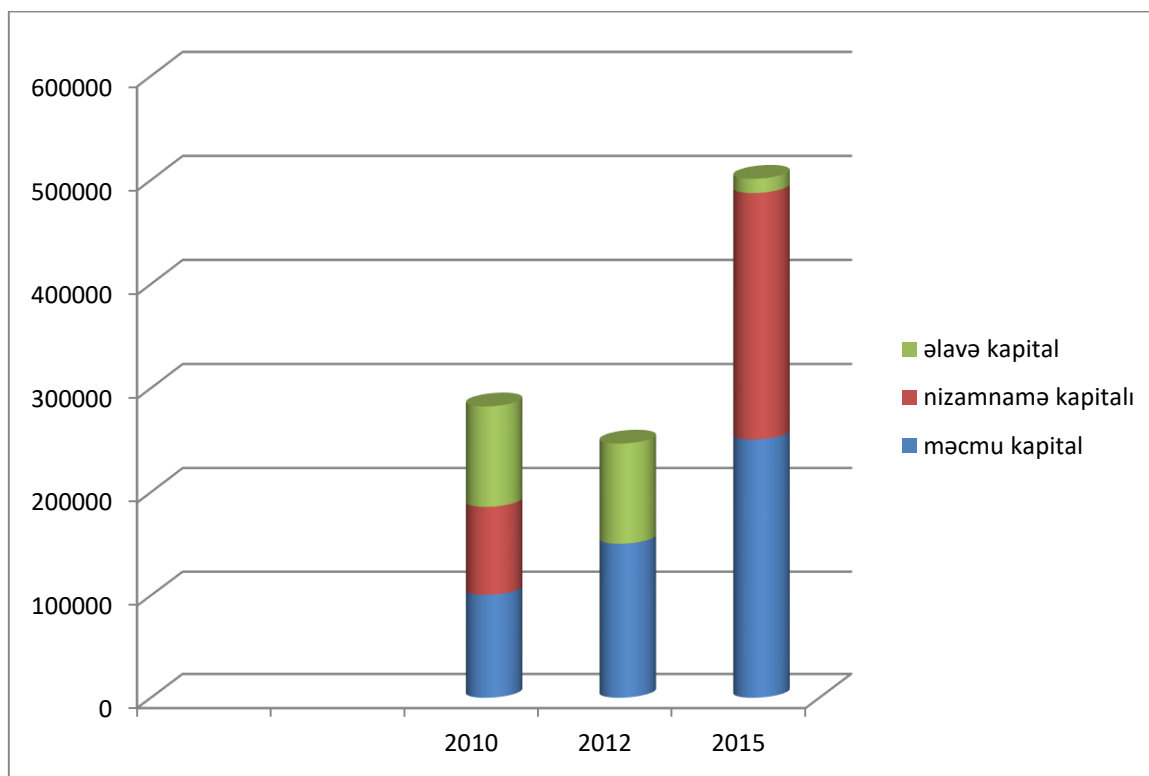
Diaqram 2.1. İcbari sığortanın milli sığorta bazarındakı mövcud vəziyyəti

Statistik məlumatlardan aydın şəkildə görmək olar ki, müstəqillik əldə etdikdən sonra indiyə qədər milli sığorta bazarına daxil olmuş, demək olar ki, heç bir şirkət sığorta haqlarının ödənilməsi ilə əlaqədar olaraq bazarı tərk etməmişdir. fəaliyyətini dayandıran şirkətlər isə bir çox səbəblərə görə, milli sığorta bazarını tərk etmişdir. Bu səbəblər aşağıdakılardan ibarətdir

- əhəlinin tələbatlarına uyğun sığorta xidmətləri bazara təklif etməməsi ;
- sığorta məhsullarının inkişaf etdirməməsi ;
- peşəkar sığorta heyətinə malik olmaması ;

Ümumilikdə, müxtəlif illəri ərzində milli sığorta bazarında sığortaçıların məcmu kapitalının nəzər salmaq.

Diaqram 2.2. Sığortaçıların məcmu kapital ¹⁰

Diaqrama əsasən qeyd edə bilərik ki, məcmu kapitalı son illər ərzində davamlı formada artmışdır.

Ölkəmizdə, sığorta xidmətlərinə tələbatın formalaşmasının bir sıra səbəbləri var. Hər şeydən əvvəl, müstəqililik əldə etdikdən sonra özəlləşdirmə prosesinin baş verməsi və eləcə də əhəlinin bir qisminin rifahının yüksəlməsi, eləcə də mənzil tikintisinin geniş vüsət alması və bu mənzil -kommunal təsərrüfatı üzrə dövlət tərəfindən islahatların yerinə yetirilməsi əhalidə sığorta fəaliyyətinə tələbatın formalaşmasına səbəb oldu. Belə ki, ölkəmizdə sığorta münasibətlərinin inkişafı və sığorta işinin təkmilləşməsi nəzdində fəaliyyət göstərən sığorta şirkətlərinin quruluşunda da müəyyən dəyişikliklər baş vermişdir. Müxtəlif illər ərzində ölkədə fəaliyyət göstərən sığorta şirkətlərinin sığorta xidmətləri üzrə daxilolmaları və digər göstəriciləri eləcə də sığorta şirkətlərində toplanmış sığorta haqlarının həcmi və dinamikası artmışdır.

¹⁰İmanov Niyazi "Azərbaycanda sığorta fəaliyyəti və onun tənzimlənməsi problemləri" iq.el.na.də.al.üç.tə.ed.dis Bakı, 2008, səh 56

Sığorta xidmətlərinin dinamikası ilə yanaşı, ümumilikdə onların həcmnin ümumdaxili məhsula olan nisbəti ölkəmizdə sığortanın bu inkişaf dərəcəsini göstərən əsaslı amillərdən hesab edilir. Buna müvafiq olaraq, Azərbaycanda fəaliyyət göstərən müxtəlif sığorta təşkilatları üzrə toplanmış sığorta haqlarının ümumdaxili məhsula nisbətini göstərək.

Diagram 3.5. Azərbaycan Respublikasının sığorta şirkətləri üzrə daxil olan sığorta haqlarının həcmi (2005, 2010, 2014-cü illər üzrə)

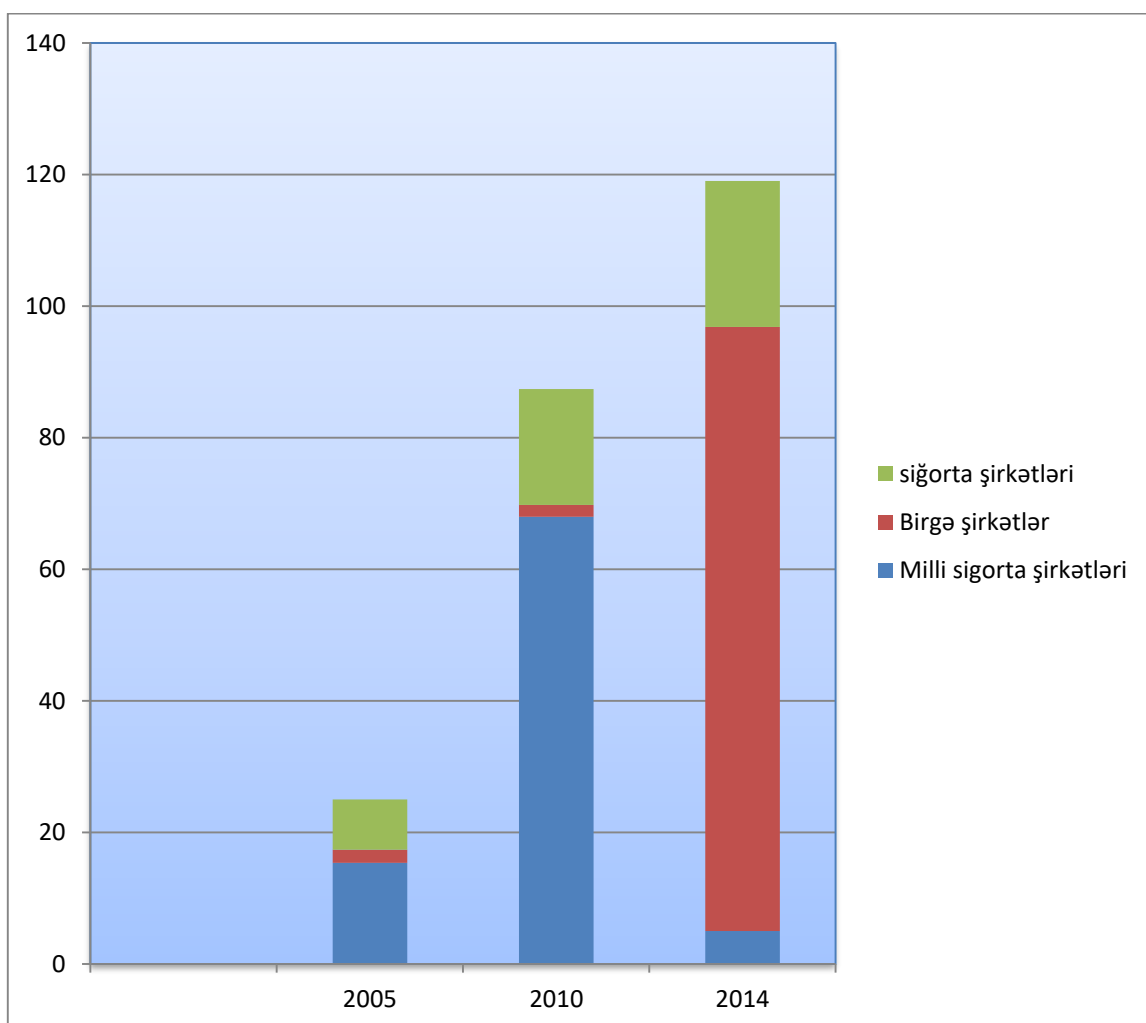

Diagrama əsasən qeyd edə bilərik ki, 2010-cü il üzrə ölkə üzrə toplanmış sığorta haqlarının ümumdaxili məhsul üzrə nisbəti milli sığorta şirkətləri üzrə 68%, birgə şirkətlər üzrə 1.8%, ümumilikdə, ölkədə fəaliyyət göstərən bütün sığorta şirkətləri üzrə 7.6% təşkil etmişdir. 2014-cü il üzrə isə toplanmış sığorta

haqlarının ümumdaxili məhsul üzrə nisbəti, birgə şirkətlər 5%, ümumilikdə, sığorta şirkətləri üzrə 22% təşkil etmişdir.

Ölkəmizin sığorta bazarı üzrə fəaliyyət göstərən müstəqil sığortaçılar və sığorta təşkilatlarının ümumi fəaliyyəti ilə əlaqədar aparılan təhlillərdə müxtəlif nəticələr əldə edilmişdir ki, bunları nəzər salaq :

- Ölkəmizin milli sığorta bazarında çıxış edən böyük həcmli sığorta şirkətləri daha effektiv və səmərəli formada fəaliyyət göstərirlər. Bunun başlıca səbəblərindən daha iri sığorta şirkətlərinin müştəri kontingentinin genişliyindən asılı olaraq dəyişilir.
- Milli sığorta bazarında daha çox paya sahib olan sığorta şirkətləri eyni zamanda daha effektiv fəaliyyət göstərirlər ;
- Xarici ölkələrdə sığorta şirkətlərinin Azərbaycanda kiçik səhmdarların şəklində çıxış edən sığorta təşkilatları əcnəbi səhmdarları olmayan firmalardan daha səmərəli fəaliyyət göstərirlər ;

Müasir dövrdə dünyanın bir çox ölkələrində sığorta şirkətləri iqtisadiyyatda mühüm rolu oynayaraq səmərəli investorlar qismində çıxış edir. Sığorta şirkətləri sərbəst pul vəsaitlərinin investisiya istiqamətləndirmək də öz gəlirlərini artırma bilirlər. Azərbaycanda milli sığorta bazarında mövqeyi nəzərdən investisiya fəaliyyətinin inkişafı üçün. perspektivləri, mövcud olsada. hələlik digər ölkələrlə müqayisədə bu göstərici çox zəifdir. Lakin buna baxmayaraq, bu fəaliyyət zamanı sığorta təşkilatlarının investisiya vəsaiti sığorta haqlarından formalaşan, sığorta ehtiyatları hesabına başa gəlir. Buna müvafiq olaraq sığorta təşkilatlarının vasitəsilə sığorta ehtiyatlarının vəsaitləri aşağıdakı formada investisiya qismində çıxış edə bilər :

1. kommersiya banklarından və bank olmayan kredit təşkilatlarının depozit hesabları üzrə ;
2. qiymətli kağızlarının alqı-atqısı üzrə ;
3. daşınmaz əmlakın, torpaq sahələrinin alqı- satqısı və onlardan istifadə üzrə
4. digər investisiya sahələri üzrə ;

Ümumilikdə qeyd edə bilərik ki, müasir dövrdə milli sığorta təşkilatları arasında rəqabətin mövcud olması onları əhaliyə müxtəlif növ xidmətləri təklif etməsinə və beləliklə də bu xidmətlər üzrə daha çox sığorta məbləğinin toplanmasına gətirib çıxarır. Bununla yanaşı, ölkəmizdə sığorta işinin beynəlxalq standartlar çərçivəsində fəaliyyəti və inkişaf etməsi üçün qanunvericilik bazasından təkmilləşdirilməsi ilə əlaqədar müxtəlif dövrlər ərzində qəbul edilmiş, qanunlarda müəyyən dəyişikliklər edilmişdir. Edilmiş bu dəyişikliklərə əsasən, bu sahə üzrə bir sıra irəliləyişlərə nail olunmuşdur ki, bunlar aşağıdakılardan ibarətdir

- sığorta təşkilatlarını öz sığorta ehtiyatlarının daha əlverişli formada investisiya edə bilmək xüsusiyyətləri yaranmışdır ;
- sığorta təşkilatları tərəfindən nizamnamə kapitalına qoyulan əmlak üzrə göstəricilərin qiymətləndirilməsi prosesinə nəzarət daha da gücləndirilmişdir ;
- sığortaçıların kommersiya bankları üzrə lıxladlıqları pul vəsaitlərinin bankların müflisləşməsi iş şəraitində qorunması ilə əlaqədar təminat yaradılmışdır ;
- Azərbaycanda təkrar sığorta fəaliyyəti istiqamətində qanunvericilikdə mövcud çatışmazlıqlar aradan qaldırılmış və bu istiqamətdə normativlər müəyyən edilmişdir ;

Maliyyə Nazirliyi sığorta fəaliyyətinin icrası istiqamətində ölkəmizdə fəaliyyət göstərən sığorta təşkilatları arasında əməkdaşlıq səviyyəsi daha da yüksəlmişdir. Bununla yanaşı, sığorta bazarında əhaliyə təqdim edilən xidmətlərin beynəlxalq standartlara uyğun olması , bu sahənin inkişaf konsepsiyalarının müəyyənəşdirilməsi və eləcə də milli sığorta bazarında sığortaçı və sığortalı arasında sığorta rəsmiləşdirilməsi zamanı formalaşan anlaşmazlıqları qanunvericilik çərçivəsində aradan qaldırması məqsədilə sığorta fəaliyyəti üzrə Məsləhət Şurası yaradılmışdır.

Bununla yanaşı, sığorta fəaliyyətinə nəzarət üsulu kimi bu istiqamətdə qəbul edilən qanunların çox mühüm rolu var. sığorta fəaliyyətinin dövlət tərəfindən nəzarətdə olması, amma ümumilikdə milli sığorta bazarında sığorta

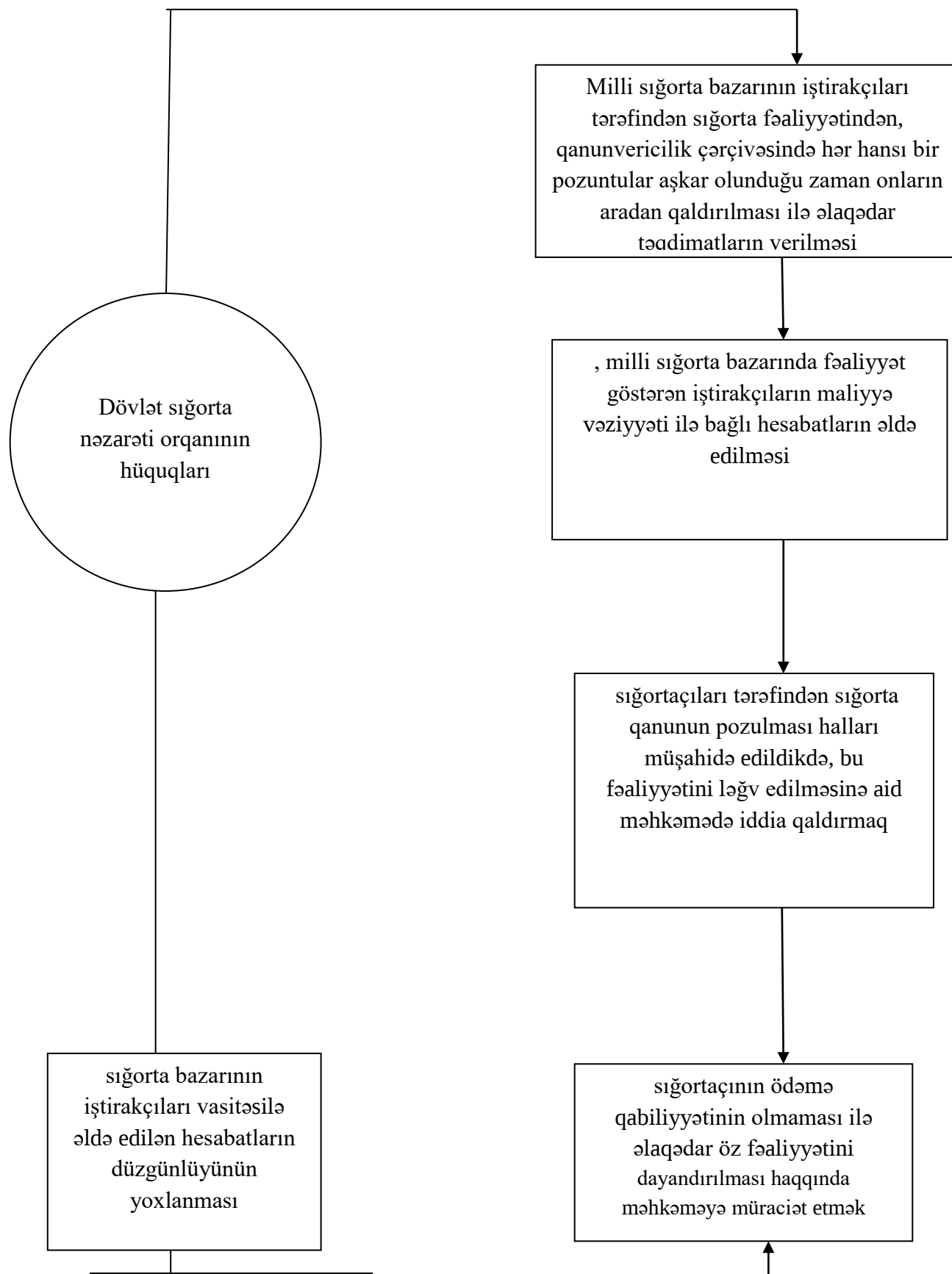
münasibətlərinin qanunlar çərçivəsində yerinə yetirilməsi və sığorta rəsmiləşdirilməsi üzrə tərəflərin hüquq və mənafelərinin qorunması istiqamətində zəruri əhəmiyyət kəsb sığorta fəaliyyətinə nəzarət Maliyyə Nazirliyi vasitəsi ilə Dövlət Sığorta Nəzarəti şöbəsi tərəfindən yerinə yetirilir. Dövlət Sığorta Nəzarət şöbəsinin vəzifələri aşağıdakılardan ibarətdir

1. istər sərbəst formada sığorta fəaliyyətini həyata keçirənlərin, istərsə də sığorta təşkilatları bu fəaliyyətin yerinə yetirilməsi üçün razılığın verilməsi
2. sığorta bazarı üzrə sığorta fəaliyyətini həyata keçirən sığorta şirkətlərinin filialları da təkrar sığortaçıları üçün uçotunu aparmaq
3. sığorta fəaliyyəti üzrə maliyyə sabitliyinin təmin olunması
4. sığortaçıların reyestrini yerinə yetirmək
5. zəruri olduğu halda sığorta fəaliyyəti ilə əlaqədar müəyyən normativ aktların hazırlanaraq təsdiq edilməsi
6. bu fəaliyyətinin inkişafı ilə əlaqədar tövsiyələrin verilməsi və bu fəaliyyətin təkmilləşdirilməsi məqsədi ilə lazım olan kompleks tədbirlər sisteminin görülməsi

Sığorta fəaliyyəti ilə məşğul olmaq istəyən hər hansı bir firmanın bununla bağlı xüsusi lisenziya əldə etməlidir. Bu lisenziyanın əldə edilməsi qaydası isə həm sığorta fəaliyyəti haqqında qanunla müəyyən edilmişdir. 3 Maliyyə Nazirliyi tərəfindən sığorta fəaliyyətinin icra edilməsi məqsədilə verilən lisenziyanın əldə olunması, zamanla Nazirlik sığorta təşkilatı kimi fəaliyyət göstərəcək müəssisədə bir sıra sənədlərin təqdim olunmasını tələb edir. Bunlar aşağıdakılardan ibarətdir

1. Qeydiyyat barədə şəhadətnamə.
2. nizamnamə kapitalının həcmi haqqında arayış
3. sığorta fəaliyyətinin həyata keçirilməsi ilə əlaqədardır, iqtisadi əsaslandırma sığorta fəaliyyətini yerinə yetirmək istəyən təşkilatın vergi orqanlarında uçotu ilə bağlı arayışı təqdim etmək
4. dövlət rüsumunun ödənilməsi vasitəsilə lisenziyanı əldə etmək üçün arayışın təqdim edilməsi

Sxem 2.2. Dövlət sığorta nəzarət orqanı isə vəzifələri aşağıdakılardan ibarətdir ¹¹

¹¹Əhmədov Nazim "Maliyyənin əsasları" 1 Bakı, 2016, səh 368

Sığorta fəaliyyəti ilə məşğul olmaq istəyən hər hansı bir firmanın bununla bağlı lisenziyanın əldə olunması məqsədilə Maliyyə Nazirliyinə təqdim olunmuş sənədlərə 15 gün müddəti ərzində baxılır və bu təşkilatların fəaliyyət göstərüb göstərməməsi ilə bağlı qərar qəbul edilir. sığorta şirkətinin fəaliyyəti ilə əlaqədar lisenziya verilmədiyi halda, bu zaman Maliyyə Nazirliyi tərəfindən imtina yazılı formadan həmin təşkilata göndərilir.

FƏSİL III. SİĞORTA PORTFELİNİN ETİBARLIĞI VƏ ONUN SİĞORTA ŞİRKƏTLƏRİNİN MALİYYƏ SABİTLİYİNDƏ ROLU

3.1. Sığorta şirkətlərində maliyyə sabitliyinin təmin edilməsində sığorta portfelinin rolu

Sığorta şirkətlərində maliyyə sabitliyinin təmin olunmasından bəhs edərkən ilk öncə maliyyə sabitliyə anlayışına və bu istiqamətdə fəaliyyətə nəzər salaq. Sığorta şirkətlərinin maliyyə sabitliyi, onlar öz fəaliyyətini tənzimləməyə və bu istiqamətdə cari dövr üçün aktiv və öhdəliklərinin qiymətləndirilməsinə imkan verən fəaliyyəti özündə əks etdirir. Sığortaçının maliyyə sabitliyi özünü onun sığorta bazarında təqdim etdiyi xidmətlərdən əldə etdiyi gəlirləri və bu istiqamətdə gəlirlərin xərclərdən çox olmasında göstərir. Ödəmə qabiliyyətliliyi maliyyə sabitliyini əsas xüsusiyyəti olub, sığorta fəaliyyəti ilə məşğul olan şirkətləri pul öhdəliklərini icra edə bilmə xüsusiyyətini ifadə edir. Sığorta şirkətlərinin maliyyə vəziyyəti bir sıra amillərdən asılı olaraq dəyişir. Bunun əsas səbəbi ondan ibarətdir ki, şirkət sığorta fəaliyyətini bir neçə istiqamətdə müxtəlif sığorta əməliyyatlarının aparılmasından və ümumilikdə bu fəaliyyətin icra edilməsi zamanı kreditlərin əldə edilməsi, büdcə ilə hesablaşmalar və sair məsələlərlə əlaqədardır. Bu zaman maliyyə sabitliyini təsir göstərən amillər, xarici və daxili olaraq təsnif edilir. Xarici amillər sığorta təşkilatından asılı olmadan formalaşan və onların fəaliyyətindən, müstəqil formada yaradan amillərdir. Bu amillərə misal olaraq, ölkədə baş verən iqtisadi hadisələri siyasi hadisələri və eləcə də sığorta fəaliyyəti ilə əlaqədar qanunvericilik bazasında baş vermiş hər hansı bir dəyişiklikləri göstərə bilərik. Daxili amillər isə xarici amillərdən fərqli olaraq, sığorta təşkilatlarının öz fəaliyyətindən formalaşan amilləri ifadə edir. Daxili amillərə aşağıdakılar aid edilir.

1. investisiya fəaliyyəti ;
2. xüsusi kapitalın yetərliliyi ;
3. təkrar sığorta sistemindən istifadə ;
4. anderrayter siyasəti ;

5. sığorta təşkilatlarında sığorta ehtiyatlarının olması

Sadaladığımız bu amillərin hər birinə fərdi olaraq yanaşsaq anderrayter siyasətindən bəhs edərkən qeyd etməliyik ki, bu siyasəti sığorta firmasının fəaliyyəti zamanı sığorta müqaviləsinin imzalanması ilə bağlıdır. Belə ki, sığorta müqaviləsi sığorta rəsmiləşdirilməsi zamanı maliyyə sabitliyinin təmin edilməsi üçün tərəflər arasında müqavilələr vasitəsilə ümumilikdə bir çox məsələləri özündə əks etdirir. Hər şeydən əvvəl qeyd etməliyik ki, sığorta müqaviləsi, sadəcə olaraq, sığortalıya sığorta haqqının verilməsini deyil. Bu prosesdə sığorta risklərini eləcə də məhkəmə təqibləri olduğu zaman sığortalanmaq yanında olmaqda ona dəstək olmaq, hüquqi xərclərin ödənilməsi kimi məsələləri həll etmək öhdəliyi daşıyır. Sığorta müqaviləsinin tənzimlənməsi, sığorta fəaliyyəti haqqında qanunlarla tənzimlənir və bu zaman sığorta müqaviləsi özündə bir neçə elementi birləşdirir. Sığorta müqaviləsinin tərkib hissələri aşağıdakılardır :

- ✓ bəyannamə ;
- ✓ tərəflərin öhdəlikləri ;
- ✓ şərtləri ;
- ✓ istisnalar ;
- ✓ 'əsas müddəalar;
- ✓ sığorta rəsmiləşdirilməsində tərəflərin hüquqi ünvanları ;

Sığorta müqaviləsinin bağlanması zamanı müqavilə bağlandıqdan sonra sığorta müəyyən vəzifələrin formalaşır ki, bu zaman onlar müqavilənin qüvvədə olduğu müddəti ərzində baş verə biləcək sığorta riskini müvafiq formada sığortaçıya məlumat verməlidir. Bu zaman isə həmin müddət ərzində sığortalı sığortaçıya aşağıdakı faktlar haqqında mütəmadi olaraq məlumatlar verməlidir.

1. yaşayış yerinin dəyişməsi barədə ;
2. sığorta riskinin artması barədə ;
3. sığortalanmış əmlakın özgəninkiləşdirilməsi yaxud mülkiyyət hüququnun dəyişməsi barədə

Cədvəl 3.1 Sığorta müqaviləsinin sxematik quruluşu

Sığorta müqaviləsi	
Müqavilənin tərəfləri	
Sığortaçı	Sığortalı
Normativ hüquqi baza	
Qanunlar	Sığortaya aid ümumi qaydalar

Tariflərin təyin edilməsi ilə əlaqədar siyasəti, müqavilə üzrə risk dərəcəsini özündə əhatə edir. Maliyyə sabitliyinin əldə olunması məqsədi ilə daxili amil hesab edilən tariflərinin müəyyən edilməsi siyasəti daha çox maliyyə ehtiyatlarının əsas mənbəyinin sığorta haqlarının qismində çıxış etməsini sığorta müqavilələrinin sayını özündə əks etdirir. Sığorta təşkilatların daima olaraq sığorta xidmətlərindən əhalinin daha çox faydalanması məqsədilə tarifləri aşağı salınır və buna müvafiq olaraq topladığı sığorta haqlarından sığorta ödənişlərinin miqdarı daha aşağı olur ki, bu hissəsində onun zərərli fəaliyyət göstərən əməyinin əsas mənbəyi kimi çıxış edir. Sığorta ehtiyatları sığortaçılar tərəfindən ödənişlərin ödənilməsinin əsas mənbəyi kimi çıxış edirlər ki, ümumilikdə müəyyən olunmuş müddət ərzində öhdəliklərin yerinə yetirilməsini əks etdirir. Sığorta təşkilatlarında sığorta ehtiyatlarının formalaşması üzrə məsələlər sığorta haqqında qanun vasitəsilə tənzimlənir. Sığorta ehtiyatlarının məbləği və ümumilikdə uçotunu firmanın öz üzərinə götürdüyü öhdəliklərə uyğun formada olmalıdır ki, cari və gələcək dövr üçün mövcud sığorta ödənişlərini təmin etmək qabiliyyətinə malik olsun. Sığortaçının sığorta ehtiyatları vəsaitləri çatışmazlığı zamanı isə xüsusi kapital kimi mənbədən istifadə olunmur və o xüsusi hallarda bir sıra səbəblərə görə formalaşdırıla bilər. Bu səbəblər aşağıdakılardan ibarətdir

1. peşəkar ixtisaslı kadrların çatışmazlığı var və bu istiqamətdə sığorta rəsmiləşdirilməsi zamanı biz dərəcəsinin dəqiq qiymətləndirilməsi zərurəti kimi amillər ;
2. sığorta müqaviləsi üzrə sığorta riskinə uyğun olmayan tariflərdən istifadə ;

3. 2 sığorta ehtiyatlarının sığorta təşkilatları tərəfindən investisiya fəaliyyətinin düzgün aparmaması nəticəsində aktivlərin dəyərinin azaldılması ;

İnvestisiya fəaliyyətindən bəhs edərkən qeyd etməliyik ki, sığorta təşkilatlarının, investisiya fəaliyyəti ilə məşğul olmaqla, ancaq sığorta fəaliyyəti haqqında qanunla tənzimlənir. Bununla yanaşı olan sığorta firmaların investisiya fəaliyyəti sadəcə olaraq, sığorta ilə əlaqədar xidmətlərlə əlaqəli deyil. İnvestisiya fəaliyyəti buradan sığorta etdirən sığortaçıların sığortanın haqlarının kapitalın qoyuluşu kimi istifadəni özündə əks etdirir. Sığorta şirkətindən daxil olmuş sığorta rəsmiləşdirilməsi üzrə sığorta haqlarına investisiyalar və sığorta firmasının investisiya gəlirini əmələ gətirir. Bu zaman investisiyalaşma ondan müəyyən gəlir əldə edən sığorta şirkətləri müştərilərinə müxtəlif əlavə xidmətlər təklif edə bilmə qabiliyyətinə malik olurlar.

Bu tip sığorta investisiyaların tərkibinə nəzər salsaq 2013-2015-ci illəri ərzində milli sığorta bazarında fəaliyyət göstərən sığorta şirkətləri üzrə investisiya qoyuluşlarının dinamikası aşağıdakı formada olmuşdur.

Diaqram 3.2. İnvestisiya qoyuluşunun dinamikası 2013, 2014, 2015

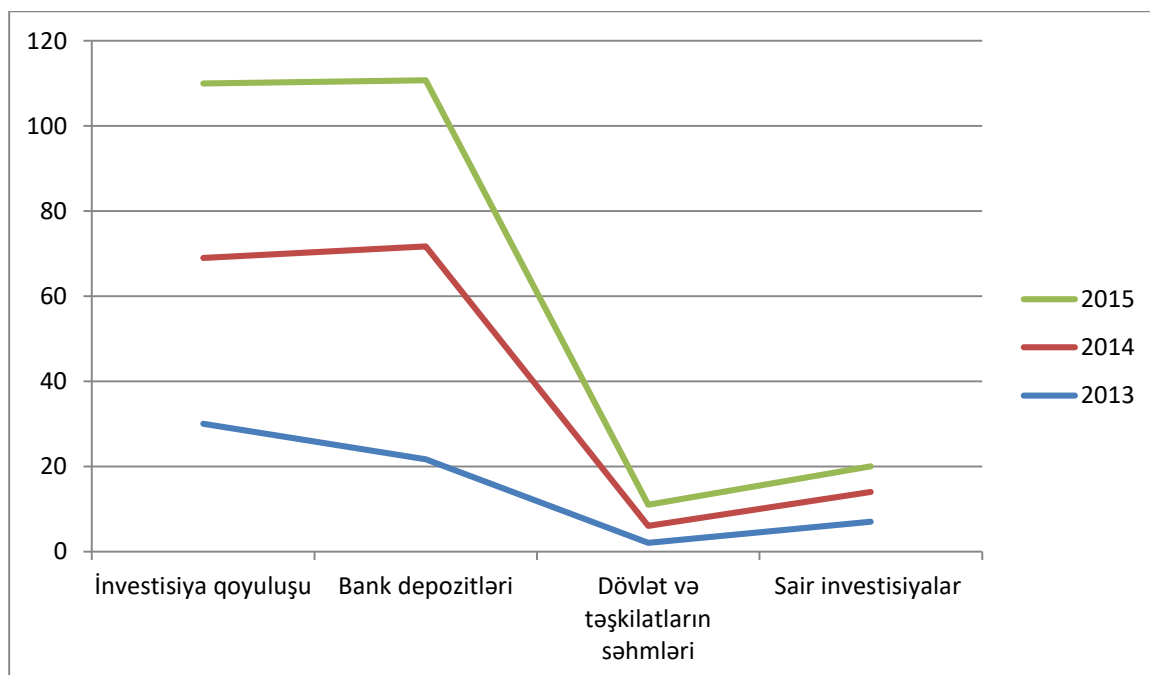

Diagrama müvafiq olaraq qeyd edə bilərik ki, bu istiqamətdə istər dövlət və təşkilatların səhmləri, istər bank depozitləri üzrə investisiya qoyuluşları ümumilikdə, investisiya siyasətinin əsas tərkib hissəsi hesab edilir. Bununla yanaşı, investisiya portfelinin idarə edilməsi və eləcə də birbaşa bu alt Dinamo, investisiyalar üzrə mənfəətin artırılması ilə əlaqədar müxtəlif əməliyyatların icrasını özündə əks etdirir.

Ümumilikdə qeyd edə bilərik ki, sığorta şirkətlərinə investisiya fəaliyyəti zamanı investisiya çantasının formalaşması və idarə edilməsi məsələsi sığorta portfelinə təsir göstərən əsas amillərdən hesab edir. Buna müvafiq olaraq qeyd eləyə bilərik investisiya çantasının formalaşması, hər şeydən əvvəl, investisiya fəaliyyətinin həyata keçirilməsi üçün investisiya obyektlərin məcmusunun müəyyən edilməsi ilə əlaqəlidir. Müasir portfel nəzəriyyələrinə əsasən qeyd edə bilərik ki, insan öz investisiya fəaliyyətlərini reallaşdıran zaman bu vəsaitləri bir deyil bir neçə obyekt üzrə istiqamətləndirə bilər və belə olduğu zaman isə investisiya obyektlərin məcmusunun formalaşdırma bilərlər. İnvestisiya çantası mənası və məzmun cəhətdən investisiya obyektlərinə istiqamətləndirən qoyuluşlarının ümumi məbləğini və həcmi özündə əks etdirən məqsədimiz fəaliyyətin nəticəsi kimi başa düşülür. Sığorta şirkətlərində investisiya çantasının formalaşmasında əsas məqsədi daha səmərəli və etibarlı investisiya qoyuluşu planının yerinə yetirilməsi vasitəsilə düzgün investisiya siyasətinin hazırlanmasından və investisiya fəaliyyətinin reallaşdırılmasından ibarətdir. Buna müvafiq olaraq investisiyanın istiqamətlərindən aslı olaraq ola ümumilikdə bir sıra xüsusi məqsədləri özündə əks etdirməlidir ki, bunlar aşağıdakılardan ibarətdir

1. kapitalın artımının maksimum araşdırılması ;
2. gəlirin maksimumlaşdırılması ;
3. investisiya risklərinin minimumlaşdırılması ;
4. investisiya çantasının tələb olunan likvidliyin təmin edilməsi

İnvestisiya çantası üzrə təsvir edilən məqsədlərə ümumilikdə bir-birinə alternativ formada çıxış edə bilərlər. Bunu da qeyd edə bilərik ki, kapitalının, bazar dəyərini artırmaq, bir dolay yolla investisiya çantası üzrə canlı gərilən azaldılması

ilə əlaqəlidir. Belə olduqda isə investisiya çantası üzrə gəlirlərin artmasına, nəticədə investisiya risklərinin səviyyəsinə də təsir göstərir. Bu zaman isə nəzərdə tutulan likvidliyin əldə edilməsi məqsədilə sığorta portfeli üzrə daha çox gəlir gətirən və daha çox kapital dəyəri artımına imkan yaradan obyektlərin portfeli daxil edilməməsi ilə nəticələnir. Bütün bunlara görə də investor yuxarıda sadaladığımız məqsədlərini alternativliyi kontekstində onların önəmini dəyərləndirir və belə olduqda təyin edilmiş strateji investisiya siyasətinə xidmət edən məqsədlərin balanslaşdırılmasına nail olur. İnvestisiya çantası üzrə prioritet məqsədlər uçuotu hər şeydən əvvəl, normativ göstəricilərə əsaslanmalıdır, bu göstəriciləri üzrə çantanın qiymətləndirilməsində xüsusi meyar qismində çıxış etməlidirlər. Belə ki, investisiya çantasının dediklərinə uyğun formada kriteriyalar şəklində kapital dəyərinin artımı icazə verən investisiya risklərinin səviyyəsi diqqət edir, məcmu gəlirlərə aid edə bilərik. Bununla yanaşı, investisiya portfelinin tərkibi də müxtəlif investisiya keyfiyyətlərinə sahib olan obyektlər yerləşə bilər ki, nəticədə bu, həmin obyektlərə investisiya qoyuluşu üzrə risklərin diqqət mərkəzində saxlanmasını və məcmu gəlir əldə etmə imkanlarına şərait yaradır. Ümumilikdə investisiya çantası üzrə obyektlərin fərqləndirilməsi həmçinin məqsəd və bir sıra şərtlər portfelin müxtəlif rəngarəng tiplərini yaradır. Bu zaman isə investisiya çantalarını müxtəlif xarakter kəsb etməsi, özünü gəlir və risk nisbətində ifadə edir. Bu zaman isə gəlir və risk nisbəti çantaları özünü investisiya portfelinin müxtəlif təsnifat sistemlərində əks etdirir. İnvestisiya çantalarının obyektlərinin növlər üzrə təsnif edilməsi, investorların fəaliyyətinin istiqaməti və həcmi də əlaqəlidir. Buna müvafiq olaraq qeyd ediblər ki, investisiya fəaliyyətini icra edir, məsələn, bu istiqamətdə yaradılan çantanın əsas tipi kimi real investisiya layihələri çantası qismində isə investorlar üçün maliyyə çantası qismində çıxış edirlər. Ümumilikdə, çantaları investisiyaların prioritet istiqamətlərinə uyğun formada aşağıdakı şəkildə təsnif edilirlər.

- gəlir çantaları ;
- konservativ çanta
- yüksək likvidli investisiya obyektləri çantası ;

Hər birinə ayrıca yanaşsaq, artımla gəlirlər çantası əsasən kapital artımına istiqamətlənir və bu zaman yüksək səviyyəli risklər üçün yüksək gəlirə istiqamətlənmiş maliyyə qoyuluşlarını özündə əks etdirir.

Konservativ çanta isə daha çox aşağı riskli investisiya obyektlərinə istiqamətlənən qoyuluşları özündə əks etdirir və bu zaman cari gəlirlərin bazar dəyərini aşağı templərlə artımında ifadə edir.

Yüksək likvidli investisiya obyektləri çantası müqabilində orta çantasından pul vəsaitinin sürətli transformasiyasına şərait yaradan çanta hesab edilir. Ümumilikdə qeyd edə bilərik ki, sadaladığımız bütün investisiya çanta alacam real praktikada müxtəlif törəmə varlıq növləri üzrə qruplara ayrılır ki, bunu artıq çantası timsalında göstərək.

- Aqressiv artım çantası ;
- Orta artım çantası ;
- Konservativ artım çantası ;

Real praktikada investisiya çantasının tərkibində müxtəlif istiqamətli obyektlərin seçilməsi, hər şeydən əvvəl istəyindən asılı olduğu üçün bu zaman çantanı belə investorun tip arasında qarşılıqlı əlaqə gözlənilməklə Buna misal olaraq qeyd edə bilərik ki, konservativ tip investora yüksək təminatı ancaq azgəlirli çanta uyğun gəlir, mülayim investor isə əksinə, diversifikasiya edilmiş çanta daha çox uyğun olur.

İnvestisiya nəzəriyyələri üzrə ən əsas xüsusiyyətlərdən biri investisiya çantasını müxtəlif prinsiplər əsasında formalaşmasıdır ki, bunlara aşağıdakıları aid edə bilərik.

1. investisiya siyasətinin məqsədinə nail olmaq üçün müvafiq siyasətin həyata keçirilməsi ;
2. investisiya çantası üzrə vəsaitlərinin qorunub saxlanması və müəssisənin maliyyə sabitliyinə nail olmaq məqsədi ilə gəldi, risk və likvidlik optimal nisbətinin əldə edilməsi ;

3. maliyyə sabitini və nikbinliyinin təmin olunması məqsədilə investisiya çantasının həcmi və strukturunu onun yaradılması mənbələri həcmi və strukturuna uyğunluğunun təmin edilməsi
4. investisiya çantasının tərkibində müxtəlif alternativ obyektlərin daxil edilməsi və çantanın diversifikasiyalaşdırılması
5. çantanın xüsusiyyəti imkanlarının nəzərə alınması əsasında idarə edilməsi imkanlarının təmin edilməsi

Sığorta portfeli- Bu anlayış müxtəlif ədəbiyyatlarda sığorta çantası olaraq da rast gələ bilərik. Belə ki, sığorta portfeli müxtəlif sığorta təşkilatlarının fəaliyyətini ümumi şəkildə xarakterizə edərək sığorta fəaliyyəti ilə məşğul olan təşkilatların ümumilikdə qəbul etdiyi sığorta məbləğlərinin məcmusunu ifadə edir. Sığorta portfeli, həmçinin müxtəlif sığorta şirkətlərinin keyfiyyət və kəmiyyət göstəricilərinə əsasən, ümumilikdə sığortalanmış obyektlərin miqdarı üzrə, sığorta məbləğlərinin ölçüsünə görə müəyyənləşdirilir. Müxtəlif ədəbiyyatlarda və xarici təcrübədə sığorta portfeli anlayışı əvəzinə “qazanılmış sığorta mükafatının həcmi” termini istifadə edilir. Bu anlayış sığorta şirkətlərinin fəaliyyətinin ümumi həcmi müəyyən edərək, həyata keçirilən sığorta sövdələşmələri ilə xarakterizə olunur.

Sığorta bazarının formalaşmasında əsas məqsədi ölkəmizdə sığorta işinin təşkili üzrə hüquqi bazanın formalaşdırılması və bu istiqamətdə fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsindən ibarətdir. Bu istiqamətdə sığorta bazarının strukturu və təşkili prinsiplərinə nəzər salmaq mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Sığorta bazarında təmsil olunan sərbəst sığortaçıları və sığorta təşkilatları, təklif etdikləri sığorta xidmətlərinə görə, daxili xarici və beynəlxalq sığorta bazarları formasında kateqoriyalara bölünür. Hər birinə ayrılıqda yanaşdıqda bazarda fəaliyyət göstərən sığortaçıları vasitəsi ilə müəyyən edilmiş xidmətlərə tələbatın ödənməsi ilə əlaqədar yerli bazarın daxili sığorta bazarı adlanır. Yerli sığorta bazarı hər bir region və yerlərdən yaranan bazar hesab edilir. Xarici sığorta bazarı isə daxili sığorta bazarından fərqli olaraq, onun sərhədlərindən kənarda fəaliyyət göstərən müxtəlif sığorta təşkilatlarının tərtib etdikləri və göstərdikləri fəaliyyəti özündə əks etdirir.

Beynəlxalq sığorta bazarı isə adından da göründüyü kimi, beynəlxalq arenada müxtəlif sığorta kompaniyalarının fəaliyyəti ilə əlaqəlidir.

Sığorta kateqoriyasını maliyyənin tərkib hissəsinin olduğunu qeyd edərkən, biz bununla yanaşı, sığorta portfeli və maliyyə portfeli arasında qarşılıqlı əlaqəyə də nəzər yetirməliyik. Bunun əsasını maliyyə portfelinin yaradılması prosesi ümumilikdə, investor yatırım edilən qiymətli kağızların seçilməsi və bununla əlaqədar fəaliyyət zamanı qərarların qəbul edilməsi təşkil edir. Maliyyə portfelini formalaşarkən o özündə bir sıra əməliyyatların əks etdirir ki, bunlar aşağıdakılardan ibarətdir

- Qiymətli kağızlar bazarının analizi ;
- Investisiya siyasətinin müəyyənləşdirilməsi ;
- Qiymətli kağızlar portfelinin effektivliyinin və riskin qiymətləndirilməsi ;

Ümumilikdə, sığorta portfelini formalaşdırarkən bir sıra maddələrinin diqqətdə saxlanması çox mühüm əhəmiyyət kəsb edir ki, bunlar aşağıdakılardan ibarətdir ;

- ✓ Stabil gəlirin əldə edilməsi istiqamətində həyata keçirilən fəaliyyət ;
- ✓ Sığorta portfeli formalaşan zaman investisiyaların təhlükəsizliyinin müəyyən edilməsi ;
- ✓ Yatırımların likvidliyinin təmin edilməsi ;

Sığorta portfelinin formalaşmasına nəzər salsaq əvvəlcə qeyd etmək lazımdır ki, sığorta portfelinin nəzəriyyəsi özündə müxtəlif sayda aspektləri birləşdirir. Bu aspektlər isəsığorta portfelinin formalaşması istiqamətində düzgün idarəetmə taktikaların seçilməsi ilə əlaqədardır. Bu taktikalar hər şeydən öncə yaranan risklər və sığorta bazarının mövcud sığorta risklərini nəzərə alaraq, proqnozlaşdırılması ilə əlaqədar anderrayter qabiliyyəti ilə təyin edilir. Anderrayter ümumilikdə, riski qiymətləndirir, onun təsnifatını həyata keçirərək, sığorta portfelinin formalaşmasında, eləcə də iri sığorta təşkilatlarında müəyyən edilmiş strategiya və proqnozlara uyğun şəkildə sığorta bazarının makroiqtisadi tərəddüdlərdən asılığının təyini edilməsində çox mühüm rol oynayır.

Anderrayter eyni zamanda, müxtəlif sığorta əməliyyatlarının qəbul edilməsi şərtlərini müəyyən edən subyekti kimi çıxış edir.

- Riskin səviyyəsinə uyğun formada sığorta portfelinin seçilməsi – bu zaman aşağıdakı riskinin müxtəlif səviyyələrini nəzərdə saxlanır :
 4. sığorta portfelinin aqressiv tipi- riskin yüksək səviyyəsi ;
 5. sığorta portfelinin mülayim tipi- yüksək olmayan risk səviyyəsi ;
 6. sığorta portfelinin konservativ tipi – riskin aşağı səviyyəsi ;
- Sığorta portfelində risk və gəlir səviyyəsinin qiymətləndirilməsi və bu istiqamətdə çantanın xüsusi çəkisinin təyin edilməsi ilə əlaqədar qərarların qəbul edilməsi zamanı aşağıdakı üsullardan istifadə edilir :
 4. Kombinəlanmış üsul – bu üsul özündə ixtisaslaşmış və ənənəvi sığorta məhsullarının bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqəli şəkildə tətbiqini nəzərdə tutur ;
 5. Klassik üsul – bu üsulun mahiyyəti ondan ibarətdir ki, burada ənənəvi sığorta məhsullarının müxtəlif çeşidlərinə istinad edirik ;
 6. İxtisaslaşmış xüsusi – Bu üsul müəyyən qrup və yeni sığorta məhsulları çeşidinin tətbiqi nəzərdə tutulur.

Sığorta portfelinin formalaşdırılması ilə əlaqədar nəzəriyyələrə əsasən, sığortaçı portfelyaradarkən , aşağıda sadalayacağımız məsələlərə də diqqət yetirməlidir.

- sığorta portfelinin müxtəlif sığorta növləri istiqamətində gəlirliyin təyin edilməsi və buna uyğun formada sığorta çantasının keyfiyyətinin strukturunun müəyyən edilməsi, həcmnin və strukturunun təkmilləşdirilməsi istiqamətində tədbirlərin həyata yerinə yetirilməz.
- Sığorta portfelinin riskin səviyyəsinə uyğun olaraq tərkibinin müəyyən edilməsi ;
- Sığortaçının sığorta xidmətlərini portfelin hansı tipinin müəyyən edilməsi və müəyyən edilmiş sığorta portfelinə üzrə risk və gəlir eləcə də xərc nisbətlərinin təyin edilməsi ;

Müasir sığorta portfelinin başlıca parametrləri isə aşağıdakılardan ibarətdir ;

- Çantanın dinamiklikliyi ;
- Çantanın həcmi ;

- Çantanın strukturu ;
- Çantanın həmcinsliyi ;

Ümumilikdə qeyd edə bilərik ki, sığorta portfelinin formalaşdırılarkən onun düzgün formada idarə olunması və effektivliyinin təmin olunması hər bir sığorta təşkilatının qarşısında dayanan mühüm vəzifələrdən hesab edilir. Buna görə də sığorta çantasının idarəedilməsi zamanı müəyyən məsələlər daima diqqət mərkəzində saxlanmalıdır. Sığorta portfelinin idarə edilməsi istiqamətində müxtəlif metod və texnoloji imkanları məcmusu aşağıdakı sadalayacağımız amillərdən asılı olaraq dəyişir :

- ❖ Maksimum gəlir səviyyəsinə nail olunması ;
- ❖ Sığorta portfeli üzrə maliyyə sabitliyinin təmin edilməsi
- ❖ Nizamnamə kapitalının qorunub saxlanması istiqamətində lazımi tədbirlərin görülməsi
- ❖ Riskinin minimumlaşdırılmasını təmin edilməsi ;

Sadaladığımız bu metodların məcmusu sığorta portfelinin idarə edilməsinin daha effektiv formada təşkilinə şərait yaradır. Məhz buna görə də sığorta təşkilatlarının sığorta portfelinə 3 5 ildə bir dəfə nəzər yetirməlidirlər.

Müxtəlif sığorta xidmətləri üzrə sığorta çantasının formalaşdırılması sığorta şirkətlərində maliyyə sabitliyinin təmin edilməsi istiqamətində çox əhəmiyyətli rol oynayır. Əvvəlcə ideal sığorta portfelinin modelinə nəzər salaq

İdeal sığorta portfelinin riyazi modelindən bəhs edərkən, həm də qeyd etməliyik ki, sığorta portfeli özündə icbari və könüllü sığortanın elementlərini birləşdirir. Belə olduqda isə ideal sığorta portfeli təkrarsığorta elementlərinə də sahib olur. Bununla yanaşı, icbari sığorta növləri paketi özündə müxtəlif sığorta portfellerini aid edərək daha sabit və təminatlı hesab edilir. Buna müvafiq olaraq qeyd edə bilərik ki, aşağı risk səviyyəsinə malik olan müqavilələrin qısamüddətli olması da onların sabit gəlirə malik olması xüsusiyyətləri portfellerini daha da cəlbedici edir və belə olduqda bu onları sığorta bazarında rəqabətə dözümlülük edir. Məhz müasir dövrdə sığorta bazarında yüksək rəqabətli bu sığorta portfelinin mövcudluğu müddətinin azalması zərurətini doğurur, belə olduqda isə sığorta

portfelinin fəaliyyət müddəti nə qədər çox olarsa, sığorta çantasının dəyərini daha çox müxtəlif tərəddüdlərə və buna müvafiq olaraq makroiqtisadi göstəricilərin dəyişməsinə o qədər çox məruz qalacaq. Formalaşmış sığorta portfellərinin xüsusiyyətlərin dəyişməsində ilk səbəb isə bazar konyunkturasının dəyişməsi deyil, əksinə, sığorta portfelinin gərginliyinin düşməsi və ya artması hesab edilir.

Ümumilikdə, sığorta fəaliyyətindən gəlirlərin əldə edilməsi və sığorta aktlarının həyata keçirilməsi zamanı müxtəlif təyinatlı gəlirlər əldə edilə bilər. Bunlar aşağıdakılardan ibarətdir

- ✓ sığorta təşkilatları tərəfindən konsaltinq xidmətlərinin göstərilməsi ;
- ✓ pul mükafatlarına görə hesablanan faizlərdən əldə edilən gəlir ;
- ✓ icarədən əldə edilən gəlir ;
- ✓ müxtəlif aktivləri realizasiya, eləcə də maddi qiyməti də əsas fondlar üzrə qazanılan gəlir ;

Təkrar sığorta prosesinin sığorta şirkətləri tərəfindən icra edilməsi zamanı isəsığortaçı təkrar sığorta vasitəsilə sığorta şirkətlərində sığorta çantasının sabitliyinə nail olur. Bu zaman tərəflər arasındakı münasibətlər, təkrar sığorta üzrə ödənişlərin müəyyən edilməsi prosesi zamanı sığorta müqaviləsinə əsasən formalaşır. Sığorta şirkətləri tərəfindən konsaltinq xidmətlərinin göstərilməsi məhz sığorta təşkilatı tərəfindən əhalinin sığorta xidmətlərindən düzgün istifadəsi və bu istiqamətdə biz sığorta fəaliyyəti ilə məşğul olmaq insanların mütəxəssislərin təhsili almasını özündə əks etdirir.

Sığorta şirkətlərinin maliyyə sabitliyinin təmin olunmasında gəlir xərc nisbətinin qorunması zamanı sığorta şirkətlərinin xərclərinin tənzimlənməsində maliyyə sabitliyinin əsas göstəricilərindən hesab edilir. Belə ki, şirkətlər öz fəaliyyətləri zamanı müxtəlif məqsədlər üzrə xərclər yeni həyata keçirirlər. Bu xərcləri isə bir sıra əlamətlər üzrə aşağıdakı qruplara bölünür.

1. məqsədli təyinatına görə ;
2. müddətinə görə ;
3. sığorta xidmətləri ilə və sığorta şirkətinin həyata keçirdiyi sığorta fəaliyyəti ilə birbaşa və dolayı yolla əlaqə olmasına görə ;

Müddətinə görə sığorta xərcləri bölünür

1. sığorta fəaliyyəti ilə əlaqədar olmayan xərclərə ;
2. cari xərclər üzrə ;
3. sığortanın həyata keçirilməsi üzrə ilkin qeydiyyat xərcləri
4. sığorta hadisəsinin baş verməsi zamanı sığortaçı xərcləri üzrə ;
5. sığorta müqaviləsi üzrə xərclər

sığorta məhsulunun satılması üzrə

1. reklam ;
2. tariflərin hesablanması ;
3. konsaltinq xidmətlərin təyin edilməsi ;
4. bütün müqavilələrin hazırlanması ;
5. risklərin qiymətləndirilməsi ilə əlaqədar mütəxəssislərə pul vəsaitinin ödənilməsi

Maliyyə sabitliyinin tənzimlənməsi müasir dövrdə ölkəmizdə sığorta şirkətləri tərəfindən 2 istiqamətdə inkişaf etdirilməlidir.

1. Milli sığorta bazarının gələcək fəaliyyətinin inkişafının təmin olunması məqsədilə subyektləri vəziyyətinin stabilləşdirilməsi vasitəsilə
2. İflas situasiyasını isə normativ hüquqi tənzimlənməsi

Ölkəmizin sığorta bazarının inkişafı və eləcə də sığorta şirkətlərinin səmərəli fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi cəhətdən bir sıra tədbirlərin həyata keçirilməsi zəruri hesab edilir. Bu tədbirlərə nəzər salaq :

- ❖ sığorta bazarında çıxış edən daha böyük sığorta şirkətləri, ümumilikdə öz zərərlərini daha da azalda bilmək və xərclərinin azaltmaq istiqamətində fəaliyyət göstərərək daha səmərəli və məhsuldar həmçinin sığorta bazarında rəqabət qabiliyyəti sığorta növlərini təklif edərək öz fəaliyyətlərini daha da genişləndirirlər.
- ❖ sığorta bazarında təmsil olunan sığorta şirkətləri investisiyaların artırılması məqsədi ilə xarici investisiyaların ölkəyə cəlb edilməsi və eləcə də daxili resurslar hesabına kifayət qədər investisiyanın cəlb edilməsi məqsədilə

müxtəlif təşkilatlar tərəfindən onlara dəstək göstərilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

- ❖ sığorta bazarında sığorta şirkətlərinin məhsuldarlığının daha da inkişaf etdirilməsi məqsədilə maksimum səmərəliliyinə və məhsuldarlığa nail ola biləcək, həmçinin, kəmiyyət və keyfiyyət baxımında daha operativ xidmətlərin göstərilməsi sığorta bazarının canlanmasına təsir göstərir.
- ❖ sığorta fəaliyyəti üzrə sığorta şirkətləri tərəfindən nəzarətin gücləndirilməsi və eləcə də zərərçəkmişlərin hüquqlarının müdafiəsi məqsədilə lazımı təminatı yaratmaq, bununla əlaqədar ardıcıl və yoxlama hesabat işlərinin həyata keçirilməsi sığorta bazarının dinamik inkişafına təkan verir. və sığorta şirkətlərinin tənəzzülünün qarşısını alır.
- ❖ sığorta bazarı üzrə təkrar sığorta standartlarının formalaşması və eləcə də ümumilikdə risklərin daxili bazardan xarici bazarlara ötürülməsi istiqamətindən təkrar sığortanın bəzi risklərdən istifadəsi məcburi əhəmiyyət kəsb edir. Bu istiqamətdə qeyd edə bilərik ki, kiçik sığorta şirkətləri təkrar sığortaçıların səlahiyyət maliyyə və texniki fəaliyyətləri və onların xoş niyyətli olduqları araşdırıldıqdan sonra təyin edilmiş siyahı ilə yanaşı, sığorta şirkətlərinin onların xidmətlərindən istifadə ilə əlaqədar xəbərdarlıq edirlər.
- ❖ ölkəmizdə fəaliyyət göstərən sığorta şirkətlərinin sığorta şəhadətnaməsi və zərərin ödənilməsi barədə proqram təminatı ilə əlaqədar uğurlu fəaliyyəti və bu istiqamətdə innovativ sistemlərin tətbiqini zəruri əhəmiyyət kəsb edir. Bu prosesi öz növbəsində sığorta şirkətlərinin müştəri bazasının daha da artmasına və ya onun sığorta bazarı üzrə onların fəaliyyətinin daha da genişlənməsinə şərait yaradır.

Milli sığorta bazarı üzrə gələcək fəaliyyəti inkişafın təmin olunması məqsədilə ümumilikdə sığorta subyektləri üzrə vəziyyətin stabilləşməsi və hər şeydən əvvəl. sığorta şirkətlərinin fəaliyyəti zamanı sabitliyin təmin olunması məqsədilə bir neçə istiqamətdə nəzarətin saxlanmasının vacibliyini özündə əks etdir. Bu zaman sığortaçıları vəziyyətinin onda imam stabil formada artması və ya

tənəzzülə iflasa səbəb olmaması üçün bir sıra tədbirlər görülməlidir ki, bunlar aşağıdakılardan ibarətdir :

- nizamnamə kapitalı sığorta şirkətləri tərəfindən minimum məbləğinin artırılması – nizamnamə kapitalının məbləğinin artırılması, sığorta şirkətlərini uzunmüddətli və stabil fəaliyyətinin əsas göstəricisi kimi çıxış edir. Bu məqsədlə isə vergi güzəştlərinin tətbiq edilərək stimullaşdırıcı tədbirlərdən istifadə edilməsi uzun müddət ərzində nizamnamə kapitalının artırılmasına istiqamətlənən mənfəətin əldə edilməsinə səbəb ola bilər.
- maliyyə sabitliyinin təmin olunması prosesi zamanı sığorta firmalarında maliyyə ehtiyatlarını investisiya açması prosesinin tənzimlənməsi
- sığorta şirkətləri tərəfindən nə şirkətin cari və gələcək dövrdə fəaliyyətinin statistik məlumatlarının təhlil edilərək, onun müflisləşməsinə səbəb ola biləcək təhlükələrin aşkar edilməsi – sığorta şirkətləri tərəfindən zərərli əmsalının müəyyən edilməsi və onun müflisləşməsi sına mane ola biləcək fəaliyyət hesab edilir.

Sığorta şirkətlərin iflası ilə əlaqədar qanunvericilikdə bu böhranlı vəziyyətin tənzimlənməsi ilə əlaqədar bir sıra aktların qəbul edilməsi müasir dövrdə ölkəmizdə çox aktual hesab edilir. Bu normativ aktlarda bir sıra məsələlərin həlli nəzərdə tutulur ki, bunlara nəzər salaq.

1. sığorta şirkətlərin maliyyə vəziyyətinin sağlamlaşdırılması ilə əlaqədar tədbirlərin görülməsi ;
2. sığorta şirkətlərin iflası ilə əlaqədar haqqımı məhkəmə vasitəsilə qəbulu;
3. sığorta şirkətlərinin iflası mövqeyim zərurətinin qiymətləndirilməsi ;
4. məcburi formada ləğvetmə zamanı kreditorların siyahısının təyin edilməsidir.

3.2. Sığorta portfelinin dayanıqlığının təmin edilməsi, optimallaşdırılması və etibarlıq dərəcəsinin artırılması yolları

Sığorta şirkətlərində sığorta portfelinin dayanıqlığının təmin edilməsi və bu istiqamətdə etibarlılıq dərəcəsinin artırılması sığorta çantasının düzgün idarə edilməsindən asılı olaraq dəyişilir. Buna müvafiq qeyd edə bilərik ki, sığorta portfelinin idarə edilməsi özündə bir sıra amilləri birləşdirir ki, bu amillər məhz sığorta çantası üzrə etibarlıq dərəcəsinin artırılması və dayanıqlığının təmin edilməsi istiqamətində mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bunlara nəzər salaq.

1. ilkin nizamnamə kapitalının qorunub saxlanması ;
2. Maksimal gəlir səviyyəsinə nail olunması ;
3. Sığortaçının maliyyə sabitliyinin təmin edilməsi ;
4. Riskin minimumlaşdırılmasını təmin edilməsi ;

Ümumilikdə, qeyd etməliyik ki, sığorta portfelini maliyyə portfelinin tərkib hissəsi kimi çıxış edərək onun formalaşdırılması zamanı bir sıra müddəaların nəzərdə saxlanması vacib əhəmiyyət kəsb edir. Bunlara misal olaraq

1. sığorta şirkətlərinin stabil olaraq gəlir əldə edə bilmə xüsusiyyəti ;
2. yatırımlarının təhlükəsizliyinin təmin edilməsi ;
3. sığorta şirkətlərinin kapital qoyuluşları üzrə likvidliyin təmin edilməsi ;

Hər şeydən əvvəl, sığorta şirkətlərində portfelin dayanıqlığının təmin edilməsi, sığorta şirkətinin fəaliyyətindən asılı olaraq dəyişir. Ölkəmizdə bu istiqamətdə fəaliyyət cəhətdən son zamanlar sığortanın nüfuz əmsalı öyrənilməyə başlanılmışdır. Bu anlayışlar müxtəlif ölkələr üzrə sığorta haqqı ümummilli məhsul üzrə nisbətində əsasən təyin edilir. Nisbətə əsasən qeyd edə bilərik ki, müstəqilliyimizin ilk illərində ölkəmizdə nağd pula əmsalı aşağı olmuşdur. Belə ki, Azərbaycanda sığorta fəaliyyəti, müasir dövrə nisbətən müstəqilliyimizin ilk illərində əhalinin həyat şəraitinin pis olması, eləcə də ölkədə gedən bir sıra iqtisadi, siyasi proseslərlə əlaqədardır. zəif inkişaf edirdi. Bunun əsas səbəblərindən biri ondan ibarətdir ki, əhali sığorta xidmətlərinə ehtiyac duymurdu və onlara ümumilikdə bir çox sosial problemlərinin olması baş verə biləcək hər hansı

qəzalardan sığortalamaq tələbatının formalaşdırmırdı Buna görə də sığorta sahəsinin inkişafı və bu sahədə qanunvericilik bazasının formalaşdırılması və təkmilləşdirilməsi sonrakı illərdə əsas həll edilməli məsələlərdən hesab edilirdi. Azərbaycan Respublikası məhz sonrakı illərdə özünün həyata keçirdiyi strateji proqramlar vasitəsi ilə ümumi iqtisadi artım və inkişafın əldə edərək sığorta haqqında tədqiqatların aparılması və bu sektorun inkişafı baxımından çox zəruri işlər gördü.

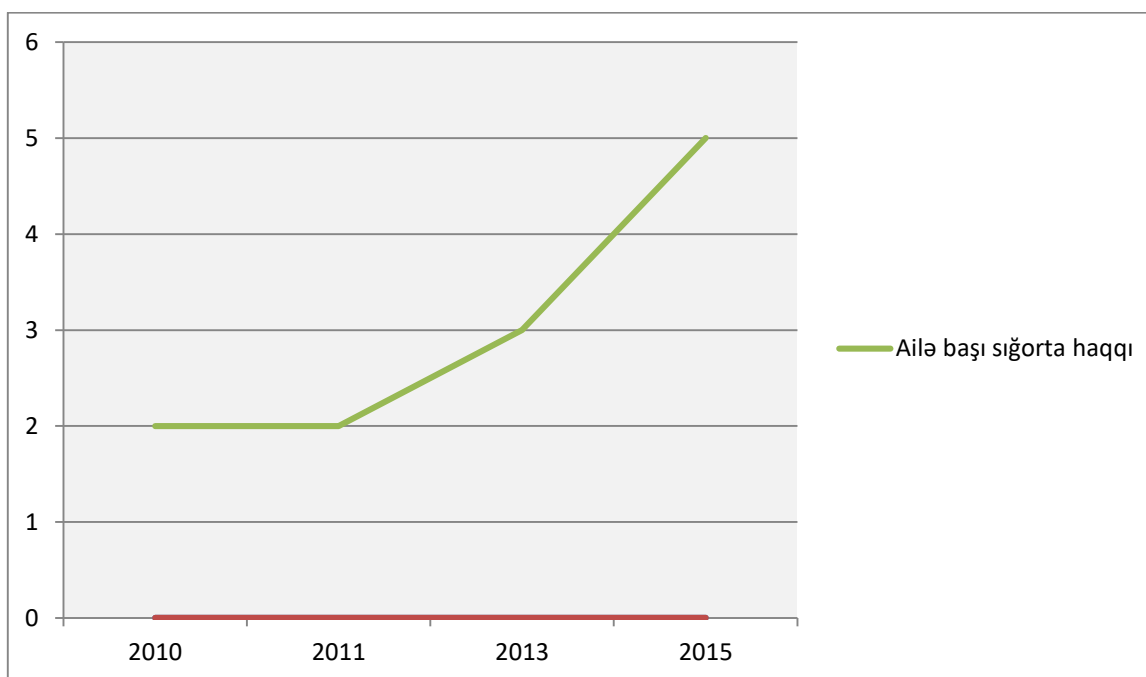
Ümumilikdə qeyd edə bilərik Maliyyə Nazirliyin Dövlət Sığorta Nəzarət Xidmətinin Lisenziya əldə etmək vasitəsi ilə milli sığorta bazarında fəaliyyət göstərən sığorta şirkətlərinin səmərəliliyi bir sıra hədəfləri özündə əks etdirir. Bunlar aşağıdakılardan ibarətdir :

- ✓ milli sığorta bazarının sığorta təşkilatlarının funksiyasını qiymətləndirmək məqsədilə ümumilikdə, investorların dövlətin bu istiqamətdə nəticələrdən istifadə edilməsinin münasib nüsxə vermək ;
- ✓ sığorta şirkətlərinin milli sığorta bazarında fəaliyyəti ilə əlaqədar qiymətləndirmənin aparılması və bu reytinginə uyğun olaraq sertifikatıya vermək
- ✓ sığorta şirkətlərinin daha operativ şəkildə fəaliyyət göstərməsi və əhalinin tələbatına uyğun sığorta xidmətləri təklif etmək məqsədi ilə onların məhsuldarlığına təsir edə biləcək amillərin aşkara çıxarılması

Dünyanın bir sıra ölkələrində bu daha çox maliyyə gücünə və bazarda daha çox müştəri kontingentinə malik olan sığorta şirkətlərinin yuxarı həcmdə səhm sahib olurlar ki, bu da onların daha məhsuldar fəaliyyətinə səbəb olur. Milli sığorta bazarında rəqabətin kəskinləşməsi nəticəsində sığorta təşkilatları bu istiqamətdə ən peşəkar mütəxəssislərin cəlb edilməsi və daha çox səmərəli gəlir və mənfəət əldə etmək məqsədi ilə müxtəlif. sığorta xidmətlərinin təqdim edilməsi ilə əlaqədar geniş fəaliyyətə başlayırlar. Ümumilikdə, bu fəaliyyətin nəticəsi olaraq, sığorta ilə əlaqədar bir sıra anlayışlar formalaşmışdır ki, bunlardan biri də və ölkədə ailə üzərinə düşən ailə başçısı sığorta haqqıdır. Ailə başı sığorta haqqı olan hər 2 ailə üçün nümunə ümumilikdə sığorta haqqının məbləğini bildirilir və bu göstəricinin

çoxalması, istehsalın çox olmasından asılı olaraq daha da artır. Bu sektorun inkişaf etməsi və cəmiyyətin sığorta xidmətlərindən istifadə etməsi, ailə başı sığorta haqqı göstəricilərin daha da artırır. Ölkəmizdə müxtəlif illər ərzində bu göstəricilərin dəyişmə tendensiyasına nəzər salaq.

Diagram 3.4 Ölkəmizdə ailə başı sığorta haqqı

“Azərbaycanda Sığorta haqqında Qanun” ona edilmiş dəyişikliklərlə yenilənmiş formad özündə bir sıra hüquqları müəyyənləşdirmişdir ki, bunlar aşağıdakılardan ibarətdir ;

- Bu qanun vasitəsilə Maliyyə Nazirliyi tərəfindən sığorta sahəsində sığorta bazarında fəaliyyət göstərən sığortaçıların digər iştirakçılarının fəaliyyəti haqqında və onların maliyyə vəziyyəti ilə əlaqədar hesabatların əldə edilməsi
- Sığorta bazarında fəaliyyət göstərən mütəxəssislərinin sığorta fəaliyyətinin normativlərinin və qanunun tələblərinə əməl etmədikləri halda mövcud pozuntuların aradan qaldırılması məqsədi ilə hesabat vermələri və ya belə olmadıqda isə onların bu fəaliyyəti yerinə yetirmək üçün lisenziyalarının dayandırmağa və yaxud da ki, geri alınması ;

- Sığorta şirkətlərinin ödəmə qabiliyyəti olmaması halında, onların iflası ilə əlaqədar məsələlərin həll edilməsi məqsədilə məhkəməyə müraciət etmək

Sadaladığımız bu amillərə istinad edərək qeyd edə bilərik ki, məhz sığorta şirkətlərinin müflisləşməsi prosedurlara sığorta haqqında qanunun müvafiq maddələrində öz əksini tapar. Məhz müəyyən edilmiş maddələr də həm öz fəaliyyətini dayandıran şirkətin sığorta portfelinin şirkətlərə verilmiş normativləri müəyyən edilmişdir. Haqqında bəhs etdiyimiz şirkətlərin müflisləşmə vəziyyətindən çıxmaq üçün daima olaraq maliyyə vəziyyətinin tənzimlənməsi istiqamətində fəaliyyət şirkətlər də diqqət mərkəzində saxlanılmalı Buna müvafiq olaraq da maliyyə sabitliyinin tənzimlənməsinin istiqamətləri inkişaf etdirməlidir ki, bunlara nəzər salaq.

- Müflisləşmə vəziyyətinin qanunvericilik çərçivəsində normativ hüquqi formada tənzimlənməsi
- Sığorta şirkətlərində maliyyə sabitliyinin tənzimlənməsinin və böhran vəziyyətlərin aradan qaldırılmasına, milli sığorta bazarında inkişaf prosesinin təsiri

Azərbaycanda sığorta sisteminin normal fəaliyyət göstərməsi üçün ölkədəki sığorta şirkətlərinin maliyyə sabitliyinin təmin edilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Buna görə də bu istiqamətdə fəaliyyətin tənzimlənməsi məqsədilə bir sıra tədbirlər icra edilməlidir ki, bu tədbirlər aşağıdakılardan ibarətdir :

- ölkədə fəaliyyət göstərən sığorta şirkətlərinin nizamnamə kapitalının daimi olaraq artırılması istiqamətində stimullaşdırıcı tədbirlərin yerinə yetirilməsi Bu istiqamətdə stimullaşdırıcı tədbirlər kimi, adətən, nizamnamə kapitalının artırılması istiqamətində müxtəlif vergi güzəştlərinin təyin tətbiq edilməsini misal göstərə bilərik.
- Azərbaycanda fəaliyyət göstərən sığorta şirkətlərində maliyyə sabitliyinin təmin olunması üçün sığorta şirkətlərinin ehtiyatlarından investisiya məqsədi ilə istifadəsi və nizamnamə kapitalının artırılması istiqamətində fəaliyyətin tənzimlənməsi. Bu istiqamətdə yerinə yetirilən tədbirlərə investisiyaları müxtəlif sahələrə istiqamətləndirmək istəyən pul vəsaitlərini

kommersiya banklarında saxlanılmasını tələb etmək kimi məsələləri aid etmək olar.

- Sığorta şirkətlərinin zərərli fəaliyyət göstərməsi və müflisləşməsinin qarşısının alınması məqsədilə onların daima olaraq fəaliyyəti barədə statistikanı yerinə yetirilməsi və sığorta Şirkəti tərəfindən müştərilərə təqdim edilən hər hansı bir sığorta növü üzrə zərərlik əmsalının müəyyən edilərək şirkətin müflisləşməsinə ciddi təsiri ilə əlaqədar bu istiqamətdə sığorta fəaliyyətinin yerinə yetirilməsinin dayandırılması
- sığorta şirkətlərində sığorta olunanın ödəmə qabiliyyətinin saxlanması istiqamətində təkrarsığorta mexanizmi vasitəsi ilə tənzimləmədən istifadə edilir. Bu zaman təkrar sığortaçıları üzrə bu reytingi aşağı olan bu fəaliyyətlə məşğul olan şəxslərə ötürülən risklər üzrə sığorta ehtiyatlarının formalaşması istiqamətində tənzimləyici tədbirlər yerinə yetirilə bilər.

Ölkəmizdə fəaliyyət göstərən sığorta şirkətlərinin tənəzzülü və müflisləşməsi ilə əlaqədar qanunvericiliyin çərçivəsində normativ aktların qəbul edilməsi bu istiqamətdə fəaliyyətin tənzimlənməsində mühüm rol oynayır. Xüsusilə də müflisləşən iri sığorta şirkətlərinin ləğv edilmə prosesinin icra edilmə qaydalarının müəyyən edilməsi və ya bunu uyğun formada könüllü və məcburi qaydaların tətbiq edilməsi, həmçinin sığorta təşkilatının maliyyə vəziyyətinin mövcud vəziyyəti və fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması ilə əlaqədar kompleks tədbirlər sisteminin həyata keçirilməsi, eləcə də müflisləşmə aktına məhkəmə vasitəsi ilə qəbulu kimi məsələlərin nəzərdə tutmalıdır.

Sığorta xidmətlərinin dinamikası ilə yanaşı, ümumilikdə onların həcmi ümumdaxili məhsula olan nisbəti ölkəmizdə sığortanın bu inkişaf dərəcəsini göstərən əsaslı amillərdən hesab edilir. Buna müvafiq olaraq, Azərbaycanda fəaliyyət göstərən müxtəlif sığorta təşkilatları üzrə toplanmış sığorta haqlarının ümumdaxili məhsula nisbətini göstərək.

Cədvəl 3.2 2014-cü il sığorta xidmətləri üzrə sığorta haqları üzrə statistik məlumat

Sığorta növləri	Sığorta haqları	Sığorta ödənişləri
Həyat sığortası	2083956415	141598775
Sağalmaz xəstəliklərlə əlaqədar sığorta	12.630.40	-
Qeyri-həyat sığortası	67.301.138.37	18.440193.44
Əmlak sığortası	22.730.881.29	7149.229.25
yanğından sığorta	5321.914.04	397.445.84
avtonəqliyyat vasitələrinin sığortası	8180.772.3	6568.768.63
yüklərin sığortası	3.190.346.34	118.045.34
su nəqliyyat vasitələrinin	270.348.64	1750
hava nəqliyyatı vasitələrinin sığortası	5452.596.19	-
dəmiryol vasitələrinin sığortası	46.426.70	-
kənd təsərrüfatı heyvanlarının	26.391	23.659
bitkilərin sığortası	87.531.29	40.568.79
Qeyri-həyat sığortası	Sığorta haqları	Sığorta ödənişləri
hərbi qulluqçuların dövlət icbari sığortası	3216789	1578.270
dövlət icbari şəxsi sığortası	2410.918	195.805
daşınmaz əmlak üzrə	3425.210.28	408.589.42
avtonəqliyyat vasitəsi sahiblərinin mülki məsuliyyəti üzrə	13.009.062.83	6055.859.34
diplomat nümayəndələrin icbari sığortası	-	-
sərnişinlərin icbari fərdi qəza sığortası	2259	-
Mülki məsuliyyət sığortası üzrə	4985.525.04	275.866.52
yükdaşıyanın məsuliyyəti sığortası	945	-
dəmiryol nəqliyyatı vasitələri sahiblərinin mülki məsuliyyətin sığortası	-	-
peşə məsuliyyətinin sığortası	50.532.97	-
mülki hüquqi müqavilə üzrə məsuliyyətin sığortası	220.310.37	--
hüquqi xərclərin sığortası	-	-
ümumi mülki məsuliyyətin sığortası	1905.450.97	67.479.90

Ölkəmizdə, sığorta xidmətlərinə tələbatın formalaşmasının bir sıra səbəbləri var. Hər şeydən əvvəl, müstəqililik əldə etdikdən sonra özəlləşdirmə prosesinin baş verməsi və eləcə də əhalinin bir qisminin rifahının yüksəlməsi, eləcə də mənzil tikintisinin geniş vüsət alması və bu mənzil -kommunal təsərrüfatı üzrə dövlət tərəfindən islahatların yerinə yetirilməsi əhalidə sığorta fəaliyyətinə tələbatın formalaşmasına səbəb oldu. Belə ki, ölkəmizdə sığorta münasibətlərinin inkişafı və sığorta işinin təkmilləşməsi nəzdində fəaliyyət göstərən sığorta şirkətlərinin quruluşunda da müəyyən dəyişikliklər baş vermişdir. Müxtəlif illər ərzində ölkədə fəaliyyət göstərən sığorta şirkətlərinin sığorta xidmətləri üzrə daxilolmaları və digər göstəriciləri eləcə də sığorta şirkətlərində toplanmış sığorta haqlarının həcmi və dinamikası artmışdır.

Azərbaycanda sığorta bazarının inkişafı və buna müvafiq olaraq sığorta təşkilatlarının nəzdində sığorta portfelinin payı neft sənayesi üzrə neft kontraktlarının bağlanması və buna müvafiq olaraq bir sıra xarici dövlətlərin Azərbaycanın xarici investisiya qoyuluşları artması və beynəlxalq aləmin bunu maraqlı olması ilə daha da artdı. Xüsusilə də “Əsrin müqaviləsi” neft kontraktının bağlanması ilə Azərbaycanın dünya ölkələri içərisində nüfuzu daha da artdığını və beynəlxalq iqtisadi aləmə inteqrasiyası sığorta sisteminin inkişafı və milli sığorta bazarı fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi istiqamətində mühüm rol oynadı. Bütün bu proseslərin əvəzində Azərbaycanın neft sənayesinə xarici ölkələrdə sərmayələr qoyulduqca, beynəlxalq sığorta şirkətlərinin nümayəndələri Azərbaycana gələrək burada fəaliyyət göstərməkdə maraqlı olduqlarını bəyan etdi. Bütün bu proseslər Azərbaycanda milli sığorta bazarının beynəlxalq sığorta şirkətləri ilə rəqabətə tab gətirmək məqsədi ilə xidmət səviyyəsini və sığorta xidmətləri üzrə öz fəaliyyətlərini daha da təkmilləşdirməyə vadar etdi ki, bu da sığorta sisteminin və milli sığorta bazarının inkişafına təkan yaratdı.

Ölkəmizin sığorta bazarı üzrə fəaliyyət göstərən müstəqil sığortaçılar və sığorta təşkilatlarının ümumi fəaliyyəti ilə əlaqədar aparılan təhlillərdə müxtəlif nəticələr əldə edilmişdir ki, bunları nəzər salaq :

- Ölkəmizin milli sığorta bazarında çıxış edən böyük həcmli sığorta şirkətləri daha effektiv və səmərəli formada fəaliyyət göstərirlər. Bunun başlıca səbəblərindən daha iri sığorta şirkətlərinin müştəri kontingentinin genişliyindən asılı olaraq dəyişilir.
- Milli sığorta bazarında daha çox paya sahib olan sığorta şirkətləri eyni zamanda daha effektiv fəaliyyət göstərirlər ;
- Xarici ölkələrdə sığorta şirkətlərinin Azərbaycanda kiçik səhmdarların şəklində çıxış edən sığorta təşkilatları əcnəbi səhmdarları olmayan firmalardan daha səmərəli fəaliyyət göstərirlər ;

Müasir dövrdə dünyanın bir çox ölkələrində sığorta şirkətləri iqtisadiyyatda mühüm rolu oynayaraq səmərəli investorlar qismində çıxış edir. Sığorta şirkətləri sərbəst pul vəsaitlərinin investisiya istiqamətləndirmək da öz gəlirlərini artırır

bilərlər. Azərbaycanda milli sığorta bazarında mövqeyi nəzərdən investisiya fəaliyyətinin inkişafı üçün. perspektivləri, mövcud olsada. hələlik digər ölkələrlə müqayisədə bu göstərici çox zəifdir. Lakin buna baxmayaraq, bu fəaliyyət zamanı sığorta təşkilatlarının investisiya vəsaiti sığorta haqlarından formalaşan, sığorta ehtiyatları hesabına başa gəlir. Buna müvafiq olaraq sığorta təşkilatlarının vasitəsilə sığorta ehtiyatlarının vəsaitləri aşağıdakı formada investisiya qismində çıxış edə bilər :

5. kommersiya banklarından və bank olmayan kredit təşkilatlarının depozit hesabları üzrə ;
6. qiymətli kağızlarının alqı-atqısı üzrə ;
7. daşınmaz əmlakın, torpaq sahələrinin alqı- satqısı və onlardan istifadə üzrə
8. digər investisiya sahələri üzrə ;

Ümumilikdə qeyd edə bilərik ki, müasir dövrdə milli sığorta təşkilatları arasında rəqabətin mövcud olması onları əhaliyə müxtəlif növ xidmətləri təklif etməsinə və beləliklə də bu xidmətlər üzrə daha çox sığorta məbləğinin toplanmasına gətirib çıxarır. Bununla yanaşı, ölkəmizdə sığorta işinin beynəlxalq standartlar çərçivəsində fəaliyyəti və inkişaf etməsi üçün qanunvericilik bazasından təkmilləşdirilməsi ilə əlaqədar müxtəlif dövrlər ərzində qəbul edilmiş, qanunlarda müəyyən dəyişikliklər edilmişdir. Edilmiş bu dəyişikliklərə əsasən, bu sahə üzrə bir sıra irəliləyişlərə nail olunmuşdur ki, bunlar aşağıdakılardan ibarətdir

- sığorta təşkilatlarını öz sığorta ehtiyatlarının daha əlverişli formada investisiya edə bilmək xüsusiyyətləri yaranmışdır ;
- sığorta təşkilatları tərəfindən nizamnamə kapitalına qoyulan əmlak üzrə göstəricilərin qiymətləndirilməsi prosesinə nəzarət daha da gücləndirilmişdir ;
- sığortaçıların kommersiya bankları üzrə l saxladıkları pul vəsaitlərinin bankların müflisləşməsi iş şəraitində qorunması ilə əlaqədar təminat yaradılmışdır ;

- Azərbaycanda təkrar sığorta fəaliyyəti istiqamətində qanunvericilikdə mövcud çatışmazlıqlar aradan qaldırılmış və bu istiqamətdə normativlər müəyyən edilmişdir ;

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Tədqiqat işinin müxtəlif bölmələrində sığortanın sistemi və eləcə də ümumilikdə sığorta işinin ölkəmizdə təşkili məsələləri şərh edilərək sığorta portfelinin formalaşma xüsusiyyətləri və onu etibarlıq dərəcəsinin artırılması istiqamətində müxtəlif məsələlər araşdırılmış və ümumiləşmiş nəticələr əldə edilmişdir. Buna müvafiq olaraq qeyd edə bilərik ki ölkəmizdə sığorta sahəsinin inkişaf etməsi, müstəqillikdən sonrakı dövrdə sığorta münasibətlərinin inkişafı nəticəsində reallaşmışdır. Azərbaycanda sığorta sahəsinin inkişafının müxtəlif özəl sığorta şirkətlərinin yaranmasına, nəticə etibarilə milli sığorta bazarının formalaşmasına və bu bazarda fəaliyyət göstərən sığorta firmaları tərəfindən də əhəlinin tələbatlarına uyğun sığorta məhsullarının təqdim edilməsinə başlanılmışdır. Sığorta münasibətləri inkişaf etdikcə milli sığorta bazarında səmərəliliyin artırılması istiqamətində sığorta firmaların fəaliyyəti çox mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Müasir dövrdə milli sığorta bazarından bəhs edərkən bu istiqamətdə səmərəliliyinə nail olunması Azərbaycanda formalaşan, sığorta sistemi və vahid qanunvericilik bazası, eləcə də bir çox məsələlərlə əlaqəlidir. Müxtəlif dövrlər ərzində ölkəmizdə sığorta fəaliyyətinin hüquqi tənzimlənməsi ilə bağlı tədbirlərin reallaşmasının eləcə də sığorta fəaliyyəti haqqında bütün bunlarla yanaşı, sosial müdafiənin gücləndirilməsi məqsədilə “Məhkəmə və hüquq mühafizə orqanları işçilərinin dövlət icbari şəxsi sığortası haqqında”, “Tibbi sığorta haqqında” və ümumilikdə “Sosial sığorta haqqında” və bir çox sığorta sahəsinə aid qanunlar qəbul edilmişdir. “Dövlət qulluqçuların icbari sığortası”, “İcbari ekoloji sığorta haqqında “ qəbul edilən qanunlar ümumilikdə, sığorta sektorunun dövlət tərəfindən tənzimlənməsi hüquqi üsullarla yerinə yetirərək ətraf mühitin qorunması və ekoloji təhlükəsizlik məqsədi ilə və yaxud da əhəlinin

sağlamlığı, həyat və təhlükəsizliyinin qorunması məqsədilə bir sıra qanunlar qəbul edilmişdir.

Sığorta firmalarının milli sığorta bazarında səmərəli formada fəaliyyət göstərməsi və sığorta bazarının inkişafından rolu onların öz fəaliyyətləri çərçivəsində daima təkmilləşmə ilə əlaqədar müxtəlif tədbirlərin həyata keçirilməsi və sığorta şirkətləri tərəfindən məhsullarına, əhali tərəfindən əhali vasitəsilə tanınması üçün reklam və kampaniyaların aparılması bununla yanaşı, rəqabət qabiliyyətli xidmətlərin təklif edilməsi eləcə də təqdim edilən bu xidmətlərin keyfiyyətini mütəmadi formada yüksəldilməsi milli sığorta bazarından inkişafın əsas göstəricilərindən hesab edilir. Sığorta sahəsində olan təcrübəli və peşəkar kadrların olması bu sahənin artım dinamikasına olduqca müsbət təsir göstərir. Qeyd etdiyimiz bu məsələlər, tədqiqat işini müxtəlif bölmələrdə təhlil edilmiş və bununla əlaqədar ümumiləşmiş nəticələrdən müxtəlif təyinatlı olan təkliflər əldə edilmişdir ki, bunlar aşağıdakılardan ibarətdir :

1. müasir dövrdə milli sığorta bazarında təmsil olunan sığorta şirkətləri tərəfindən rəqabət qabiliyyətli məhsulların istehsalı genişləndirmək və bazara rəqabətə davamlı xidmətlərin təklif edilməsi zəruri hesab edilmişdir. ;
2. əhəlinin sığorta haqqında məlumatlandırılması və bu istiqamətdə maarifləndirmə tədbirlərinin yerinə yetirilməsi milli sığorta bazarında olan sığorta xidmətlərindən istifadənin genişlənməsinə səbəb olacaqdır ;
3. sığorta portfelinin xüsusiyyətləri izah edilərək sığorta şirkətləri üzrə portfel üzrə sığorta fəaliyyətində rolu analiz edilmiş və bu istiqamətdə Azərbaycanda fəaliyyət göstərən sığorta şirkətlərinin inkişaf və Təkmilləşdirilmə istiqamətləri şərh edilmişdir.
4. Sığorta bazarının inkişafı və sığorta fəaliyyətinin daha düzgün formada təşkil edilməsi ilə əlaqədar xarici ölkələrin təcrübəsindən istifadə müasir dövrdə sığorta münasibətlərinin tənzimlənməsi nöqtəyi nəzərindən çox mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Buna görə də sığorta şirkətləri daima beynəlxalq sığorta bazarlarına araşdırmalar və xarici ölkə təcrübələrini öz sığorta fəaliyyətlərində tətbiq etməyə üstünlük verməlidirlər.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Azərbaycan Respublikasının “Sığorta fəaliyyəti haqqında” Qanunu . AR Milli Məclisi 25.12.2007 tarixli qərarı
2. Azərbaycanın Statistik Göstəriciləri 2013, ARDSK , Bakı 2013
3. Kərimov. A “Sığorta” Bakı, 2000
4. A.M.Kərimov “Maliyyə” , 2001
5. Xankişiye. B “Sığorta” Bakı, 2005
6. Ataşov. B “Maliyyə Bazarları” Bakı, 2016
7. Bağirov. D.A “Maliyyə” 2011
8. Xankişiye. B “Sığorta fəaliyyətinin əsasları” Bakı, 2006
9. Əliyeva.G.E qızı “Sığorta təşkilatlarının maliyyə resursları və onların artırılması yolları” mag, dis. Bakı, 2015
- 10.Xudiyev N.N “Sığorta işi” Bakı, 2003
- 11.Xudiyev N.N “Sığorta işi sığortaçının maliyyə potensialı və sığorta resurslarının idarə edilməsi “ Bakı, 2003
- 12.Xudiyev N.N “Sığorta çantasından mühazirələr”
- 13.Kazımlı. X, Quliyev.İ “İqtisadi risklərin qiymətləndirilməsi və idarə edilməsi” Bakı, 2011
- 14.Xudiyev. N “Azərbaycan milli sığorta bazarının formalaşdığı şəraitdə sığorta resurslarının idarə edilməsi mag dis, Bakı 2010
- 15.İ.M.Abbasov, İ.C.Həsənov “Sığorta işinin təşkili “ Bakı, 2013
- 16.İmanov Niyazi “Azərbaycanda sığorta fəaliyyəti və onun tənzimlənməsi problemləri” iq.el.na.al.də.al.tə.ed.dis Bakı, 2008,
- 17.Qeybullayev. Q “İqtisadi risk nəzəriyyəsinin əsasları” , Bakı, 2003
- 18.Qarayev F.M “ Sığorta bazarı maliyyə bazarının tərkib hissəsidir: İqtisadiyyat qəzeti , 2003
- 19.Məmmədov. S “Maliyyə” Bakı, 1997

- 20.M.Y.Məhərrəmov “Sığorta işi haqqında qısa məlumat və terminlərin lüğəti” Bakı, 2003
- 21.Əhmədov. N “Maliyyənin əsasları” Bakı,2016
- 22.Prof.B.A.Xankişiyev, P.N.Abdullayev “Sığorta işi” Bakı, 2004
23. “Sığort” Azərbaycan Respublikasının sığorta sahəsini tənzimləyən normativ hüquqi aktlar toplusu , Bakı, 2005
- 24.Sadıqov M , Hüseynov A, Zeynalov V “Korporativ maliyyə” Bakı, 2007
- 25.Səmədov. T “Müasir bazar iqtisadiyyatı şəraitində maliyyə resurslarının idarə olunması problemləri” mag, dis, Bakı 2015
- 26.Гвозденко А.А “Основы страхования” М, 2004
- 27.Сплетухов Я.А, Жуков Е.Ф.Страхование Учебное Пособие, 2012
- 28.Гвозденко А.А. Основы страхования.Финансы и статистика, 2004
- 29.Банасинский А. “Теория страхования”, 2002
- 30.Александрова Т.Г., Мещерякова О.В. «Коммерческое страхование», Москва 2012
- 31.Воблий К.Т. «Основы экономики страхования», Москва 2007
- 32..Г.В.Чернова. Страхование.Учебник. Москва,2009
- 33.https://az.wikipedia.org/wiki/Məhdud_Məsuliyyətli_Cəmiyyət
- 34.<https://az.wikipedia.org/wiki/Sığorta>
- 35.http://www.economy.gov.az/index.php?option=com_content&view=article&id=32
- 36.<http://www.maliyye.gov.az>
- 37.<http://banker.az>
- 38.<http://www.stat.gov.az>

SUMMARY

Being an economic category of the modern era's social insurance system is the most important element of a broad recycling was considered an important factor in the activity of public life has become. History of the world since ancient times to the availability of insurance, the need for similar activities formed. At that time, their property and the protection of people in various shopping centers that may occur at the same time in order to avoid any accidents felt the need to insure them. The initial versions of insurance, such as the development of maritime trade in the Mediterranean ports of entrepreneurs secure their ships to deliver it for them, in particular persons acting. took the form of a certain amount of truth to them. With the development of insurance in the insurance business that grew out of various concepts and mechanism Bbnlar insured mzmunununu created the conditions for a wider interpretation. So, as the economic category of insurance as a cash distribution of financial category in the process of mutual relations, and plays an important role in the formation of insurance funds.

РЕЗЮМЕ

Являясь экономической категорией, систем социального страхования в современных эпохах является наиболее важным элементом широкой переработки считается важным фактором в деятельности общественной жизни стала. История мира с древнейших времен до наличия страхования, необходимость подобных мероприятий формируется. В то время, их имущество и защита людей в различных торговых центрах, которые могут произойти в то же время для того, чтобы избежать каких-либо аварий почувствовали необходимость страховать их. Первоначальные варианты страхования, такие как развитие морской торговли в средиземноморских портах предпринимателей обеспечить их корабли, чтобы доставить его для них, в частности, лиц, действующих. принял форму определенного количества истины для них. С развитием страхования в страховом бизнесе, который вырос из различных концепций и механизма Bbmlar застраховано mzmupm созданы условия для более широкого толкования. Так что, как экономическая категория страхования, как распределение денежных средств финансовой категории в процессе взаимоотношений, а также играет важную роль в формировании страховых фондов.

Referat

Müasir dövrdə sığorta bir iqtisadi kateqoriya olmaqla ictimai geniş təkrar istehsal sisteminin ən mühüm elementi hesab edilərək, cəmiyyətdə yaşam fəaliyyətinin önəmli faktoruna çevrilmişdir. Dünya tarixində hələ çox qədim zamanlardan sığortaya bənzər fəaliyyətlərin mövcud olması zərurəti formalaşmışdır. İnsanları o dövrdə müxtəlif ticarət mərkəzlərində öz mülklərinin qorunması və eyni zamanda baş verə biləcək hər hansı bədbəxt hadisələrin qarşısını almaq məqsədi ilə bunlardan sığortalanmaq ehtiyacı duymuşdur. Sığortanın ilkin versiyaları kimi dəniz ticarətinin inkişaf etdiyi Aralıq dənizi sahili ölkələrində sahibkarların öz gəmilərini bu limanlara təhlükəsiz çatdırmaq məqsədi xüsusi olaraq fəaliyyət göstərən şəxslər bunların müqabilində, müəyyən məbləğ formasında özlərinə haqq götürürdülər. Sığorta portfelini eyni zamanda sığorta şirkətinin fəaliyyətini xarakterizə edən bir göstərici kimi yanaşmaq olar. Buna görə də sığorta təşkilatları, sığorta fəaliyyətinin həyata keçirilməsi zamanı sığorta portfelinin daimi nəzarəti etməli və müəyyən zaman periodları ilə öz portfellerinin ümumi vəziyyətini analiz etməlidirlər. Sığorta portfelinin mövcud vəziyyətinin sığorta fəaliyyətində rolu və sığorta bazarından sığorta təşkilatlarından bu istiqamətdə, səmərəliliyinin daha da artırılmasına, eləcə də sığorta portfelində dayanıqlığın təmin edilməsi və ölkəmizdə sığorta portfelinin formalaşdırılmasında sığorta fəaliyyətinin əhəmiyyətini nəzərə alaraq qeyd edə bilərik ki, tədqiqat işi olduqca aktual hesab edilir.

Dissertasiyanın quruluşu və həcmi. Dissertasiya işi giriş, 3 fəsil, 6 paragraf, nəticə və təklif, ədəbiyyat siyahısı, istinad edilən mənbələrdən ibarətdir. Tədqiqat işinin quruluşu aşağıdakı kimidir :

“Sığorta portfelinin məzmunu və formalaşmasının nəzəri-metodoloji əsasları” adlı I fəsildə, ümumilikdə, sığortanın yaranması və tarixi dövr ərzində sığorta

fəaliyyətinin nəzəri əsasları təhlil edilmiş, sığorta portfelinin məzmunu, mahiyyəti formalaşma xüsusiyyətləri araşdırılmış və ümumilikdə sığorta bazarının fəaliyyət mexanizminə istinad edilərək bu istiqamətdə sığorta portfelinin rolu müəyyən edilmişdir.

“Azərbaycanda sığorta sisteminin yaranması və inkişaf xüsusiyyətləri, sığorta portfelinin milli sığorta sistemində yeri”adlı II fəsildə isə Azərbaycanda sığorta sisteminin formalaşması və sığorta sahəsində qəbul edilən qanunların və bu istiqamətdə qanunvericiliyin sığorta fəaliyyətində, nə dərəcədə əhəmiyyətli rol sığorta işinin inkişaf xüsusiyyətləri və bütün bu məsələlərdə öz sığorta portfelinin yeri və rolu təhlil edilmişdir.

“Sığorta portfelinin etibarlığı və onun sığorta şirkətlərinin maliyyə sabitliyində rolu”adlı III fəsildə isə müxtəlif sığorta təşkilatlarının maliyyə sabitliyinin təmin edilməsində, eləcə də sığorta portfelinin səmərəlik dərəcəsini artırılması və optimallaşdırması istiqamətində icra edilməli olan tədbirlər öz əksini tapmışdır.